891.83 M433v

Digitized by Google

II 2.

A. G. MATOŠ:

VIDICI I PUTOVI

ESEJI I IMPRESIJE

ZAGREB 1907.
NAKLADNA KNJIŽARA I INDUSTRIJA PAPIRA
LAV. KLEINA.

TISAK ANTUNA SCHOLZA.

Naklada knjižare Mirka Breyera

Digitized by Google

NORTHWESTERN
UNIVERSITY
LIBRARY

The Gift of
Borivoj R. S. Franko-Filipašić

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

A. G. Matoš:

Vidici i Putovi

Eseji i impresije.

Zagreb 1907.
Nakladna knjižara i industrija papira Lav. Klein-a.
o o o
Tisak Antuna Scholza, Zagreb.

Digitized by Google

891.83
M433v

Digitized by Google

Čitaocu.

Izdavati knjigu u času, kada sam u svadji gotovo sa svim našim novinama, i pozvanim i nepozvanim recenzentima, nije baš probitačno. Šta ćemo! Ja nisam praktičan, i da to jesam, ne bih bio hrvatski književnik. Živući izvan naših koterija literarnih i političkih, sasvim je prirodno, što sam im bijela vrana, jer one progone sve što je individualno i izolovano. Kod nas se slobodan književnik može zamisliti samo kao čovjek s rentom. I najnezavisnija književnost je kod nas strančarska. Ko bi kod nas htio sa literarnog, sasvim nestranačkog gledišta pretresti sve naše stranke i strančice, ne bi našao mjesta ni u literarnim listovima. Zato je kod nas književna kritika nepoznata stvar. Na djelo, koje bi bezobzirno žigosalo rad svih političkih stranaka, puzavu nezrelost birokratske inteligencije, književničko koterijaštvo, nekulturnost klerikalizma i frazerstvo modernista, lijenost i zaostalost puka, hrvatsku nesposobnost za osjećanje hrvatske solidarnosti, nepismenost štampe, pa zagušljivu, sitničarsku mo-

846617

Digitized by Google

ralnu atmosferu našeg javnog i privatnog života, prirodjenu samo lakejskim društvima, na takav slobodan jauk graknuli bi svi naši listovi ili bi autora prećutali, bojkotovali, proskribovali.

Ah, mučno je biti književnik malog i neprobudjenog, zavisnog i neoslobodjenog naroda! Teško je besjediti robu o slobodi! Mučna je borba sa javnošću, koja nas upućuje na robovanje pod vidom najslobodoumnijih teorija, koja traži spasa svuda osim u hrvatskoj slozi, ne mogući zamisliti Hrvatske bez bečke, peštanske ili rimske tiranije!

A ko da te ne obožava, o mila, o draga, o slatka slobodo! Treba biti siromah, Hrvat i uskok, žigosan kobnošću trostrukog žiga, pa da se osjeti, e život ima smisla samo kao proces božanskog oslobodjavanja. Oslobodjenje od gluposti, od tiranstva, od sirotinje, borba sa samim sobom, sa pritiskom društva, pa gigantski mejdan duha sa sudbinom, sa prirodom: evo puta prema božanstvu i idealu, koji nije ništa drugo no sloboda. Slobodo slatka, draga i mila, slobodo duha, slobodo naroda i slobodo pojedinca! Tebe sam slijedio u ovim mojim putovima, našavši tek tvoju božansku sjenu i utjehu, duboko ojadjen, jer nisam sin slobodne zemlje, i silno ponosan, jer sam sin onog Zapada, one Europe, kojoj moje pleme bješe tvrdim zidom i gdje je ljepota cvijet slobodne misli slobodnih ljudi.

Zato toliko volim Pariz, Pariz svih današnjih sloboda i svih drskih modernizama, gdje prvi put osjetih gordi ponos, što nisam barbar i što sam

Digitized by Google

Europejac, kulturan čovjek. Pariz! Divna li pro-loga za dramu našeg prometejstva! Kada ga jednog predvečerja posmatrah sa terase samotnog parka, radostan što već danas doživljesmo smrt tolikih fatalnih mitologija, osjetim pored sebe angjeoskog mladića. Iznenadio me nijemim dolaskom sjene.

— Ko si ti? — upitam.

— Ja sam glasnik Hermes, ja sam bog. A što si mi tako zamišljen, strančе?

— Nujan sam, jer nisam vječan kao ti. I danas umiru pokoljenja kao lisje Homerovo. A čemu sav taj gigantski napor, to tajnovito nadanje u vjerama i napori u naukama, ako naš duh ne može savladati zagonetke smrti?

— Ej, ljudi su još uvijek ludi kao odmetnički titani. Da si besmrtnik kao ja, ne bi tako djetinjasto čeznuo, jer mi bogovi bijasmo samo zato tako neizlječivo nesrećni, jer ne mogasmo umirati kao ljudi. Vjeruj mi: najsrećniji čas mog života bijaše moja smrt.

I na mlijeku mjesečine gledah i gledah blijedi, bijeli mramor pokojnog boga.

A ti, Hipatijo, dobra i plemenita djevice, pokazavši mi u kukavnom filistarstvu bijednog našeg društva svu poeziju hrvatske svijesne gospodjice, otvorivši mome putu nove vidike, noseći u čistoći svoje misli zoru mlade Hrvatske, primi ovu knjigu kao jedini moj dar, jer i ti si joj autorom. Ona neka ti kaže, da iskorjenjena, proletarska, pučinom bijelog svijeta raspršena Hrvatska, Hrvatska iseljenika, radnika i pustolova nije bez ideala. Ti ćeš

Digitized by Google

me, draga Hipatijo, najbolje razumjeti, jer u tvojim je zjenama sjena našeg sunca, u tvojim grudima sanjaju zvijezde hrvatskih večeri, a tvoja duša je duša moje zemlje. Jer od svih mojih vidika najljepši je onaj na pitomom zagrebačkom brdu, gdje ti obično snatriš pod hrastovima na onoj našoj klupi, gledajući žute putove, što se gube u daljinu — u daljinu.

Don Kihot.

1905. bijahu u Španiji velike svečanosti, s izložbom slika velikog Zurbarana, u spomen tristogodišnjice djela najvećeg Španjolca, dona Miguela Cervantesa Saavadre. 26. rujna 1604. udjoše u štampu prvi tabaci, a prvom polovicom 1605. izadje iz madridske štamparije Juana de la Cueste prvi G o s p a r K i h o t (in 4°), jedna od ponajboljih knjiga čovječanstva, za koju sa pravom piše Saint-Evrémond maršalu Créquiu: „Od svih pročitanih knjiga najvolio bih biti autor Don Kihotu".

Cervantes je bez sumnje ocrtao sebe, govoreći u svom vječnom romanu, da je „najbolje sredstvo za crtanje vrlina da ih sami imamo". Ono malo podataka o njegovom životu prikazuju ga kao heroja. I njegova je veličina u tome, što je jamačno sam sebe karikirao. Sedam se gradova, kao oko Homera, borilo za čast njegove kolijevke, ali je u novije vrijeme utvrdjeno, da je rodjen 1547. u Al-

Digitized by Google

cali de Xenares. Pošto je služio u Italiji kod kardinala Aquavive, ode u vojnike i odlikuje se u prvoj kršćanskoj pobjedi nad Turcima (kod Lepanta 1571.), gdje je dva put ranjen u grudi, izgubivši ljevicu. Bivši i pri jurišu na gusarski Tunis, vrati se u Italiju, gdje ga na novom putovanju iz Napulja uhvati gusar Mami, Arnautin, i proda u Alžir kao roba. Čamajući četiri godine u sužanjstvu, buneći se po nekoliko puta uzaman protiv svojih krvopija, najzad bi otkupljen za 500 zlatnih škuda, baš u času, kada je trebao biti prikovan za ropsku galiju. U domovini je do smrti kuburio, stradajući mnogo i od zavidnih književnika, medju kojima je i Lope de Vega.

Prvo mu je djelo Galateja u stilu Vjernog Pastira i Mandragore. Pisaše novele, komedije, didaktično i savremeno Putovanje po Parnasu, ali pored tih djela bio bi danas poštovan i zaboravljen kao mnogi savremenici. Umro je — čudan slučaj! — iste godine kao Shakespeare (1616.).

Srednjeg stasa, smedje kose, kukasta nosa, bradat; hodaše pognuto dugačkim korakom. Junak i pustolov poput mnogih ondašnjih umjetnika. Pjesnik Garcilaso pade pod Tunisom. Don Alf. d' Ercilla pisaše na pustarama, na podnožju Kordiljera i na Okeanu. Lope de Vega ratuje na Nepobjedivoj Armadi, a Calderon, kasniji vitez sv. Jaga, odlikuje se u Flandriji i u Italiji. Takovi bijahu učitelji Corneille-evog tragičnog heroizma!

Cervantes življaše tužnije od svog tužnolikog

Digitized by Google

viteza, jer se „niko ne rastužuje više od onoga, ko se odviše smije“ (Jean Paul).

Prem je najpopularnije mišljenje, da je Don Kihot djelo satirično — satira na ondašnje viteštvo, parodija viteških romana, — ta knjiga ne može se uvrstiti ni u koju tačno ograničenu književnu vrstu. No o tome nema sumnje, da je Don Kihot tip više humorističan no satiričan, uzbudjujući uvijek našu simpatiju, nikad antipatiju: „Viteštvo je majka jednakosti kao ljubav“. „Duh ne uništava hrabrost i junaštvo ne gasi duha“. „Bog i Priroda dadoše im slobodu, niko na svijetu nema prava uništiti tu slobodu“ — veli u duhu modernog proletarca, oslobadjajući robijaše, naš plemeniti šljivar Alonzo Kihano „sa nadimkom Dobričina“.

Čovjek tako pametne logike i požrtvovnog morala ne može biti junak satire, a ako je Don Kihot satira, nije satira na izvjesnu kastu i epohu, već na život, čovjeka i ideal uopće, satira na idealiste, sanjare, utopiste, ideologe, teoretike, doktrinare i pjesnike. Kihot je simbol jedne, Panza druge polovine čovječanstva: one realistične, ograničene, puzave mase, što unatoč prirodjenoj lijenosti klipše za Kihotima, za svojim Muhamedima, Kolumbima i Napoleonima. Turgenjev gleda Kihotov kontrast u Hamletu. Hamlet je idealizovani Sančo Panza. Logika Vitezova je dogmatična i aktivna, Hamletova je pasivna i skeptična. Kraljević je dakle intelektualni rodjak konjušarev i Goethe ne tvrdi uzaman, da je po svoj prilici i on bio ugojen. Sančo je Hamlet u miniaturi, u popularnom izdanju. „Ne

Digitized by Google

nasmijavaju nas naše gluposti, nego naše mudrosti" — veli historijski, idealni Sančo Panza: maistre Jehan Montaigne.

Don Kihot nije knjiga savršena kao Ilijada, Gospodja Bovary ili Božanska Komedija. Čini se, da je improvizovana, naglo pisana, neretuširana, izradjena prvim naporom, kao djela Bachova i Boticellieva. „Najbolje su one knjige, za koje svaki čitalac misli, da bi ih on mogao napisati" (Pascal). Don Kihot je takva knjiga: lahka, prosta, puna spoljašnih omašaka. U XXIII. glavi ukradu Sanču magarca, a malo dalje gledamo debeljka na njemu. U VII. glavi zove se Panzina žena Huana, a dalje uvijek Tereza. U V. glavi veli gazdarica župniku, da je Kihot otišao prije pet dana, dok je faktično otputovao onomad i t. d.

Kaošto pjege ne smetaju sunčanom sjaju, tako te pogrješke ne kvare ljepote djela, pa nas zanose kao pogrješke Rubinsteinovog sviranja, Michelangelov torso ili Rembrandtove naivnosti.

Cervantes nije svirep, neobuzdan smijač kao „ćelavi podrugović" Aristofan ili „hipergelast" Rabelais, njegov francuski komšija. On je prvi donio čovjeku najrjegju, najsladju, najbolniju nasladu: suzu humora, i nije čudo, što Don Kihot posta biblijom svih tužnih, ironijskih i osjetljivih duša, knjiga Heineove mladosti i evangjelje velikih humorista.

Jer život, u glavnome, nije ni odviše tužan ni odviše smiješan. Lakrdije i tragedije su iznimke. Život je, kao Don Kihot, tragikomedija, i zato je

Digitized by Google

humorist najvjerniji njegov slikar. Veliki humoriste su najrjedji pjesnici, jer je smijeh teža umjetnost od ozbiljnosti, pa ga uzaman anališu tamo od Aristotela i Demokrita do J. P. Richtera i Spencera. Što je smiješno? Sve, a najsmješnije je ovo pitanje. Životinje se ne smiju, jer su životinje, a čovjek je životinja, koja nije životinja, jer se smije. Životinje se ne smiju, ali su smiješne, dok priroda nije nikada smiješna. Ima tragičnih, nema komičnih pejzaža. Žene nisu smiješne kao mi (pisac ovih redaka je muško), jer su bliže prirodi, prirodnije. Kršćanstvo nije marilo smijeha, Isukrst nije veseo kao Olimpijci i zato je Srednji Vijek tako crn i nesrećan, te smo zahvalni Rabelaisu, Cervantesu i Vincievoj karikaturi, Aretincu i Erasmu, što klasičnim svojim smijehom rastjeraše iz duše plačne aveti i probudiše drevnu, harmonijsku životnu radost.

I kao bahantski satiri uskrsnuše: Tersit, Aristofanove Žabe, Ptice i Kleon, Lukijanovi sofiste, Menandrovi robovi i Terencijev Eunuh, zametnuvši u žuči Jurenalovoj i bodljikama Aristofanovim čudno kolo sa kolosalnim Gargantiom i Pantagrijelom , s rufijanskim Volponom, Simplicijem Simplicisimom, Martinom Skriblerusom, Trissotinom i nadripjesnikom Bayesom, sa Hudibrasom, Tartifom, Mizantropom, Falstaffom, Gil-Blasom, Figarom, Shandyem, Čičikovom, Pickwickom, Gospodinom Prudhommeom, apotekarom Homaisom, Tartarinom Taraskonjcem, Lijom Reineckeom i Lafontaineovim ljudskim životinjama. A pored harlekina, ludog clowna i ubavog Graziosa, pored

Digitized by Google

nježne Kolombine, mjesečinastog Pierrota, Jean-Paulovih zanosnih pedanata i Molièreovih čipkastih precioza jaši u tragici vječne smiješnosti mudri, hrabri, veličajni Vitez Tužnoga Lika na mršavoj, idealnoj kljusetini, kroz suton Daumierove boje. Jaši i putuje, jezdi i jezdi za nedostiživim idealima pitajući božanskom naivnošću pustinju nebesku: „Zašto da samo nas, ljude čista srca, zašto da samo nas zapusti gospodar svijeta, obasjavajući svojim suncem i dobre i zle, roseći pravednika i krivca?“ I nebo, gluho i prazno, ostavlja viteza bez odgovora.

Jaši, bijedni junače, i povedi nas u plavu, bajnu, pustolovnu zemlju romana i ideala! Jer ovnovi su odista zakleti naši dušmani, a od brbljavih, okrutnih vjetrenjača i podmuklih, ciničkih brijača stradaju i naši visoki, samotni i mučni putovi. Povedi nas, slavni done, jer nam je srce hrabro i ako su sile slabe, jer i mi vjerujemo, da je Dulčineja odista kneginja, vila i boginja.

Uskrs.

Od svih je praznika uskrs najsimpatičniji i najracionalniji. Dok su ostali praznici posvećeni dogmatičnim vjerovanjima, taj dan je slava proljeća, vječnog proljeća, vječnog života. Kalvarijska krv pretvara se u vječno cvijeće. Uskrs je simbol neprestanog pomladjivanja prirode i taj misterij je najljepše naslijedje poganskih religija.

Digitized by Google

Bez sumnje bi bio zahvalan i lijep siže analizovanje svih različitih vjerovanja, koje je kršćanstvo sačuvalo u ovom proljetnom prazniku. Kod Hebrejaca bijaše pasha narodni praznik, uspomena na misirsko sužanjstvo, kada Jehovin krvavi angjeo ugasi sve pragove osim židovskih, obilježenih krvlju jednogodišnjeg janjeta. U bramanskom trojstvu je Višnu bog vječnog preporodjaja, indijski istovjetnjak Isukrstov. U mističnoj vjeri raskošnog sirijskog Mitre, koji osvoji prije Nazarenca rimsku blaziranost, duša prolazi kroz anabazu i katabazu, raste i pada, gasi se i uskrsava u sedam metamorfoza, koje odgovaraju zagonetci sedmerih tajanstvenih planeta.

Najljepše je slavila proljeće stara Helada, to proljeće kulturnog čovječanstva. Pitagora donosi sa dalekih putova misao o seljenju duša, a otac besmrtnosti Platon ideališe tu ideju. Bogovi grčkog proljeća su Demeter, boginja zemaljske površine, njena kći Persefona, boginja korjena, groba i cvijeta te Bakhos, Eleuterios, Spasitelj, bog mladoga vina i oduševljenja, otac jamba i ditiramba. Prije oranja slavi skladni Atičanin majku zemlju i podzemnu, melanholijsku njenu kćerku u tajanstvenim svečanostima, u profosijama i tesmoforijama, gdje se kroz hor mistagoga hori pjesma proljećnica proljećnog izabranika Sofokla. A kada procvate Parnas i Kitajron, kada se kod svečanih antesterija kuša mlado vino, kada dolazi pobjednik Dioniz Zagreus preko mračne Trakije iz „proklete zemlje“ Indije, ženski goli buljuci povrve u proljetne du-

Digitized by Google

brave, trgaju i gutaju krvavo meso, bujajući kroz dolove kao orgije potoka. U gradu se u slavu proljetnog boga bratimi gazda i sluga, i kao iz srednjevjekovne muke Spasiteljeve što se rodi moderno kazalište, tako je Dioniz Spasilac dao svijetu Aishila i Aristofana. Uskrs, konac misterijskih, kosmičkih tragedija Atene i Azije, dade svijetu utjehu drame.

Jeruzalemska tragedija, slaveći se u uskrsnuću cvijeća i duša, ne bi bila tako humana, da tu ne igra prvu ulogu biblijska gospodja s kamelijama, „Slava uskrsnuća pripada Mariji Magdaleni. Marija je poslije Isusa najviše učinila za početak kršćanstva... Gdje je mudrac, pruživši svijetu toliko radosti kao luda Marija Magdalena?“ (Renan).

I naš narod je, kao Heleni, slavio u proljeću metamorfoze i palingenezije svijeta.

Barjaktaru, svetitelju Gjurgju
Darovaše cveće i proleće...

Dodole, lazarice, Gjurgjev-danak hajdučki sastanak i ivanjdanski poganski krijesovi: koliko dubokih tragova mračnih bogova i nepoznatih uskrsa!

Gubeći osjećanje za prirodu, mi sve više i više gubimo osjećanje za proljeće, pa smo sve nepodobniji za cvjetanje, za uskrsavanje, za renesansu. Naši pjesnici su jesenske duše. Omladina nije, kao Periklova, naše proljeće. I nad hrvatskim pustim vodama hori se daleki, tragični glas: „Veliki Pan je mrtav.“

1905.

Digitized by Google

Janko Veselinović.

Prije nekoliko dana, u pretprošlu nedjelju izjutra, nadjem se na beogradskoj ladji, na putu u Šabac. Na modrom nebu ni oblačka. Prolazimo pored zelenih ostrva i sa njih nam već iz daleka pada na raznježene grudi jak miris savske flore. U modrom zraku svaki čas po roj ptica močvarica hieratičnih, protegljastih i ravnih vratova. A kopci, sokolovi i kraljevski orlovi ne lete već plivaju u gospodskom tempu. Njihovi svečani krugovi još povećavaju svečanost nedjelje, koja kao da se ogleda u modroj gloriji neba i u pjesmi široke i lijepe rijeke. Na ladji pjesma. Moj prijatelj u Obrenovcu isprosio djevojku i ide s društvom na prsten. Na desno pukla srijemska zelena ravnica. Ovo veliko selo s ogromnim hatarom, s bijelim pjegama stoke na obali — o, gdje si, Vidoviću, brate vila povotkinja! — s bijelim pahuljicama gusaka i golubova u sitom vazduhu, ovo je slavno selo Kupinovo, i pored crkve se vidi kroz granje kostur kule Zmaja i Despota Vuka. Ponio sam dvije moderne knjige, ali ne mogu čitati, jer je njihova ljepota sasvim drukčija od ove, koju vidjeh tek na Daubignyevom pejzažu. Prijestolonasljednik Rudolf, Eduard Waleski i kralj Milan ostaviše na ljepoti te obale svoj nimrodski trag: aristokratski i melanholičan. Čuvenom Brehmu otimao se pogled ispod dudova, u onim bijelim, dalekim selima, za ljepotom našeg bukoličnog kola, uz duduk panskog

Digitized by Google

gajdaša. A na lijevo: mekana modrina srpskih župnih brda. Alasi vuku ribu. Čobani dotjerali krdo na pojilo, kupaju se i pozdravljaju ladju, od koje se ne čuje ritam vodenica. Sunce već pripeklo, pjesme dalekih slavuja umuknuše. Približavamo se Šapcu i bogatoj Mačvi, gdje ću, ako mi dopusti posao obići mog dragog Janka! Nikad ne osjetih kao tog nedjeljnog jutra, da je on svijest i duša ovog kraja. „Laka, meka, providna maglica diže se sa zemlje u vis; ja gazim po rosnoj travi, a oko mene cvrkut ptičjih glasova; živina poleće sa sedala: onde petao zaleprša krilima i kukurikne; onamo gusak oteže svoj dugački, beli vrat i pišti; ne da ni prići guščićima, koji bezbrižno počeše da čupkaju zelenu travu... Izadjem na ulicu, a seljaci uranili i pošli na kopanje. Svaki to zabacio svoju motiku na rame, puši svoju lulicu, i razgovara o neori za kopnju. Kako naidjoše pored mene, nazvaše mi Boga, upitaše — po običaju — „jesam li mirno spavo“ i „jesam li zdravo uranio“ pa odoše dalje... Za njima idjahu žene; neke uprtile i kolevke na pleća, a motike obesile o rame; retko koja da ne nosi preslicu i ne prede. Po redu — ja kao muška glava — nazovem im Boga. One smerno metnu crnu ruku na prsa, preklone se i reknu: „Bog ti pomogo!“ ... I kako ja minem mimo njih, one odlaze dalje... Za ženama išle su devojke; svaka se zabulila belom šamijom, da im vetar ili sunce lice ne opali, zaturile motike na ramena, a u rukama im pletenje ili preslica... Nazovem i njima Boga. One prime oborenih očiju poluglasno ili šap-

Digitized by Google

ćući, pa odmiču dalje . . . Ja produžujem put . . . A otvaraju se vratnice na avlijama i čobančad izgoni stoku. Krasni su to dečaci! . . . Sa najvećim dostojanstvom zaturili šajkače na ramena, a do zemlje im vise dugački bičevi. Po neki puca bičem i uzvikuje „ajs hoj!“ . . . a neki opet duva u sviralicu ili dvojnice . . . A iz avlija se čuje bleka malih jaganjaca ili teladi . . .“

„Prodjem celu ulicu i izadjem u potes . . . I tek tada se javlja sunce, veliko i svetlo . . . Hiljadama zraka padnu na zelene ječmove ili pšenicu, i zatreperi sjajna rosica na zelenoj blagodati, zatreperi i plane, misliš da je oko tebe požar . . . To potraje za trenutak, tako malo, da ti se učini: e je sve varka mašte tvoje, jer vidiš samo vetar, kako talasa zelenu strnjinu kao more, a ovdje — onde ugledaš alevi cvet „turčinka“ gde se smeši kao nevinašce! . . .“ (Pustinjak).

Ali čovjek snuje, Bog odlučuje. Baš kada htjedoh k Janku Veselinoviću u Glogovac (od njega me rastavljahu tek dva — tri sata puta na kolima), zatekne me vijest o njegovoj smrti. Bijaše mi, kao da mi umre otac, jer mi Janko bijaše često i otac i majka, pomažući mi i savjetom i djelom u najmučnijim časovima. To je jedini književnik, koji me i preko groba zadužio, te žalim, da je njegova uspomena tako čista i slavna, da je ovaj trofej na posmrtnom mu spomeniku gotovo suvišan.

K Janku me odvede ondašnji urednik liberalne „Budućnosti“, sada novinar u Parizu, Jova Gj. Pantelijć u proljeću 1895. Janko bijaše onda u na-

Digitized by Google

ponu umne i fizične snage. Kao da ga tu pred sobom gledam: povisok, krupan i muskulozan, malacko ćelav, visoka čela, krupnih crnih očiju, brkat. Licem i uzrastom potsjećaše na Balzaca. Iz njega se izlijevaše harmonija snage i dobrote. Još nikad ne vidjeh čovjeka sa sladjim osmjehom. Odmah me zavolio, govorio mi „ti", i počesmo izdavati beletristički list „Pobratim" — razumije se: tako dugo, dok je Jankov „mangup" i „famuluz" Dile (Dimitrijević, beogradski glumac) donosio pretplatu sa pošte. Svako jutro oko sedam sati odlazio bih k Janku preko puta od Državne Štamparije", gdje je vršio dužnost korektora službenih „Srpskih Novina". Pošto su tu sinekuru prije njega imali veliki pjesnici, Janko bi mi uvijek govorio opazivši, da idem pješke kao kralj na izvjesno mjesto:

„Kada sedneš, slavu ti krobotsku, seti se, da su tu sedeli Gjura Jakšić i pokojni Voja Ilijć!"

Divna li, Bože, vremena! Janko bi od 7 do 8 sati izjutra pisao, odmah na čisto, za „Dnevni List" nastavak svog romana. Onda se pila kava, boza, čitale novine. Često bi me pozivao na ručak k svom bratu Stevi, profesoru bogoslovja, gdje me sluga episkopa Ružičića zvao Makiš (tako se zove rječica blizu Beograda). Sa Čičom Ilijom (Stanojevićem, komičarom) i izvrsnim pripovjedačem Glišićem, bogu Silenu i Tarasu Ševčenku podobnom, koji zvaše Janka „posinkom", odlazili bi u Topčider. Onda je još postojala čuvena kavana „Dardaneli" preko puta od kazališta, gdje tako reći

Digitized by Google

stanovaše cio beogradski glumački i literarni svijet. Od nedavnog pokojnika Vojislava ostade pod onim slavnim bagrenovima dosta svježih dosjetaka. Tu je Janko znao zapjevati uz gusle, bećarski, saroški i ajdučki, po koju divnu narodnu, n. pr. o ajduku starcu Vujadinu i o njegovim sinovima ili o odbjegloj pašinoj robinji. Jovan Ilijć, Brzak, glumci Gj. Rajković i Miljković — svi su oni danas pokojnici. I Janko ode Bogu na istinu! Od tog lijepog društva ostade tek S. Sremac, Nušić, Čiča Ilija, Glišić i Ilijć: Dragutin i Žarko. No kad Janko štampa svoj historijski roman „Hajduk Stanka", nepovoljno se izrazim u „Br. Kolu" i ja se s mojim Jankom sastadoh i progovorih tek iza sedam godina, lane, na povratku iz Pariza.

Nadjoh ga u jednoj pivnici na Terazijama. Kad opazih, kako uvenu i oronu, kad vidjeh tanki vrat i mršave ruke u tog nekada najboljeg mačvanskog „gjide", pobratima hajduka Jevgjevića i bujnog učitelja, zaplakasmo obojica.

Prije dva mjeseca ode k svom ocu, čuvenom u cijeloj Mačvi parohu, da umre na selu, koje je više on proslavio no ono njega.

Laza Lazarević, Šapčanin i Janko, ponajbolji srpski pripovjedači, rodjeni su u istom kraju, u domovini „šabačke čivije" i „gospode seljaka". To je najbogatiji, najžupniji kraj Srbije i zbog toga je Jankov seljak toliko idealizovan. Janko je bio lirik, ali je unatoč tome najbolji poznavalac seljačke duše i života u plemenu našem. Njegova je umjetnost par excellence demokratska i narodna, te bi se

Digitized by Google

moglo reći, da su te priče indirektan izraz radikalne struje u Srbiji, kojoj Janko bijaše od najboljih reprezentanata. Zbog „Junaka naših dana“ spetljao ga je model toga romana, dr. V. Gj., postavši ministar, na robiju, i tu je Janko obolio i uhvatio klicu rane smrti te umre mlad poput gotovo svih srpskih pisaca. Ako ga ljubljahu bogovi, nisu ga baš voljeli ljudi. Beogradska Opština malo te nije plagirala Firdusijevog šaha, viječajući prije dvije nedjelje, da se bolniku pošlje pomoć od 1200 dinara.

Janko je, poput Gjure Jakšića, prodičio učiteljski stališ, ostavivši u Miloradu Petroviću, M. Sretenoviću i Avdi Karabegoviću vrlo srodne pisce, kojih se jamačno ne stidi akademik i bivši učitelj, starina M. Gj. Milićević.

Kako je bio književnik od zanata, uredjujući sa Pavlom Marinkovićem „Zvezdu“ i sa dr. Dragut. Pavlovićem „Delo“, morao je odviše mnogo producirati, te je ostavio dosta efemernih stvari. Ali „Gjida“ će ostati na daskama kao izvrsni komad iz narodnog života, dok su neke seoske priče najbolje što imamo u toj vrsti. Njegov je talenat prost: on je ljubio čovjeka, vjerujući, poput Rousseau-a i drugih demokrata po srcu, da je čovjek u jezgri dobar. „Još mora da ima ljubavi, bratstva, još ima oka, koja će zbog tvoje boljke, zbog tvoje nevolje moći pustiti suzu. Ima ih, ali ih treba potražiti; ne treba klonuti!...“

„Nema, svešteniče! ... Nema mržnje! ... Ima samo ljubavi!... I kad mrziš — ti voliš!... Ja sam mrzio jednog čovjeka, pa sad vidim, da sam

Digitized by Google

samo njega volio!... Jok, nema mržnje!... Bog je dao ovoj zemlji dvoje: dao je sina svog, da nam pokaže šta je pravda i istina; dao je kćerku svoju da nam pokaže šta je ljubav. Sina božjeg raspesmo, ali kćerci nismo mogli ništa učiniti!... Ona je i danas medju nama!... Ona nas osvaja..., jer nema snage, koja će nju nadjačati!...“

Taj divni, jaki optimizam, ta vjera u primordialnu dobrotu i vrijednost svake, pa i najprostije duše, taj prirodjeni etički momenat — to je izvor magije toga prirodnog i modernizovanog nasljednika slijepih narodnih pjevača. Djela tog čovjeka, što je tek ruski po malo čitao, živ su dokaz za ljepotu narodne naše kulture i za talenat naše rase.

A tebi, dragi moj čika Janko, bila laka gruda pradjedovska izmedju zelenog Cera i zelenih voda Drine i Save! U ovom modrilu dobrog neba, u toj plodnoj zemlji, u tim zabranima, vajatima i selima, na ponositim obrazima tih tvojih Samurovića, Topuzovića i Kurtovića, u melodiji Cicvarićeve ciganske muzike — odasvud me grije tvoj plemeniti pogled, Janko Veselinoviću iz Glogovca sela pitomoga! Kako mora da te žali tvoja Mačva, kad te ne mogu prežaliti ja, samotni putnik, kojemu si dao parče hljeba i parče duše!

Janko je nesumnjivo umro kao njegovi dobri ljudi.

„Umro je smijući se. Oprostio je sve i izljubio, pa samo skrstio ruke...“

* * *

Digitized by Google

„Plemenite duše!..... Kako vas nestaje sa ovoga sveta!... I mora vas nestajati, jer vas sama vaša plemenitost istroši!...

1905.

Suton kazališta.

Poslije jednog Novelli-evog gostovanja nadjoh se s prijateljem N., vrlo istačanim duhom, koji me i opet pozabavio svojim originalnim, paradoksalnim i često vrlo tačnim opažanjima.

— Jesi li čuo — reče — kako su aplaudirali? I publika laže baš kao i pojedinac. U kazalištu bijaše najviše dvanaest osoba, koje razumiju talijanski! Sva ta tudjinska gostovanja su eksploatiranje snobizma. Ja ne dodjoh u kazalište, da gledam tragediju kralja Leara, nego da uživam u nečuvenoj komediji, kako nekoliko stotina civilizovanih gledalaca varaju sebe i druge, da tobože uživaju.

— Lijepo — rekoh. — Ali ako ne uživa velika većina, ne možete poreći, da su ovakva gostovanja pravi dogadjaji za izabranike, za elitu.

— Baš tu se najviše varate. Ja mogu za sebe reći, da večeras nisam imao baš nikakvih emocija. Dok površni ljudi i danas još misle, da je dramska umjetnost prva, ja mislim, da je jedna od posljednih. Ne može se poreći, da je danas kazalište mezimac kritike i gledalaca, i da se u Europi mazi više od ostalih umjetničkih ustanova.

Digitized by Google

Dobar glumac se prosječno bolje plaća od drugih intelektualnih radnika, prem je glumaćka vještina najlakša i najprimitivnija. Uspješni dramatičari najbolje prolaze medju književnicima.

Na zapadu su milijunari, dok kod nas zaslužuju deset puta više od svojih književničkih kolega. I što vidimo unatoč svemu tome? Da novije kazalište, pored sve protekcije vlade i publike, ne dade svijetu toliko novih misli i dubokih dojmova kao moderni roman, pripovijetka i lirika. Najveća djela, napisana u Evropi poslije Louisa XIV., nisu drame. „Faust" i Byronove drame nisu za pozornicu. Diderot, Voltaire, Goethe i Schiller slabo bi nas danas zanimali, da su bili samo dramatičari. Hugo je najslabiji u dramama, lošijim od Mussetovih. Ma što se govorilo o modernom kazalištu, Dumas Sin Ibsen i Hauptmann nemaju snage, originalnosti, suptilnosti i dubine Verlaina, Dostojevskoga, Stendhala i tolikih drugih.

Koji su tome uzroci? Najprije sam oblik drame. Drama je akcija u dialogu, a oblik je razgovora odviše primitivan za prikazivanje svih nijansa i komplikovanih senzacija moderne duše — najdubljih i najznačajnijih, kad su bez riječi. Čovjek je najzanimljiviji, kad ćuti. Maeterlinck to osjeća, njegove osobe ne besjede, već buncaju kao u snu, pa zato njegov dialog nije dialog već monolog, a drame nisu drame već fantastične priče u dramskoj formi. („Mona Vanna" je, razumjeva se, koncesija staroj školi). Drama nikad ne može imati tako motiviran, izradjen psihološki dio kao roman. U dialoškom

Digitized by Google

obliku ne može se izraditi tako tačna analiza kao u nevezanom obliku pripovijetke, gdje autor može govoriti kad njegove osobe ćute. Kad se karakteri dramski (n. pr. u djelima Dumasa Sina) analiziraju na pozornici, osječa se, da je to namješteno i da govori autor.

Roman, pripovijetka ima za moderno prikazivanje bez sumnje povoljniji oblik od drame, jer pored dramatičnog (dialoga) ima i refleksivni, opisni dio, često zanimljiviji od same radnje, drame, događjaja. Nema dekoracija, koje bi se mogle usporediti s ljepotom opisa jednog Chateaubrianda, Flauberta i Turgenjeva. Najkarakterističniji junak pripovijetke tek je simbol, dok najidealniji tip humaniteta gubi na pozornici svoju općenitost i tipičnost, pretvarajući se u osobu, u determinirani individuum: u prikazivača, u glumca. Nisu uzalud stari Heleni maskama apstrahirali individualnost svojih agonista!

Moderna pozornica pretvori kralja Leara i Otela u gosp. Novelli-a ili Salvinija. Hamlet i Edip su na sceni kaboteni. Zbog toga više uživam čitajući, no gledajući dobru dramu.

Mi, moderni ljudi, nemamo više dosta primitivne naivnosti i pozornica nas više ne opsjenjuju kao gledaoce Shakespearovih premiera. Ja potpuno razumijem, zašto Ludvig Bavarski mogaše u pozorištu uživati tek sam samcat. Kao što za ljubav, tako za najviše umjetničke senzacije treba usamljenosti. Najveći užitak je egoista. A šta da reknem o kazališnom smijehu, šaptanju, klaci, ka-

Digitized by Google

šljucanju, ženskim šeširima, pa o kolektivnoj gledalačkoj duši, formiranoj već u prvom činu, u kojoj je glupost u većini? Nema, velju, toga glumca na svijetu, koji bi mi mogao sugerirati, e je on Julije Cezar ili Hamlet. Glumci mogu tek jedno: stvoriti ulogu, t. j. dati efemernog života pjesničkoj nedonoščadi. Zato i jesu drame, pisane najviše za izvrsne glumce ili glumice — kao neke Sardouove — najlošije drame.

I moderna duša evoluira, modificira se, mijenja svoj sensibilitet. Što nekad bijaše tragično, nama je komično, i obratno. Molièrov komični Mizantrop više nas rastužuje od tragičnog Schillerovog Wallensteina. Corneillev Cid nije tragičniji od don Kihota. Mi danas znamo, da na tragičnost nemaju više patenat osobe velikog položaja i velike rente: kraljevi, knezovi, ministri i vojvode. Komičnosti ima i izvan nižih društvenih klasa, a aristokratska tragedija mora popustiti općem pravu ljudi na patnje i boli.

Verlaine je za mene tragičniji tip od teatralnog Byrona, a Ante Kovačić i Kvaternik od Karla Dračkog i Zvonimira.

Klasični smijeh pretvara se u moderni plač, klasična tuga u moderni smijeh. Najtragičnije je biti smiješan. Naš se sensibilitet vrlo promijenio od Revolucije. Dok je predjašnje ljude najviše zanimala akcija, nas više privlači refleksija i osjećanje. Dramatične, pune intrige i zapleta romane Dumasa Oca smatramo djelima drugog reda. Specifično dramski elemenat igra u svjetskoj književ-

Digitized by Google

nosti sve sporedniju ulogu. U nekim izvrsnim djelima (Poë, Barrès, Jocobsen, Pater) gotovo ga i nema.

Priznajem, da me se ni najbolja drama na pozornici ne dojima kao srednja knjiga. Shakespearea i još neke velike dramatičare volim samo s toga, jer obiluju sasvim nedramatičnim ljepotama. Grčke tragedije nemaju gotovo ništa zajedničko sa modernim kazalištem. Čisti dramatičari, kao Corneille i Španjolci, ostavljaju me hladna kao asirska i egipatska arhitektura.

Što se više radnja čovjeka pretvara u refleksiju, to je dramski oblik nezgodniji za sliku moderne duše i života. Sasvim je, dakle, prirodno, što se moderni genij koristio slobodnijim i bogatijim pjesničkim formama. Tragedija modernosti prikazana je istinskije i snažnije u lirici Leopardija, Heinea i Baudelairea nego u svim dramama prošloga vijeka. Osobe moderne drame su lutke prama junacima modernog romana. Balzac, Tolstoj, Stendhal i Dickens su pravi refleks savremenosti. No drami ne škodi samo roman, progutavši njen dialog i zamjenjujući naivnost pozornice klasičnim opisima mjesta i ljudi. Kazalište ne ubija samo knjiga. Ubija ga i novinarstvo realizmom izvještaja o svakodnevnoj drami javnog i privatnog života. Čovjek, koji može svaki dan pokraj kave i kroz dim cigare pregledati u četvrt sata grandioznost tragikomedije, kojoj je pozornica planet a glumac vascijelo čovječanstvo, ne ulazi više u kazalište sa

Digitized by Google

zahvalnom bezazlenošću fantazije Periklovih i Elizabetinih savremenika.

Najbolji je dokaz za nedramatičnost novijega vremena emancipacija sasvim nove umjetnosti — emancipacija muzike, umjetnosti, gdje ne prestaje samo svijet akcije, nego i carstvo suverene riječi. Wagner htjede doduše spojiti dramu i muziku, ali u tom slavnom pokušaju je libretto, tekst, sjena tih kraljevskih, svečanih fanfara. Pokažite mi dramu, koja se može mjeriti s emotivnom snagom Beethovenove, Schumanove, ili Berliozove muzikalne fantazije! Nadjite mi dialog, koji će me zanijeti više od Mozartove kristalne melodije! Za jednog Chopina poklanjam vam sve novije dramske pisce, od Strindberga i Björnsona pa do Rostanda i Echegeraya.

D' Annunzio, vulgo Rapagnetta, pokazuje baš time, što se u posljednje vrijeme bacio con amore na dramu, snobizam svog modernizma i sekundarnost talenta.

Drama se preživljuje, i to je sasvim prirodno. Tako se otrcao i epos, junački epos u vezanoj formi. Zamislite, da danas neko opjeva ruski i japanski rat u nekoliko kilometričnih pjevanja! Bio bi smiješan kao Voltaire u Henriadi.

Činjenica, da ponajveći naši pjesnici XIX. vijeka bijahu epici (Njeguš, Milutinović, Mažuranić, Botić i Martić), dokazuje, da smo još zaostali u kulturi. Drama postaje sve suvišnija i rudimentarnija, i uskrsnuće, kad poput romana, modernog epa, promijeni i oblik i sadržaj... To onda neće

Digitized by Google

više biti drama — velite mi s pravom — kao moderni roman što faktično nije više ep. No o tome nema sumnje, da taj dramski produkat budućnosti neće nalikovati djelima dramskih modernista: Gorkoga, von Hoffmansthala i B. Shawa...

— Ta vaša drama budućnosti bit će jamačno tek drama za knjigu, bez potrebe prikazivanja.

— Tko bi to znao! Tko nam jamči, da neće jednog dana i knjiga postati suvišna, kao što je to sve više i više pozornica? Već današnje biblioteke su pretežak balast za površnu brzinu napretka. Moloh žurnalizma sve više proždire knjige i književnike. Tko zna: možda će se i brže no što mislimo obistiniti bojazan Renanova i Macaulayeva, da će nauka uništiti poeziju.

— U tom slučaju ne zavidim našim potomcima.

— Ja ih nemam i nastojat ću, da ostanem bez njih — reče N. — Danas treba kuraže za taj dramatski posao.

Strossmayerov spomenik.

Odbor Hrvatica je odista najpozvaniji za kult Strossmayerov. Ženske slabe ruke su najpozvanije, da pletu vijenac za simbole narodnoga genija. I pravo je, da hrvatske dame vode prvu riječ pri podizanju toga spomenika, jer Biskup bijaše ljubezan, elegantan i poetičan kao i one.

Digitized by Google

Posljednji put ga vidjeh u Sisku, kao bjegunac. Opazismo ga u željezničkom vozu i burno ga pozdravismo, a kad nas stade blagosiljati prelatskom razdarušnom rukom, pomolivši kroz prozor glavu, nalikovaše dobroj starici, i meni budne, kao da me blagosiljaše za nepoznate pute Kroacija, naša majčica.

Kakav život! Najnevjerovatniji svih hrvatskih romana, pravi „Roman siromašnog mladića“. Ribarski sin, dvorski simpatični abbé, pa grandseigneur u prijateljstvu s jednim knezom Mihajlom, Gladstoneom i Leonom XIII. Njemačko dijete i najljepši primjer naše asimilacione snage, „Eseker“ i hrvatski rodoljub, velikaš Crkve i pionir nauke, najomraženiji i najmiliji sin roda, bez sumnje najslavniji, „naša dika“. Kao zvuk katedralnih zvona što zvuči nad salašima i u dubini šuma ubave Djakovštine, tako je njegov jaki glas učio Europu, da nas još ima — „još Hrvata“. Kraljevi se uznemirivahu, kad čuše riječ toga kralja u Carlyleovu smislu, tog homerskog i biblijskog narodnog pastijera.

Kao div, kao stup je stršio iz mizerije naših karaktera i prilika, vodeći naše roptanje u pijanu slobodu kanaansku, i savremenici nisu imali na domu osim Starčevića živa čovjeka, da izmjere toliku veličinu! Kao što se njegov hram abnormalno uzdigao nad djakovačkim palanačkim krovinjarima, tako se Vladika uznio nad Hrvatskom, nad kukavnom, čiftinskom i beamterskom Hrvatskom. Josip Miškatović ne bijaše mu jedini ne-

Digitized by Google

harnik. No on ipak ne gubljaše nade, opasan tvrdoćom vjere i snagom ljubavi, vladajući se i dalje kao pravi Izabranik. Kao Sarah Bernhard i Filip II. sagradio je sebi kraljevski panteon. Srećan i vedar kao Mašićev slavonski kraj, gutiraše veličajnim ukusom faraona i Karla V. pepeo smrti sa zlatnog životnog pladnja. Slavan i čestit — aplaudirajte, prijatelji! — sunčaše se još za života na suncu besmrtnosti.

Orlovi, oj gdje ste, visoki, sunčani naši orlovi!

„Mi živimo u vijeku, što stvara tek djela srednje ruke" — reče savremenik Galileja, Guttenberga, Luthera, Rabelaisa i Michel-Angela, oprezni vlastelin Montaigne, dokazavši i opet potrebu skepticizma protiv skepse. Prem je dakle najteže prosudjivati sadašnjost objektivnošću povjesničara, mi već danas, zbog brzine modernog života, možemo imati tačniju impresiju Strossmayerove vrijednosti On je jedini moderni privatnik, stvorivši tako reći sam pogodbe za kulturni preporod cijelog jednog naroda. Ali on nije samo preporoditelj moderni, već pravi renesanšanin svojim crkvenim položajem, ciceronskim latinizmom i ljubavlju za umjetnost.

Humanista i mecenat, dičan sjesti pored Eneja Silvija Piccolominija, kardinala Medicisa i du Bellaya. Sjetite se, Hrvati, da je duh genija Shakespeareovog i Tizianovog udario temelje našoj savremenosti! Strossmayer je dokaz, da katolicizam i danas može biti vitalan pomagač duhu vremena i nije čudo, što za njegova života imadjasmo dvije crkve: njegovu, narodnu, i — onu drugu. Ako je

Digitized by Google

taj sintetični čovjek klasičan svojom kulturom i harmonijom vincievske eksistencije, moderan je baš tim svojim „estetstvom", „kalokagathiom" i goetheovskim nastojanjem za izmirenjem prividnih ekstrema. Taj osnivalac akademije nije imao ništa profesorskog i akademskog, i pored svega klasicizma ne zaboravljaše potrebe vremena i dana.

Pored Tertulijana kultiviraše dnevnike. Ljubljaše i žive umjetnike. Bijaše Rimljanin, ali dopisivaše sa Flammarionom i ljubljaše Francusku, dakle najeuropskiju Europu. „Dobar Europljanin" otvori Akademiju sa Montesquieuom, Pascalom i Bossuetom, sa hrvatskim komplimanom francuskoj kulturi. Nietzschea, poštovaoca ljepote, Rugjera Boškovića i latinske kulture, bez sumnje bi zanimalo to klasično europejstvo, da ga je put nanio u Djakovo, gdje naš vladika primaše kao kneževski kardinal Rohan, tolerirajući dosjetke, posoljene aticizmom opata Galiania.

A taj Latinac, Europejac i Lebenskünsler bijaše pored samaritskog svećenika još i Slaven, dakle dvostruki altruista, dvostruki kršćanin, ostavši pored svega svoga gospodstva i kulture apostol, poslije Svetog Save najveći jugoslovjenski nasljednik mudrosti sv. Ćirila i Metodija.

Takovi ljudi bijahu naši stari Dubrovčani i zato je Strossmayer jedini legitimni nasljednik, jedini pozvani nastavljač njihove slovinske politike, kršćanskog morala i europskog obrazovanja, rijedak kalež, u obliku srca, nakićen Cellinijevim poganskim vizijama, obasjan pobožnošću Marulićeve

Digitized by Google

Judite, pun puncat narodnih krvavih suza, podignut kao zvijezda Danica da putuje veličajne putove na zamagljenom obzorju naših jutara. Zora puca. Sursum corda!

Nije teško naći obilježje tomu velikom mužu: kao karakter on je srce, dobrota, kao um on je širina, universalnost. Da pišem studiju po Taineovom načinu, našao bih analogija izmedju njegove „široke nature“ i duha, i bogate slavonske ravnice i pitome darovitosti našega „Šokca“.

Od oca „Švabe“ imao je bez sumnje „ozbiljan način života“, a od majke Hrvatice „volju da fabulira“, ali činom, ne riječima! Ma što se govorilo o slavonskoj indolenciji, ne zaboravimo, da su najpraktičniji, najrealističniji, najpozitivniji medju našim lučonošama baš Slavonci Reljković, Mijat Stojanović, Gjuro Pilar i Kozarac, i da je jamačno zbog svojih čistih slavonskih osobina taj zemljak J. Jurkovića, Korajca i Il. Okrugića, toliko volio ležernost, duhovitost, polet i racionalizam francuski.

Današnja Slavonija na žalost dostiže francusku frivolnost, ostavivši njezinu radinost i patriotizam Dalmaciji, Primorju, hrv. Zagorju i Gorskom kotaru.

I najbolji joj sin ne bijaše bez njenih mana, doduše vrlo neprimjetnih. Kao naš tamošnji „paor“ bijaše odviše dobar i povjerliv. U vremenu najistaknutije plemenske, klasne i pojedinačke sebičnosti htjede kao realan politik, pa još u Hrvatskoj, inaugurirati vrijeme angjeoske politike, osnovane ne kao socijalizam, na logici gladna trbuha, već na

Digitized by Google

argumentima svetog evangjelja. U mnogim je prilikama dobrota zločin.

Strossmayer vjerovaše svima: i Rimu i Pešti, i Beču i slovjenskoj braći. U srcu Hrvatske podiže Akademiju za slobodnije, jače i bogatije Jugoslavene i vjerovaše u fuziju pravoslavlja sa katoličanstvom, u novu crkvu. Bijaše tolik Slaven i kršćanin, da bi bez svega toga nama Hrvatima mnogo više ostalo. Kao kod mnogih Slavena ne bijaše hrvatska svijest kod njega razvijena kao srpska kod njegovog po jeziku, geniju i položaju brata Njegoša. Badava, njegov odgoj i mladost ne bijahu dosta pod hrvatskim dojmom, i to nije čudo za ono vrijeme i ondašnje prilike. Pored te prirodjene dobrote imadjaše časova šijačke tvrdoglavosti i popovske tjesnogrudnosti, n. pr. u slučaju Luke Botića.

Lijepe dame i (većinom loši) pjesnici ga razmaziše. Čini se, da bijaše tašt (bolest i malih ljudi) i da se odviše navikavao na dim preskupo honoriranog tamjana. Takovi ljudi prije će simpatisati sa slabićem i panegiričarom, no sa značajem. I Vladika je imao više lakeja no prijatelja. „Samo onaj je moćan, bio pojedinac, bio narod, koji se znanosti zavjeri". U tom odgovoru njegove jeke, Fr. Račkoga, na Strossmayerovu besjedu u prvoj svečanoj sjednici Akademije, vidi se sav pogriješni idealizam Biskupovog programa i javnog rada. On bijaše tako kulturan čovjek, da vjerovaše, usprkos primjerima povjesnim i savremenim, u apsolutnu moć prosvjete, zamjenjujući je sa narodnom politikom.

Digitized by Google

Dok toliko nalikuje Renanu indulgencijom genija, izrazom lica i značajem, nije imao taj nepopravljivi optimista njegovog zdravog pesimizma u kritici kulture. Ni kultura nije universalni lijek, kamen mudraca. Strossmayerova universalnost je kao svaka moderna universalnost nužno diletantizam.

Čini se, da pored historije i literature ne poznavaše, kao magjarski Strossmayer Sečenji, vrijednosti narodne ekonomije. Ta politika dade tudjincu naše blago i drumove, ostavivši nama „prosvjetu vodju k slobodi" — odista vrlo komotnoj.

Taj poetični, estetički, katolički humanizam nije razumio duha eksperimentalnih nauka, te nam Akademija posta vrstom Akademije „Crusce", gdje blagopokojni Torbar mogaše zastupati zoologiju, a drugi svećenik „pobijati" Darwina. I ako bijaše Strossmayer naučnjak i čovjek od ukusa ne ostavi, osim nekoliko poslanica i govora, ni jednog caesarskog književnog djela. Ako je neke naše omladince taj pretjerani historizam, „korenodubstvo", prigodno pjevuckanje i fraziranje otjeralo u drugi ekstrem, u krilo češkog Aug. Comtea (Masaryka) i vječnog fraziranja o potrebi sićušnog, sićanog, sitničarskog rada itd., zasluga je toga naučnoga i političkog diletanta. Pravi slavonski rasipni dobričina, on je proharčio bez veće koristi svoj čudesni intelektualni kapital, ne pojmivši, da je koncentrovanost jedna od prvih pogodaba solidnosti i ekonomiji duha. I kao govornik više pripada latinskoj no hrvatskoj literaturi.

Pa ipak taj muž ne bijaše dugo samac. Ostao

Digitized by Google

bi odista bez mjerila u baruštinu Hrvatske Raucha i Hedervarya, da ne dobi dostojnog savremenika u Antunu Starčeviću, blago nama!

Popunjavahu se, ali ne kao Schiller i Goethe, već kao suprotni karakteri i ekstremi koji se dodiruju. Starčević je bedemska planina, zatvorena puna vuka i ličkog hajduka, Strossmayer je blaga i bogata slavonska ravnica. Stari ima znanje solidnije, Strossmayer opsežnije. Prvi je ekskluzivan drugi tolerantan. Prvi je učitelj energije i mržnje (eksistencija žuči je opravdana), drugi profesor ljubavi i poezije. Stari je stojik i velik prijatelj Muhamedov. Biskup je fini kršćanski epikurejac, nježan kao sv. Ivan, najdraži Spasiteljev učenik. Strossmayer je svjetski čovjek sa ponašanjem opata i virtuoza Liszta, ljubimac dama; Starčević je plebejac „hiperdemokratskoga nosa“ (Kovačić), divlji ikonoklast s obličjem Silena i djevičanstvom pustinjaka. Ovaj diplomat, onaj doktrinar. Satirik i apologista. Puritanac i katolik. Pazarište i Osijek. Literat, bojem, — i velikaš hrvatski i grof rimski. Jedan dervišina narodne pjesme, drugi biskup V. Hugoa. Oportunist i radikal. Cinik i retor. Mrzilac plastike i njen obožavalac. Veliki književnik Starčević prezire dangubice književničke; Strossmayer, obožavalac beletristike, nije književnik. Demokrat i aristokrat. Starozavjetni moral u demagoškom civilu i galilejska tolerancija u katoličkoj uniformi. Dva pretendenta kao Rousseau i Voltaire, Tolstoj i Turgenjev. Dva tipa našeg narodnog karaktera i naše cerebralnosti, i odsete se ne može roditi inteligen-

Digitized by Google

tan Hrvat bez sličnosti s njima. A obojica bijahu u mladosti klerici. Obojica su klasici svojim obrazovanjem i karakterom, zdravljem i umjerenošću. antikvarni legitimiste, lojalni i odviše vjerni, prijatelji francuske politike i kulture, energični do tvrdoglavosti, pomalo sektari, inadžije i nenavidnici, i kao Štroca što ne nadje svog Saint — Simona, tako Stari nema hrvatskog Boswella. Jedan i drugi ljubljaše hrvatsku žarku kapljicu. Bijahu ljubomorni, jer im je jedina ljubav bila ova naša nesrećna, nesrećna zemlja.

U Krapinskim Toplicama dadoše nam lijep primjer sloge i „Štroca" pruži groznom „Starome" prvi ruku: On, kavalir, Maecenas atavis!

Hrvati! Takvi bijahu naši pokojni vodje, stalni dokazi, da naš narod još ima materijala za vječni metal heroizma. Kad preminuše, bojasmo se bespuća i mraka, vičući: — Što će biti od nas bez kompasa naših prirodnih glavara? Ali strah nas prevari, jer ono, što bijaše u njima najbolje, ljubav za narod i vjera u slobodu, kao penati i časni lari čuvaju naše osirotjele gradove i kolibe što živu od amerikanskih muka.

Dižite Strossmayeru spomenik ljepši od papskijeh, jer ga baš zato zaslužuje, što mu mramora ne treba, kao ni njegovom gorkom rivalu, što ispod Medvedgrada, u zavjetrini zagrebačke divne okolice, medju zelengorama sniva u opancima, dok naokolo kukaju kukavice, guču grlice i bugari seljačka starohrvatska riječ. Odista, takvim ljudima ne treba boljeg spomenika od humka hrvatske

Digitized by Google

zemlje, a nad gomilom javor, javor gusala, javor „drvo najbolje".

Orlovi, oj gdje ste nam stari, slavni, kraljevski naši orlovi!

1906.

Kod kuće.

»Et veniam ad te tanquam fur.«

Plač prvi.

Martin iz Zagreba, Martin u Zagreb. Već jedanaest godina ne vidjeh grada, gdje najsladje na svijetu zvuči slatki kaj, riječ što znači grčki i. Heleni bijahu dakle kajkavci i nije čudo, što mi, Zagrepčani, ne moramo, kao Sokrat, znati tudjih jezika i volimo žene u Venerinom kostimu. I mi smo klasični, pa i onda, kad nismo klasici poput klasičnog filologa Teletića, koji je učio naizust Žepićev grčki riječnik.

Zora je već davno zarudjela, prodjosmo već grad Gjuraka, Fintića, Tuškana, Šuperine i Tome Bakača, pa kada dojurismo u Turopoljski Lug, u mene tolika groznica, te se stadoh sumnjivo ponašati i sumnjivi moj saputnik me zapita, ko sam i da možda — ne d'o Bog! — ne bolujem. Ugojen kao gosp. Gjurkovečki; fizionomija kao u dra. Mihičića; organ pokojnog Zorca.

— Ko sam? Drage volje, amice domine bažul. Potomak sam slavne obitelji i svojta velemožnoj

Digitized by Google

gospodi Ulisu, Eneji, Hamletu i plemiću Kihotu. Rodjen sam u rodnom mjestu gosp. Steve Popovića Vackoga i Nj. Ekscelencije g. Stjepana Kovačevića. ispod Franačke Gore, u sjeni Probovih vinjaga i car Lazarovog slavnog groba.

— A ime?

— Evo putnice. Zovem se Dragiša Lapčević, a taj gospodin je vodja srbijanskih socijalista. No što vas briga za ime! Prava imena putuju incognito.

— Lijepo, lijepo. A čime se upravo bavite, ako smijem pitati?

— Lovom. Lovim ljude kao apostol i tražim ih svjetiljkom, kao cinik. Pecam ih kao ribar: ćutanjem i strpljivošću. Mene ljudi, kao i vas, vrlo zanimaju i pošto znam, da lažu, nastojim kroz ljusku riječi uhvatiti jezgro misli. Zato mi je bolest viriti kroz ključanicu jezika i mimike. Primaknem se nepoznatom stolu i tobože drijemam. Mijenjam odijela ko germanski imperator. Sada sam socijaldemokrat, a u Zagrebu ću biti umjetnik i patriot, jer me vrlo zanimaju tajne tih krugova. A da vam dokažem istinitost tih riječi, uvjeravam vas, da mi se činite vrlo podozriv, pa već htjedoh fingirati ludost ili padavicu i gurnuti vam u usta evo taj revolver.

— Pa to je divno! Servus kolega! Putujemo kao agenti u istom tajnom poslu i ja, glupan, „fulao"! Lapčeviću, odmah sam razumio, kada si cifrao o kraljevih i o ključanicah. Ja lovim jednoga

Digitized by Google

defraudanta. Dakako, u aferi Aleksander-Draga imao si i ti rebah?

— Dakako. Evo njene, Dragine, kose.

— Ali to su dlake, za pet ran' božjih... Ko krampus! Znaš, da si mi bio vrlo sumnjiv! Pratim te već od Broda.

— I meni se dogadjalo, da sam u svom poslu i mnoge antentične ekscelencije, grofe i barone smatrao vucibatinama i lopovima.

— Zbilja: kako ti je pravo ime, kojego — znaš — medju nama?

— Ne znam ni sam, tolika sam već imena promijenio. Svi me drže pokojnim, jer nadjoše moje papire kod mog mrtvog druga. Bezimen sam danas.

— Sve badava; naša država ima ipak najbolju policiju na svijetu! — reče tajni policista i oprosti se sa mnom kod Vel. Gorice.

Ne pojimah, da me od Zagreba dijeli tek nekoliko časaka i kao omagjijan posmatrah zamagljeno lipanjsko jutro, jer oslijepih za desetak godinica i iznenada, kao pušteni sužanj, progledah na suncu dragog zavičaja. I kradom, kao pobjegli robijaš što gleda u izbu, gdje mu prede ljuba za drugog isprošena, gledah i gledah staru, poznatu sliku, istu istacku kao juče: sela, polja, zelena sanljivost Zagrebačke gore, Medvedgrad kao krnji zubi, savski mostovi — čisto raspoznajem glas švimmajstera Arnolda Lesića — cesta s alejom i ženskom robijom. I kao čudo, kao nenadana sreća sinu Grič. na jutarnjem suncu svanu Zagreb, grad ptičara Dikovića i B. Zeiningera, grad Mandalice, Kregerice

Digitized by Google

Pohaničke i Zlatne Košarice, grad Deželića, Crnetića, Peršića, Ivana Krst. Tkalčića, grad Masneca, fašnika, Krvarića, Krvavog mosta, sv. Marka i sv. Brcka, grad Benka, Bedenka, Benkovića i Mucafira, Atena državnih odvjetnika, Srpske Banke, židovskih aferista, „fićulaja" i ježuvita, glavni grad bez države i prijestolnica bez prijestolja, ljepši od Pariza i jadniji od slobodnog švajcarskog sela, rodni grad Kvaternikov, dragi i prokleti naš Zagreb, ljubljen tolikom mržnjom i mržen tolikom ljubavlju!

Izišavši iz glavne stanice na trg, ne mogah ga poznati. Na vrtovima i poljima, gdje je sa mnom rastao pasulj, kupus, krumpir i kukuruz, gdje se igrasmo „šintera", špekula — o silnim „luknjicama" da i ne besjedim! — izrasle palače elegantne kao u Nizzi i Ženevi. Malo površna, štukaturska i nesolidna kultura, ali ipak — kultura! To se osjeća, došavši sa Balkana!

Već na Jelačićevom trgu bijah razočaran. Sve tudje gospodstvo, dok je Hrvat tek vojnik, svećenik, činovnik ili seljak: sluga božji ili ljudski — sluga, sluga! Zato i čujem sa svih strana pozdrav:

— Sluga! Servus! Sluga najponizniji! Hvaljen Isus!

Sudeći po tim pozdravima, servilnost i formalna bigotnost su glavne oznake Zagreba, grada birokratskog kao Potsdam i Graz, bogomoljskog kao Kremlj, Avilja i Briž — si licet parva. Po cio dan tu cinka i zvoni, zvoni i cinka, pa nije čudo, te u mjestu tolikih zvona ima toliko praporaca. Katedrala je ponovljena, pa bih njenom naimaru, da 'mam vlast — darovao 50 vrućih (poljubaca). Nous

Digitized by Google

restaurons en pire. Ova katedrala je kao nagodba. Dvor i nadbiskupski park je najljepši u gradu. Dok metropolit Srbije i pariski kardinal ima godišnjih 12.000 fran., gosp. Posilović ima dnevno po 2000 franaka — sumu, koju hrvatski književnik ne zaslužuje za 365 dana. Žalim, vrlo žalim, što ne postadoh svećenikom. Sada bih bio najmanje župnik sa gazdaricom i nećakinjom, dok danas nemam lukna ni domaćice što tako slavno pravi puserle, bazlamače, palačinke, medenjake i druga domoljubna jela. Ovo brkova lasno bih prežalio, a svima je poznat moj kult Madone, orgulja, lijepog pjevanja i latinske kulture. Od mojih darova najnesumnjivi je talenat za prebendara i kanonika. Od malih nogu bijaše mi ideal ništa ne raditi pored masne rente i čekati na dolazak u nebo, gdje će mi biti još bolje no na griješnoj zemlji hrvatskoj, gdje ima rentu od 365.000 i više forinata jedan nezlobivi starac.

Sada znam, kako će biti od prilike Barbarosi i Marku Kraljeviću kada se probude. Bože moj, koliko se toga promijenilo za ovo jedanaest godina! Zaboravim na moj incognito, krenem Doljnim Gradom i sjednem u najživlju kafanu. (Ko se ne krije, najbolje se krije). Prolaze školski drugovi, svi promijenjeni: brade, djeca, trbusi, poneki me i vidi, ali ne poznaje. Jedva se uzdržavam, da im se ne javim. Meni ne treba Vergilija u tome nebu, paklu i očistilištu. Djaci, mužeki, mužače ko lubenice u snijegu, harmicnjuristi, a u tome čudnom, šarenom, ozbiljnom i smiješnom vrtlogu vaš fini,

Digitized by Google

slatki, prpošni miris, o drage gospodične, o slatke zagrebačke pucice i frajlice! Ali gle vraga! S usana im teče kelnerska, tudja riječ, a za njima se gegaju sablje, mamuze.

„Pristavljenih vrha kosi
„Trepte od cvića perivoji,
„Na ušiuh cvieće nosi,
„Cvieće u rukah, cvieće svuda
„I ona u cvieću zmija huda.

A nad tim ludim sajmom trepti sunce kao „Crvena lampa“, obasjavajući Bana što trže sablju proti tudjinskim i kaptolskim kućama.

Odmorivši se u pouzdanoj kući, lutah večerom, noću i zorom gradom i okolicom. Sve, sve me zanimaše. Promatrah grad u čaroliji planeta fantastičnih oblaka i zvijezda, u poeziji polumraka, kao dragog mrtvaca, kojega se valja još nagledati i do nesvjestice disati glavoboljni miris njegovog načetog cvijeća i načetih voštanica.

Jedared, na Zrinjskom trgu, dama, i u njoj upoznah moje prvopantalonske simpatije. Prodjoh mimo nje dva — tri put u teškim mislima, a ona čavrljaše i čavrljaše sa klasičnim činovničkim eksemplarom, pogledavši me nekoliko puta kao stvar. Sjedoh vis à vis.

Dok iz jedne kuće domnijevaše ugodna glasovirska etida, sjedne kraj mene dječak, sigrajući se dosele pored nje. Bijaše joj sličan. U blijedom licu florentinskog tipa, u okviru dugačkih, djevojačkih uvojaka, kroz sjajnu crninu njegovih starmalskih

Digitized by Google

očiju gledah potonula sunca mojih proljetnih godina.

Mališan i mene promatraše naivnošću psetanceta i čudjenjem djetinstva, a kada opazih na tananom mu vratiću šljive od skrofula, stegne me u grlu.

— Kaj ti je? — reče i metne mi na koljeno ručicu kao ptičja nožica.

— Franci, verfluhter kerl, nebuš sim došel! — vikne mati, a ja na jednu, Franci na drugu stranu.

Naidjem pred gostionicu Kola, obasjanu muzikom, žamorom i svjetlom, a mlad, visok, malo pogružen čovjek sjedne pored mene na ogradu od kazališnog ulaza.

— Poznam vas po zviždanju. Ja sam taj i taj.

Odvede me u društvo mladih literata. Hladno pivo u hladovitoj bašti pod brijegom. Promijenismo već lokale i pića, a jedan stane pričati.

— Vidite li onu krijesnicu? I dijete je tako gledaše, pa stane za njom trčati, trčati. Za krijesnicom. Za zvijezdom lutalicom. Za mačjom zjenicom, za zelenim noćnim okom. Trčaše kroz magle, kroz šikare, trnje i koprive, dižući i pružajući raskrvavljene ručice, okolo i naokolo. Najzad uhvati krijesnicu. A zorom, kad vidje mjesto krijesnice, mjesto oka i mjesto zelenog dragulja crnu, gadnu, vlažnu životinjicu, dijete umre, i iz krvavih mu prstića ispadne polumrtav kukac. Tako i naš gost leti za krijesnicom ovog grada, i to me začudjava, jer nije više dijete.

Digitized by Google

Osvanusmo u kafani Umjetničkog Paviljona kao krijesnice, izgužvane i polumrtve krijesnice.

Plač drugi.

Danas jesmo,
Sutra nismo,
Tako veli
Sveto pismo.
A Bog će pitat:
Gdje ste bili,
Kad kod Miška
Niste pili?

Ko da odoli ovakvim stihovima, pa još kada su na birtaškim vratima? Udjem dakle i sjednem pored drobne Micike, gazdine kćerčice. Htjedoh je kupiti za groš, ali je roditelji nisu dali. Aj, u Hrvatskoj nema mamice, da mi pokloni svoju Žužicu, Rožicu ili Doricu. A mala se Micika pripitomila kao mačkica, pa mi donese iz kuhinje krušaka. Došao je i bundaš, ponašajući se vrlo servilno, smatrajući me možda komeševim sinom. Švarcvaldski sat prede ugodne i lijene časove, a iz druge sobe dolazi miris familije i žvrnjanje mašine. Gazda mlad, jedar čovjek, nesumnjivo bivši leopolder, ponaša se više kao domačin no birtaš. Razgovaramo o ljetini, o Velikoj Gorici, o pokojnom Brešćenskom i o Josipoviću. Na duvaru litografije, oglas Zagrebačke Pivare i ovi duboki aforizmi:

Deset zapovjedi krčmara.

1. Ja sam krčmar tvoj, ne pij u drugoj krčmi;
2. Ne zovi krčmara uzalud;

Digitized by Google

3. Spomeni se, da svaku nedjelju dodješ k meni piti;

4. Poštuj krčmara i krčmaricu, ako hoćeš biti dobro podvoren:

5. Ne bljuj u mojoj krčmi, nego na ulici;

6. Ne pristupaj preblizu k mojim ženskim osobama;

7. Ne kradi moje čaše i flaše;

8. Ne reci manje, nego što pojedeš i popiješ;

9. Ne poželi ono, što ti ne mogu dati;

10. Ne traži na vjeru, jer vjera je nevjera.

O, da znaš, jovijalni birtašu, kako mi je krivo, što mi nisi dvorski liferant! Brzo bih postao glavni stup tvoje kuće, ne bih — o kokote, o Turčine! — štipao tvojih žena, ne bih uzimao za uspomenu tvojih čaša i ubrusa, — koje u Parizu, u oskudici čarapa, uzimasmo za obojke, — rigorozirao bih samo na dvorištu i najzad bih od deset tvojih zapovijesti dobio nos kao A. Starčević i trobojnica. Zbogom, birtašu, i daj me kušni Micika, jopček moj mali!

Ovim stazama možda čepukaše Šenoin Mladi Gospodin. Iza drveća, u onoj staroj crkvici, molio je za nas Andrija Pavlinović, nesrećni i kao Jorik tužni kapelan. Da si mi zdravo, plemenita grofijo, noseći ime plemenitog Tura, sa turom na plemenitim vodama Odri i Lomnici, sa glavom na zelenom vanjkušu Vukomerica i s opancima na zelenoj vodi Ljutovida Posavca! Osim luka i Jelačića bana ne dade nam ni jednog velikana, ali starodrevna

Digitized by Google

tvoja općina, puna šuma, divljači i plemenitih drvenjara, nevjernih gnijezda raznih Skerlecza i Festeticsa, tvoje svinje i tvoji plemenitaši zanose me čistim arhajskim, domaćim zvukom. U tebi je još sve, sve primitivno i hrvatsko. Kao Zagorje, Gorski kotar, Pokuplje i jadranski otoci, ti si potencirano hrvatstvo i tvoja mirna, tiha, starodrevna slika je slika čiste hrvatske duše. Mi bo ljubimo Hrvatsku, jer ljubimo sebe. U čistom hrvatskom pejzažu upoznajemo primitivne elemente duše naše.

Na popodnevnom vrelom vjetru šušti kukuruz. Glasne note na crtama telegrafskih žica: ptičice. U žutom žitu žanju crvene, bijele i modre seljakinje i u ovoj čistoj hrvatskoj prirodi vidim, kako poput poljskog cvijeća harmonizira seljačko odijelo s okolicom i u kolikoj sam oprjeci s karakterom pejzaža u svom gradjanskom ruhu. Škvorci, škvorci, kao rojevi pčela. A u zlatnoj aureoli modre, svilene visine veze i veze ševa zlatno cvrkutanje, slaveći umorno sunce i purpurne, tumaraške putove oblaka sjajnih i veličajnih.

I evo me i opet pored starog ——čkog grada sa tornjevima i ljubeznom fasadom baroknih satova. Drevni park stere s uzvisice na daleko svoj vlažni dah, a sjena mu legla preko sjenokoša i strništa sve do djerme i jednoličnog brencanja od bakarnog klepala, mukanja šarenih goveda i prebiranja monotonih dvojnica. Ljubeći sve što umire, nikada ne prolazim indiferentno pokraj starih, zapuštenih dvorova, kojih su stari gospodari branili te hrvatske relikvije, da bi ih njihov potomak što

Digitized by Google

jeftinije prodao. Ali i ovakva, ponižena i izrodjena aristokracija simpatičnija je od uskogrude, filistarske buržoazije, pa i onda, kada se prostituira komikom plebejskog braka. Sirotinja je zanimljiva i lijepa samo kao bojema aristokracije, bojema rada i bojema umjetnosti. Trostruka gentry. I oko ovog ribnjaka, u maglovitom duvku dnevnih i noćnih sjena, tako samotnog, da pod širokim lišćem od łopoča i danju sanak sniva zelena Selena, i u ovom zaboravljenom zatišju sa tragovima iščeznulih plemićskih Titira i Amarilida, i na tom ostrvu zaboravnosti, dobijenom na maču grebeštaku i stvorenom za sanjarenje i poeziju, i ovdje se ukmetio Židov, i tu je kastelan peštanski došljak!

Znojan i prašan padoh u „faru", pod ogromnu lipu, u ogromno, vrljikama ogradjeno dvorište, puno peradi i mukanja iz drvenih staja. Prizemlje župnog dvora je zidano, a prvi sprat, pod penatskim granama lipa, oraha i pod larskim zagrljajem zimzelena i loze, je drven. Te jake grede, ti debeli balvani su savremenici Gjiva Gundulića, Molièrea i Pascala! Župnik — osijedio je, siroma! — zna, da se ne krstim na svakom raskršću, ali zna i to, da i danas mogu gucnuti iz istog srabljivca hrvatski pop i hrvatski pisac. Zato neka su pred narodom krivi oni bez tolerancije, rušitelji jedinstva hrvatske inteligencije, vrijedjajući slobodu vjere i slobodu misli, jakobinci i Lojole!

Sunce se u susjednoj Sloveniji smirilo i u purpurnom mu tragu kao da gori Triglav, rubin Savine kolijevke. Kroz prolaz u živici skakuće sa djeteline

Digitized by Google

zec. Stoka se vraća u mirisu Teokritovih čobana i betlehemske štalice. Po sjenokošama prve večernje maglice i glas trčke, prepelice i prvih popaca. Dok moj stari plovan trijebi brevijar pod šljivama na zelenom cintoru kraj seljačkog tužnog groblja, zvonim — kao prije petnaest ljeta! — sa „mežnarom" Šimunom pozdravljenje, zovući večernjaču na nebo, mir u duše, san na seljačke oči. Tako mi je lahko, kao da sa mnom vuku žuljevi iz seoskog starog groblja. Ave Marija, Venerina kćerko, i moli i za one, koji ne mole!

Da sam sad u Parizu, sjedio bih u prašini kafanske terase, nervi bi mi trpjeli od galame tramvaja, automobila, novinskih prodavača, čitao bih o Kamimuri ili drugoj nepoznatoj stvari, a kokote mi zanovijetaju za jedan „bok". Ili bih pogružen, „švorc" čamao na bulvarskoj klupi sa bijednicima, bojemima ili buntovnicima, ili u opasnoj, stjeničavoj mansardi s opiumskom knjigom ili vampirskom pomrčinom. A ovdje osjećam blizinu sela u vonju od paljevine, slušam iz vrta razgovore ruže i rezede, i kako mjesec kara zvijezdu Danicu, berem prve maline i nalazim, da je staklena kruglja medju ružama nepopravljiv karikaturist. Sve već utihnu, ptice, staje i kokošinjaci. Tek šturci, šuškavi metulji i netopiri oživješe, a zrak da piješ kao pomuzeno mlijeko.

Hrvatska, Hrvatska!

A odozgo, iz stare sobe, drage konture ovog zavičajskog vrta: Kostel, Samoborske gore i tamo — dalje — simbolski refleks noćnog Zagreba. Či-

Digitized by Google

tam Bachove Austrianske Diple, a kroz pospani prozor ulazi san iz tamnih, starodrevnih sela: Kerestinec, Hudi Bitek, Demerje. Negdje u djetelini hrza konj. U daljini zaštektaše psi. Grize me buha, savremenica Marije Terezije. U pospanom mraku žabe. O kako je sladak san u drvenim hrvatskim kućama! Laku noć!

> Vivitur parvo bene, cui paternum
> Splendet in mensa tenui salinum;
> Nec leves somnos timor aut cupido
> Sordidus aufert.

Plač treći.

Iza dvadeset četiri sata.

I opet sive kuće i crkve, brojeći tupo vrijeme kroz noć mrtvu i duboku. Neki su pojavi lijepi samo na svjetlu, drugi samo u tmini, a prava ljepota je pola dana i pola noći. Vode, kristali, žene i dragulji su najljepši u polumraku, jer je sjena majka ljepoti, kao sjaj što joj je dragi otac. Lijepa je modernost Dolnjeg Grada, ali šta bi on bio bez sutonskog, plemenitog i sjenastog Griča, purgarskog, antipopovskog bedema, bez hrvatskog Weimara i faubourg — Saint-Germaina? Nije Zagreb ljepši od Beograda, jer ima više reda, čistoće, taraca, ljepših kuća, više drveća, lijepu okolicu, nego najviše radi ovih starinskih Gorica sa tišinom drevnih ulica, sa fizionomijama kuća i palača u vjekovnom pepelu Dubrovnika, Toleda, Amiensa i inih elegijskih gradova. Ako je u nama klica velike bolesti, prejake osjećajnosti, izvor neizlječivih i ne-

Digitized by Google

savremenih naših hamletizama je u fatalnoj bizarnosti toga mjesta, danju dosadnog i birokratskog, da na mjesečini sine gospodstvom Diogenesovog surog dvora u Kapucinskoj ulici, da u ponoć izbija metalni takt mrtvačkog marša sa visine tórnja sv. Marka i uzdiže kao ptica ispod usnulih gričkih hvoja, koje čuše Lisinskove melodije i vidješe plemenitost Vrazovog profila.

Još stremi u vis topuzina nad kraljevskim čardakom, čekajući novu zvijezdu hrvatskih astronoma: libera Croatia. Tu blizu je kuća najvećeg hrvatskog umjetnika Ivana Mažuranića i u dvorištu pod divljim kestenima često gledah njegovu gončarovsku, carsku glavu pored širokih konjaničkih ledja njegovog nećaka, pisca gracioznog i kaustičnog Lišća. U blizini je kuća, gdje nedavno preminu u muževnim godinama jedan od najmarljivijih modernih Hrvata, dr. Milivoj Šrepel.

Na Vrazovu samotnom šetalištu straža čuva živu ilustraciju Djulabija, dvoje zaljubljenih, po svoj prilici švelju i pisarčića. Kraj kapelice na Kipnom trgu sjene purgara tog mirnog kraja: Meško, Paradajzl, Lovrenc, (Lugarić i Lugarićka su još, hvala Bogu, živi). U Opatičkoj ulici, iza nekadašnjeg Narodnog Doma osmjehuje se sjena, sinteza hrvatske i francuske pitomosti — grofica Sermage pod kapicom od valansijenskih crnih čipaka, u okviru kose napudrane bijelim praškom negalantne starosti. U Pivarskoj ulici padaju i danas iz roga Fortune žemičke, kifle i pereci blizu kuća pokojnog Žigrovića-Pretočkog, a nedaleko kroz tamne grane

Digitized by Google

bijele se grčki stupovi kuće Bana — bana Jelačića. Staro vulgarno Spravišće, kuća hrvatske sramote i narodnog prokletstva, a dalje, lijevo, na nizbrdici, pod kulom na starogradskim dverima sja i bliješti u starinskim uresima veličanstvena španjolska lutčica u ružičastoj tamnoj aureoli i u zlatu od molitava, u duzi od sirotinjskih suza i čemera. Kao djetinji sanak sja nad izdrpanim, crnim, nemoćnim, bapskim i prosjačkim molitvama, Ona, zvijezda mora i ruža neba, Ljubav, Djevica i Mati, Marija banske zastave i zaštitnica hrvatske vojske, Marija, naša Gospa zagrebačka!

Kraj Konvikta salutira mi gradski stražar. Jer mene u tomu filistarskomu gradu štiti blag demon i on mi je sjena i cicerone. Znate ga bolje od mene, finog, dosjetljivog zagrebačkog senatora sa glavom Alfreda de Musseta, fantazijom W. Scotta i toplinom bukovačkog samotoka, odraslog — biser u školjci Ribnjaka! — u sjeni sv. Kralja. Jer ko te ne zna, najzagrebačkiji zagrebački sine, vedri i veliki naš Šenoo! Orfej, ti si dao riječ tome kamenju, te iz tih starih gorica kao iz stare dobre knjige čitamo i upoznavamo jezgro duše naše. Jer ti si svijest ovog grčkog brijega, unutrašnje njegovo svjetlo, sjajući jasnije od varoških fenjera. — Nek bude Zagreb! — reče, i Zagreb bi. Jer gradovi bez svojih pjesnika nijesu gradovi. Stara Atena i danas živi, dok je Kartaga mrtvo slovo. Literatura je viši život, akonto od smrti. Beograd nije još grad, jer još nema Šenoe.

Digitized by Google

Generalskomanda — kuku meni! — pa rana — ranae — gimnazija, drugi i treći korjen, drugi i treći red, Stunkovićeve žemlje slične — žemičkama, pa jezuitski hram sv. Katarine: „Za čim hlepiš serdce moje!“ — „Na lica mi padamo“, — pa veličajni „Tebe Boga hvalimo“, pjesma, koju Kolumbovi conquistadori intoniraju, otkrivajući novi svijet i Hrvati, dobijajući popravak .

Aristokratski, francuski hotel gdje. barunice Burrati, pa Dverce, Lotršćak i tamno Strossmayerovo šetalište. Na mjesečini diše san Donjeg Grada, čuje se po koj docniji fijaker, a do pospanog svjetlucanja Save red pospanih žižaka. Mir i pomrčina legla na obamrle grane. Ni jednog šetača, a iz kuće do Liceja pjeva u tamnoj sobi čežnja vijoline. Sjedoh pred kafanu — kafanu Augusta Šenoe, a samotna melodija klicače i tugovaše nad mjesečinastim mirom sivih krovova i nad blagim mirom aleje, crne i šuplje.

I prodje pored mene kasno čeljade i zgrči mi pijest nemoćnim bijesom. Po zanimanju je kreten, po zaslugama hulja. Čista mu je košulja, ali duša mu je ko u žrtve zagrebačkog živodera. I znati, da taj Trimurti od psa, najmuna i gmizavca, da ta kombinacija od svih hrvatskih podlosti, taj skot pred jačim i sultan pred slabijim, ta svjedočba svih siromaštava na novom pergamentu lažnog plemstva, znati da taj nitkov i glupan gospoduje i vlada, dok ja, glas iskorjenjene, svijetom razbacane Hrvatske, tu kradom fantaziram u furtimaškom zakutku! O Hrvate, o Lazare!

Digitized by Google

U Kapucinskoj ulici malo te mi nekada ne odreza uho rudokosi Fihtner, brico i flautist kazališnog orkestra, a staro kazalište turobno gleda bansku kuhinju, pjevajući nijemo staru ariju:

„Ja i moja grofica...“

Pored dinastije Lesić naslonio se na drenovaču, u širokim hlačama i kalabrezeru mojsijski Štriga. Rojnik — autor svih ajngela u gornjohrvatskim crkvama — ja, pivarski sin Čipa i kulisnšiberi pobožno slušamo, kako nam caesarski Žiga Varjačić svira na mundharmonici Miserere, da nas najzad potrese u dubokom basu njegov grobnički: „Sesame, otvori se!“ Na štatiranje „domikljaše“ Šepec, Unger, Torec, Flock, Kontilović, Sertić: junaci zagrebačke ulice, Indijanci u putu oko zemlje, strah i trepet Tuškanca. I dinastija Freudenreich skida već suknje i pantalone. Na pozornicu dodje iblijed, razmažen gospodičić sa drugarom. Zabavljaju se sa kraljem, vojvotkinjom i lordom — sa Mandrovićem, Štrocijevom i Fijanom. To je Orest i Pilad: Miletić i pokojni Tucić. Kraj intendanta Kneizela užurbao se stari Dittmajer, a iz garderobe se rumeni kao patlidjan neopisiva maska komićara Sajevića. „Lučem“ kroz škulju u kortini, a u parteru Galac, Kokotović, Ibler, Grlović, u „šteparteru“ uzavrjeli djaci, u crvenim, izlizanim ložama kajmak grada, a sva ta čudesa fiksiraju foteljski — aoh yes! — dandyi, fićfirići, opasni vrkoči i gizdelini, govoreći glasno njemački i vježbajući se u monokliranju. A orkestar već

Digitized by Google

struže i štima. Čiča Ertl još se više zgurio oko violončelskog guščeg vrata, Gjuro Eisenhut ponosno diže svoj kajzerbart, Švarc jupiterski trese pomadu i sjaj virtuoskih uvojaka, Potuček prebire kao lud po klarinetu, a Ivan pl. Zajc baci orlovski pogled, digne krilo dirigentske ruke, a svetom tišinom kuće Dimitrija Demetra zastruje ležerni i vatreni zvuci Nikole Šubića Zrinjskoga.

A hram sv. Marka kao mitska šarena ptica, kao apokaliptičan, hieratičan feniks sivog vrata i bajnih, stobojnih krila. Iz hrama kao staračko pojanje klasičnog opata Pogledića i — o Bože moj! — poznato kantorsko pjevanje uz orgulje! Na ćošku, kod dućana, vječno salonsko odijelo i brkovi à la Vuk Karadžić Ilije Guteše, trgovca i pisca knjige „Upoznajmo se“.

A preko slavnog trga idu brižno i svečano u sabor Oci domovine, gazeći naše pravice i atome bolova Matije Gubca. Nema hrvatske duše, u kojoj ne drijema njegov posljednji titanski uzdah! Nad izglodanim kamenim podnožjem njegovog mučeničkog prijestola ples zaljubljenih mačaka: Triumf života! Ljubav jača od smrti. Danju zastupnici i psi, noću mačke: hrvatski spomenici!

Tiho. Pusto. Gluho. Tišinu još povećava automatski korak banske straže.

Digitized by Google

Plač četvrti.

> »Verštek, verštek — aber niks reden .... ja natirlik ... ajn pauer.« (Kovačić)

Brda, oj draga, stara naša brda!

Zora. Vozim se ispod gore. Stenjevec je prva moja stanica na tom hodočašću. Tu se rodio moj pobratim, čuveni mudrac Kerempuh (Petrica), naš Nasredin hodža, Gil Blas i Eulenspiegel, rodjak Grabancijašev, sin nekog Klauza i Anke Ništarić. Bijaše tri put kršten (prvi put kod zagrebačkog sv. Duha). Tako dobi trostruku pamet i nije čudo, te mu srpski vladar pokloni za dosjetku zlatne potkove. Ni ovaj velikan nema još spomenika u Zagrebu. Nije još ni akademik, prem je duhovitiji od dra. Maretića, koji djakom pjevaše i pripijevaše kao Kovačićev Radimir Bombardirović Čajkovski aliter Imbrica Špiček iz Vološčine ovako:

„Hrvatskome blago rodu!
„Blago miloj otačbini,
„Za spas njezin, za slobodu
„Sve će dati njeni sini.
„Blago tebi, rode moj,
„Njih mi imaš dobar broj."

U vagon hrupi žandar.

— Dragišo Lapčeviću, u ime zakona, vi ste uhapšeni!

Skočim, ali stražmeštar me pod Susedgradom zagrli „u pol plača, u pol smijeha".

— Kaj si me već pozabil, betek vlaški? Ja sem ti ponovljeni i preporojeni Petrica Kerempuh.

Digitized by Google

Na, ječ puricu, vujžgi cigaretu. I šnofanca imamo, ak im se šnofa, mladi gospon. Otpri gupčec i člabekuj, pasja verica. Filekov i žgancev nemam, a ovu racicu, hoču reči puricu sem gepčil, hoču reči dobil od gospona barona Raucha v Lužnici. Joj, mamica, suh si kaj trta i špičast kakti vergjinija. Moj Miškec, hoču reči Jožica, kak su dima mamek i japica? Joj, vražji moj štromer, hoču reči falot, ti još vuvek facirend? Viš, pod onim bregom, blizu trsja pokojnoga gospona Čakaniča, tu ti je pokojni Hudmanič, Bog mu daj duši lahko, potkoval jednu babicu, a tam dole, na Jelačičevom gruntu je drugoj babi zdignul kikle v lujft i bombardiral ju je z jajci, hoču reči s celum košarum kokošjih jajec, ak ni nutri bilo puranskih, racičinih, paunovih i drugih jajec, gde se igraju skrivača mali pipipi, hoču reči drobni piščenci iliti piceki. Potegni, ak si žejen, i ječ, ječ, naj se špinčiti i smejati, pasja capica! Anda pomisli si, dragi Lojzek, Gustek, hoču reči: ja idem vloviti jednoga mužeka i znaš zakaj?

— Zakaj, dragi moj Peterlinček?

— Išel ti je mužek z svojom kusicom v Zagreb prodati žmehkoga odojka i kad je došel v kvantir k jednomu velikomu gosponu, ostavi kusicu f tremu, gde si je na ormaru frkal rep jen veliki i grdi jopec. Naš Stubičan se fiži pogajal, kada ti za petram božji počme pred vrati kusa cvileti, hoču reči javkati, tuliti i zdihavati kakti da joj šinter zub spukavati, vuha štucati ili kurtasti rep dati prihaja. Mužek na vrata — imal je kaj videti — i počme kleti: — Iš nesnago kosmata, iš fačuk

Digitized by Google

prokleti! Ak se po lujftu prekopičeš, ak se znaš z nogom fseknuti i za vuhom buhe trebiti i počesati, ak z gosponi cukor i pomorangje ješ i ak se na repu zibaš, štujdiraš, po zraku soldačke kunšte delaš i z kuharicam i inuši se hincaš, ti ne smeš z moje kusice bedaka delati i nejno poštejne vzemati. Ti nisi človeku spodobni jopec, ti si pajcek. Krajnec grintavi! Lepe stvari su te gospoda navčila! — I mužek jopca za rep i za glavu, pak ti ga zaguti. Dojde veliki gospon z puškom, i Stubičan funda gospona, kuhtiča, inuša, deklu, kuharicu, vujde kroz oblok f šumu i sad bu došel na galge.

Sada razumijem, zašto puk voli čapkune, mangupe i fakine. Oni su humor, dvorska budala Njeg. Veličanstva Naroda. U mukama ga nasmijavaju, u nevolji ga hrane pšenicom dosjetke. Caesar i Mirabeau bijahu veliki fakini kao Shakespearov Henrik IV., Hugov Valjean i Gavroche, pa Figaro, Bezgaćnici i holandijski Prosjaci. Fakin je uskok, hajduk, bojem i pustolov, šala, energija, revolta i zato je naš puk njegov instinktivni jatak i branilac. Mefisto, velik gospodin, velik je mangup, i ne vise slučajno pored Spasitelja u sirijskim tjeskobama dva razbojnika. Jer da gospodin naš Isukrst dodje danas u Zagreb, pa da stane iz naših hramova, škola i redakcija šibati bezočnu trgovinu sa svetinjama, da navali na zagrebačke sofiste, književnike, fariseje i saduceje kao neškolovan tesarski sin, da mu na Zrinjevcu naše Magdalene peru noge kolonjskom vodom i parfimiraju kosu pariskim mirodijama, da za njim dodje na koncerte četa odr-

Digitized by Google

panih djaka, bogalja i bjesomučnika, gospodin naš Isukrst bio bi proglašen vagabundom, odležao bi svoje u buhari ili bi bio bez pasoša šupiran tamo, odakle se ljudi vraćaju tek za ćef g. g. Hinkovića i G. Gaja.

Naš kupe je već pun. Licitari, opančari, zagrebački kočijaš, gospodja, sobarica. Sve to ide u Krapinske Toplice „metati noge". Dok cio ostali svijet, dok neurastenijska, umorna Europa pije svježu govedju krv, boreći se svim sredstvima protiv beskrvice, blaženi moji zemljaci ozdravljuju, kad im se s ledja pusti nekoliko litara krvi. Šteta, što ta zdrava krv teče samo u brijačke rogove.

Brijegovi, oj dragi, slavni naši brijegovi!

Mogu li vas uznositi iza tolikih vaših pjesnika? Ko hoće znati, što je klasična, prava Hrvatska, neka dodje u tužnu i veselu ovu Arkadiju.

Seljak dobar kao dobar dan, vrijedan kao krtica, ali nepismen, zaostao i bigotan. Marija Bistrička, kažu mi, nosi rentu kao najmodernija tvornica. A taj novac daje i daje bijednik u gaćama, košulji, žutom ko zemlja kaputiću i pohabanom okruglom klobučiću. Rochefoucauld bi i danas u izubijanom tijelu i paćeničkoj fizionomiji toga glebae adnexus-a konstatovao vrst domaćih životinja. Pa ipak, taj puk je živ i bodar kao gorski vrutak i dao nam je najbolje ljude. Jer hrvatsko i puntarsko je to pleme, trapeći se i gladujući u divnom kraju, u pejzažu Toskane i vinorodne Francuske. Nedavno se vidjelo, da još ima plamena krv Gregorića i Pasanca. Pokazaše mi junaka seljaka,

Digitized by Google

proburazenog skroz naskroz kroz pluća bajonetom ranjenog serežanina. Žandar preminu, a mali, žilavi Jurek Zagorec osta živ.

„Srebrna zipka, zlatni ketač
„V noj se zible Jurek bez gač".

Pravi pjesnik te tvrdoglave rase je nezaboravni Ante Kovačić. Tek u Zagorju ga čitah, ne mogavši ga naći u tudjini. Da, ovaj sinčić muzikaša Jožice Kičmanovića, došavši u Zagreb u zobunčiću s limenim dugmetima je tip Zagorca, tip Hrvata, „zobajući slova kao slatke pilule", on je tip geneze narodne inteligencije. Niko kod nas ne opisa tako tačno metamorfoze seljačke duše u kaputašku. U jednom djelu upotrebljava Kovačić zakonik balzačkim majstorstvom, a opis ranjenika u „Fiškalu" ne zaostaje iza čuvenog sličnog opisa u „Fiziologiji Braka". Taj nenadmašni slikar hrvatske šufterije je iza Šenoine smrti jedini pravi naš — i hrvatski i srpski — romanopisac.

Drugi opisuju seljačku spoljašnjost, a Kovačić je našem seljaku zavirio pod kožu kao Šenoa purgaru. Seoska Sekta je za naše malogradske prilike dokumenat kao Lazarevićeva Školska Ikona i Sremčeva satira za srpske. Dok drugi opisuju kukavelje, Kovačić, stendhalska duša, crta pored najvećih slabića najmoćnije značajeve. On je jedini pjesnik hrvatske savremene energije, a hrvatske energije ima, jer bez nje ne bi bilo Hrvatske. Sofija Branec je od najzanosnijih figura ženskih što ih uopće poznam. Stil Kovačićev je

Digitized by Google

u posljednjim, zrelijim radovima tako sočan, slikovit i karakterističan, da se od svikolikih hrvatskih i srpskih pisaca može s njime usporediti samo A. Starčević. Jezik mu je bolji od svih kajkavaca pripovjedača, vrlo čist i istodobno pun karakterističnih provincijalizama. Prem zove r a s o l „sok od kisela kupusa", nema pisca na slovjenskom jugu sa prozom boljom od njegove. I on je nehotičan, vječan ritam, kao svi dobri prozaici. Zar fraza: „Srce mi puče, duša podivlja, zamrzih ljude i sav svijet" — ne zvoni kao stih? „Ruka njenog druga vonja kiselinom znoja i ljutinom nekog teškog mirisa, kano u naših seljaka, kada se odmaraju iza mučnoga poljskoga rada..." A frapantna tačnost posmatranju spojena je kod rijetkog tog duha s humorističkim sensibilitetom i ditirampskom fantazijom. „..I njezin šapat i njezini koraci izgubili se u tamnoj noći, kano što se gubi zadnja pjesma smrtno ranjene ptice u uzvišenoj tajni svemira... Izgubili se..."

Tako u Hrvatskoj ne piše niko. Tako pisaše Carlyle, djak Jean Paulov, i jedno mjesto u Registraturi vrlo je slično čuvenoj i često citiranoj viziji u Sartoru-Resartusu: „...Ovako bi doista bio umovao moj rodjak (kumordinar), da nije stajao u starom aksiomu, po kojemu je zemlja četverouglasta ploha, a sunce potrebni nebeski lampaš, koga nevidiva ruka svakoga dana vuče sa jednog ugla na drugi iznad naše zemlje, te ga negdje u dalekom moru utrnjuje..." To je groteskno i grandijozno, pa još u kumordinarskoj lubanji oko nato-

Digitized by Google

varenog stola, nad zagrebačkim pijanim mecenatima. Kovačićevi radovi nemaju poezije zagorskog pejzaža i poezije nijanse, vidi im se, da su improvizacija čovjeka žuhkog poput znoja njegovih žuljevitih sela. Taj čovjek nije možda slutio, kolik je umjetnik, poludio je od ljubavi za svoj narod, nemajući nekrologa ni u onom broju Vienca, gdje mu je posljednji roman! Nema spomenika, pa ni u djelima Gj. Šurmina i u izdanjima Matice!

„Sva narav ubavoga i krasnoga Zagorja jedna je pjesma". I u toj pjesmi nema ništa tudje najintimnijem karakteru hrvatske duše. Poezija starih, sa zemljom i vegetacijom izjednačenih krovova, jeftini sjaj Madone na raskršćima, prijazni Hvaljen Isus ispod krotkih očiju, mirišući na bagoš — brjegovi, oj sjetni, bijedni naši brjegovi!

Duša moja čaroban je kraj,
Gdje jablan čuva gnijezda plemića,
Gdje vjetar nosi lipe miris žut
I blage pjesme predvečernji sjaj.

Polje, žubor, brežuljak i gaj
Od tajne boli ko da vječno pate,
Jer tu se rodi Kovačić i Gaj,
Taj krasni kraj je Gupčev zavičaj
I krvav uzdisaj.

Propali dvori — ko mjesec po danu!
Stid ih što ih ostavio sin
Oršića hrabrih, starih Keglevića,
A kroz dvorski bršljan, rezedu i krin
Ceri se Jevrejin.

Digitized by Google

Duša naša zagorski je kraj,
Gdje jadnik kmet se muči zemljom starom
Uz pjesmu tica, kosaca i zvona.
O, monotona naša zvona bona,
Kroz vaše psalme šapće vasiona:
Harum — farum — larum — hedervarum —
Reliquiae reliquiarum!

Petrica se nevjerovatnim načinom preruši u profesorčića, a prašna kola već nas nose u Zlatar.

U tom mjestu odista osjećate, da ste u opozicijskoj varošici, u izbornom kotaru pokojnog Kumičića i pod kurijom pl. Pisačića.

Mjestom dominira župni dvorac kao savojski château, a dolje crkva, pred kojom se lane (1904.) morahu seljacima zakleti okolni junkeri, da „ne buju više magjaroni". Garava snašica od nekih 15 godina odrvenila se na naša pitanja i gleda mjesto odgovora u naše cipele očima ko kupine. A u dvorištu biju se kokoti, mačići se igraju s tolerantnim bundašem, a sunce, kao nov patakun, igra se sa crnim biljegama na mekoći njihovih sniježnih trbušića. Bujna malogradjanka motri nas preko plota kao krava sol.

Pijemo, pijemo kao da smo u Zagorju. Petrica pokazuje kod stola kunšte. Priča, kako se velika zagrebačka gospoda nedavno na tajnim svojim sastancima pokazivahu toliki prijatelji djece, da ih jednog dana upecaše i nabijahu kao Šenoini purgari obruče na grofovskim ledjima. Jedan visok prijatelj malenih dodje — da ne mora u Lepoglavu — na

Digitized by Google

neko vrijeme u ludnicu, a drugi je još dugo po Zagrebu nosio masku crnih naočara. I u ovoj drevnoj grofiji muža Katarine Branković, silnog od silnijeh, visokog, žutog velmože Ulrika krvavih očiju, rasao je mnogi naš Gilles de Retz i marquis de Sades, kroz kosti im trava pronicala!

Čitajući „die Verlassenen“, patriotski roman grofa Riharda Sermaža, tražim po našem savremenom plemstvu i ne nalazim patriotskih grofića Gustava, dok sve vrvi frivolnošću njegovog brata Leona. Kupamo se u potoku u hladu od vrba. Poljskom stazicom eto gospodjice, a za njom sluškinja sa rubeninom za kupanje. Frajlica jamačno mišljaše, da je sama. Nebo ko djevičansko oko, sunce po granama ko zlato po božićnim orasima, a nepoznata gospodična zapjeva kroz rosno jutro tanko i glasovito, te Petrica zamuti potok uzdasima, a ja se, očaran i srećan, pritajim kao žabac i sjetim na Odiseja i Aretu, božici sličnu kćerku blaženog otoka.

Osvježeni otpješačimo i već smo nadomak Ivančici.

„Gdje se Oštrac k maglam diže,
„Gdjeno rog tuče, frula sviri,
„Jagoda se o vrat niže,
„Nek mi se ondje duša smiri...“

Odista, ako ima u svijetu odmorišta hrvatskim kostima, tu, u tom sjajnom, drhtavom, u azuru okupanom zatišju, tu bi se najumornija duša mogla

Digitized by Google

smiriti. „Mio ti je kraj u gorah zelenih...“ Da je moja ta oronula kuća sa starošću mahovine oko tornjića sa limenim zastavicama ,živio bih običajem otaca, oženio bih se, radio bih sa narodom i pisao bih kao grof Oršić ili mudri vlastelin Montaigne.

Pored žute ceste šumarci, zemunice, vrela i potoci, djeca u košuljicama, blage bakice, pozdravljajući nas raširenim očima, pa modro — modro cvijeće od lana i bijelo — bijelo od krtole sa žutim i zlatnim očima. A zrak struji, zuji, zvuči, šušti s vjetrom, mušicama, prhanjem krila, garavim gakanjem i hrapavošću gavrana i kriještelica, treperenjem nostalgijskih mirisa, svečanim okruzima sokolova, govedjom teškom sapom, kukurijekanjem i ševeljanjem sjajnih gumana, dalekom — dalekom čežnjom pjesme seljaka, klepala, tobolaca, srpova i kosa, njiskom konja ,brencanjem brente i ibrika, klokotom vodenica i pljuskom bujica, prašnim šumom točkova, jecanjem bukoličnih dvojnica, škripom vretena, užeta i žrvnjeva, drhtanjem rose, lišća, smilja i majčinih dušica. A sjetni, nemirni oblaci i visoke magle lelujaju se kao snovi nad razvalinama i planinskim zelenim i eternim vrhuncima, a pošto zabruje sa župnih humaka podnevna zvona, genij zemlje zakuca vam u orajenim grudima i kroz suzu zanosa slušate pastoralnu himnu postojbine.

Gore, oj drage, nesrećne naše gore!

Pogled se otima prema onom zapadnom klobuku: Čeh, Leh i Meh! A iza Krapine, kao zlato

Digitized by Google

u starinskoj ladici, tu je Klanjec, zipka A. Kovačića i neprežaljenog Broza, koji nam je profesorom prvi otkrio suverenu ljepotu hrvatskog jezika, učeći nas, da je najveća i najteža umjetnost pisati jezikom Hektorovića, Botića i Mažuranića. Na ovoj žutoj cesti gledahu još nedavno seljani visoka kola sa kavalirom i ženom kraljevske krvi. Ona dodje u sanatorij, a njemu prilijepiše na ledja mjesto plemenitog imena sramotnu brojku robijaške anonimnosti... Danas je tudjinac vlasnik i starodrevnog Lobora, a Matačić-Keglević napunio je Europu slavom lijepoga i rijetkog romana.

Na kamenu kraj kapelice na brdašcu. Nad nama lipa, nad lipom Ivančica, a pod nama, malo niže, žut, jednokatan župni dvor. Kod primitivnog, vrbovinom povezanog plota pojavi se izvjedljiva seljačka služavka, a iz doma izadje mlad, prijazan duhovnik, na kojega se sjetih, dok još bijaše „orfanotrofac“.

Velečasni gospodin Cesarec pridje nam prosto, pravi pastir gostoljubive zagorske pastve, a seljačka, crveno vezena mu košulja, zagorski dijalekat i demokratski način sjetiše me na Savojskog i Wakefieldskog vikara, na Dostojevskove svećenike i narodne popove srpskih pripovjedača. Hrvati imaju danas dvije crkve, narodnu i gospodsku, glagoljašku i furtimašku, Seigerschmidtovu i Strossmayerovu. Putem do crkve razgovaramo o seljačkom skomračenju, o eventualnom kupovanju i parceliranju propalih šljivarija u korist naroda, o po-

Digitized by Google

trebi zagorske banke, jeftinog kredita, knjižnica i pučkih, kajkavskih novina. Zagorac je zub te zemlje i ne da se iščupati bez velike boli. Kao Racineov pravdaš, kao francuski seljak ne odvaja se od grunta, ne možeš ga kolonizirati. Gdje je Hrvatska najbjednija, tu je najhrvatskija.

Penjemo se uzbrdicom pod starim lipama. Na ploštini vrha četverougla ograda sa rokoko-tornjićima u svakom uglu. Koliko svježine i mira na cintoru u svilenoj, mekanoj travici, stvorenoj za počinak vjekova! Toranj nije u stilu, ali unutrašnjost crkve — prava divota! Tiepolo, Watteau i Boucher, samo što naše grofice i grofovi na stropu i zidovima nisu nimfe i čobani u stilu hrvatskom, već svetitelji i svetice u svili i vlasuljama, u čipkastom sjaju frivolne elegancije Adrijane Lecouvreur, kardinala Bernisa i gdje. Demailly. I dok sam medju dražesnim, malo otrcanim pozlaćenim rezbarijama mislio na Lujev „Jelenski vrt“ i na „male kuće“ u Parizu, na Crebillona i nesrećnog Laclosa, na ministra Maurepasa „koji vladaše kao žena i istim sredstvima“, na Mariju Lešćinsku i Mariju Antoanetu, reče sa plafona donatorica, presvijetla grofica Erdödy:

„Le Soleil est malade
„Et Pompadour aussi,
„Ce n' est qu' une passade,
„L' un et l' autre guéri.

Župa crkva u Belcu je krasan svjedok kulture. Uresiše je lepoglavski remete i to je živ dokaz, da je najrafinovanija kultura kod nas nalazila utočišta i onda, kada je Hrvatska proživljavala najgore dane.

Oprostivši se s ljubaznim župnikom, dodjemo do strmog vinograda i Petrica me povede u klijet. Pijemo. Petrica pjeva starodrevne mokre pjesme, koje je, veli, čuo od fratara i od ispičuture grofa Patačića. Sjedio je na buretu i odjedared mu spade ruho i zapanjen opazim, da ima jareće noge, rožiće kao satir naše stare dubrave i bradicu kao Mefisto. A kad uze gajde, naduvši ih kao orguljaški mjeh, i zasvira, da sam premro od slasti i radosti, naidje vlasnik vinograda, mlad i kićen gospodin, zavijen u srneću kožu ko da dolazi iz kreveta ili sa kupanja, malacno blijed, očiju kao san, sličan de Vincievom sv. Ivanu Krstitelju, djevojačkog lika, uvojaste kose ispod vijenca od zimzelena. U ljevici mu jelova grana, u desnici zlatna posuda, sjajući u pomrčini zvjezdolikim grozdovima. A za njim jarac svilorunac i veseli, mješinom radosti natovareni magarac, krmilar na glasu.

— Ja sam Dioniz, grof ovog mjesta — poteče mu s usana kao ulje. — Da si mi zdrav, stranče, u ovoj opatiji, gdje životarim zaboravljen od svijeta... Sada će doći u plesu i muzici moja gološava čeljad, znojeći se vinom i mlijekom. Već je tu mjesec, vladar demona, pamćenja, straha i tišine, medjaš izmedju neumrlosti i smrti. Zlo, hrana svijeta, večeras ne će biti na bjelokosti mog stola.

Digitized by Google

I sada se, kao ono prvi put, priroda raduje, gledajući sjenu čovjeka na zemlji i lik na vodi. Tuga je boja zla. Čovjek je smrtan bog, bog je besmrtni čovjek i zato se, čovječe, spremi na čas besmrtnog uživanja. Sedam nebeskih krugova šalju nam sedam kaleža punih radosti.

I kao oluja, oganj, grad i dažd nahrupe egipani, satiri, svirale, majmuni, sileni, tijade, kolede, mimalone, vile, dodole, rusalje i jarci u metežu od pjene, pjesme, vina, dahira, čegrtaljaka, praporaca, ijukanja i sladostrasnog jaukanja. A satir Petrica zarumenjenih šiljastih ušiju mahne bahantski okorjelim, bezuhim, trokrakim štapom od smokve, čuvarom vrtova i zametne orgijski ples, sličan kolu planeta, kličući jekom od vrhunca do gorskog vrhunca:

— Tvoj sam zagorski svjetlonoša, Jakhos, Jakhos, i ako mi oko glave ne sja kruna sunca, Bromios, Bromios! Letim vinskom stazom od Raka preko Jarca do bogova, Ailinon, Ailinon! Mrtav je Kronos, otac nužde, slobodo, slobodo! Popijmo haos, eter i Ereba crne valove, Zagreos, Zagreos! Jer tu je Dioniz, momak, ženskar, podzemnik, čedo aždajino, rosa nebeska, gospodar groba, jači od vremena ,oslobodilac, junak i div! Tiranin! Kralj! Raznesi mi meso i kosti, ubijco Likurga i Orfeja, ijuju! Akroforos! Adam Kadmon! Sine stegna, dijete plamena, meroski remeto, gromovniče Ilijo, Merline i Asmodeju, Eudemone i Kakodome, tužni pjevaču, oče duša i magije, smijaču, čarobniče!

 *

Digitized by Google

Iza svake rečenice pripijevaše vrzino kolo:

— Dodji, Dionize, lakonogi junače, jaki biće u hram sa darovima.

I reče mi knez Dioniz:

— Udji, grabancijašu, u ritam ovog kruga, jer danas mu je malo ko dionik. Nezahvalni žarci Galilejčevi htjedoše me uništiti, morah se kriti po knjigama, šumama, samostanskoj buradi i navlačiti iskušeničku kostrijet, ali novi askete brzo postadoše moji najbolji bahanti. Jer dok bude vina, djece, djevojaka, pjesnika i pčela, meni ne će ponestati sljedbenika i vazda će kogod nasititi lovca duše, dobrog pastira. Ovaj arkadijski kraj od iskona mi je od ponajdražih kao Srijem i ilirska vinorodna ostrva. A ti, sinko, budi mi glasnik kao Melamp i rječiti čitanjem Pitagora, budi mi orfičar i gimnosofista, jer živiš u mom ognju kao salamandar, imajući drskost Marsije, mog frigijskog svirača. Uzmi, napij se duše i ritma iz harmonije moje ambrozijske vaze!

— Lotose egipatski, kedre libanski, ružo trakijska, zaštitni tamjane nad ovim hrvatskim trsjem! — stanem mu se moliti kroz zanos vina i slast suze. — Ne znam hermetike, nisam posvećen u misterijsko tvoje slovo, ne sviram na sirinzi i nemam rutave noge, ali od svih božanstava tebi najvjernije služim,oče vaze s očima sunca u crnom vinu! Tebe radi otjeraše me naši Skiti u slobodne šume i u krajeve smijeha i stila, i otrovali bi bili moju dušu, da mi nisi dao vlagu humora, štit maske i vatru entuzijazma, božanski Tragedo, cvijetni Uskrse! Ne nosim ti, kneže, mirte i smokava u sjaju amfore i

Digitized by Google

žrtvenoga brava, nisam Lidijac, da ti dam tisuć goveda, pozlaćenih kreveta, zlatnog posudja i skrletnih haljina. Povedi me, geniju, u zagonetke tvojih putova! Pokaži mi krilate bikove sa satrapskim bradama, grad, gdje se ne radi, srećno pleme Atlantika, bogove od abonosa i od mermera, mrave zlatoljupce veće od lije i manje od psa, tamjan-drvo što ga štite zmije krilatice, narode kozonoge, krvopijske i što pišu na koži i papiru. Pokaži mi zlatnu i crvenu, orlu sličnu pticu Feniks, zlatne i mjedene Agbatane, hramove sa stupovima od zlata i od smaragda. Vodi me u staru Atenu, jedini grad sa kipom Milosrdju. Aj, Silenov gojenče, svijet je sve gluplji i ružniji. Vino postade otrov, fukara tiranin, žena muško, a zemlja je sve jednoličnija, manja i dosadnija. O Bakhos, veličanstveni Eleutherios, daj da duše današnjih retora odu u svinje! Ti što praviš od magarca proroka, pretvori naše proroke u magarce! Daj nam drskost djece Japetove i ne daj da crni gavrani zagrakću nad domom naroda moga! Tvoje vino neka nas bodri, dokle teče sunca i tvoga nježnoga mjeseca! A meni daj ugledati ljepotu kao srećnicima: Parisu, Anhizu i Adonisu. Bože duše i smrti, vodi mi duh palingenezijom svijeta, da ga očisti trzanje smijeha i tvoje tragike. Daj mi bodri san, što dolazi s Okeana kroz rožna vrata, i u snu me nauči, visoki Orle, umjetnost poezije, jer jedino ona daje sreću sna i zaboravnosti. A mojoj djevojci pokloni sreću proljeća i ne daj zumbulima uvenuti na nevinom joj čelu, bože mladosti! Nad smedjom glavom raširi joj me-

Digitized by Google

lodijska krila tvoga bijelog labuda, a dušama našim pokaži zajednički put u sjenu tvoga blaženog luga, milosrdni Poimandre, ljudski čuvaru!...

... Zbogom, o brjegovi, panski, stari naši brjegovi!

1905.

Baudelaire.

»Beatus qui vigilat et custodi vestimenta sua, ne nudus ambulet et videant turpitudinem eius.«

I.

Biografije o Baudelaireu me uvjeriše, da su nesaglasne, često protivrječne. Oprovrgavaju se u najglavnijim dijelovima života i značaja. Nemajući prijatelja, pjesnik nemaše životopisca, jer su najbolji životopisi spomenici ljubavi i prijateljstva. Poput mnogih osvjedočenih mizantropa nije se čuvao samo od sentimentalne povjerljivosti kao od žive vatre, nego je kao Stendhal i Mérimée bio hotomice neiskren i mistifikator. Priznao je znancu: „Da sam čist kao hartija, bistar kao voda, pobožan kao žena kod ispovjedanja, krotak kao žrtva, ne bi mi bilo krivo da me drže ćalovom, pijandurom, neznalicom i zlikovcem". Pričaše, da je popovsko kopile. Prevodeći Poëa, govoraše: „Idem natjerati na posao moju mater" — da bi nju smatrali prevodiocem. „Ne samo da Bandelaire ne uzimaše uvijek hašiša i opiuma, kako se hvalio, već izbjegavaše i žestoka pića. — Po primjeru pisaca

Digitized by Google

dobe Louisa XIV. pio je samo čisto vino". (Jules Levallois: Uspomene pisca). Plašeći se iskrenosti kao slabosti, učinio se mnogima cabotin, poseur, čovjek za galeriju. Slikar Courbet govoraše: „Ne znam kako da svršim Baudelaireovu sliku. Svaki dan se mijenja". (Champfleury: Uspomene mladosti). Danas nosi taj protej dugačku kosu, sutra ju brije. Danas nakićen kao Robespierre na svečanosti Najvišeg Bića, tri dana zatim poturen i jadan kao pustinjak. Pedant Brunetière ovako sudi (u Révue des Deux Mondes) o njegovom karakteru: „To je tek Sotona hotel-garnia, Belzebub hotelskih ručkova. U njega nema ništa iskreno osim potrebe i želje zapanjivanja. I njegovi prijatelji dužni su priznati, da nikad niko na svijetu nije lagao kao Charles Baudelaire. Bio je rodjena varalica i od onih taštih paralaža, kojih laž uvijek ima nešto vjerovatno". Charavay priča (A. de. Vigny et Charles Baudelaire candidats à l' Académie), da je pjesnik jednom pitao činovnika: „Jeste li okusili mozag malog djeteta? To je slično mozgovima i to je ukusno". U punoj malogradjana gostionici govoraše: „Pošto ubih mog bijednog oca..." Banville veli, da je Baudelaire volio samo jednu ženu, da je bio skladan kao poganski bog i da je živio u afrikanskoj planini sa crnicom djevojkom, sa kojom ne mogaše govoriti, a ona mu je gotovila crna, nepoznata jela. Ch. Asselineau (Ch. Baudelaire. Sa vie et son oeuvre) vidi na pjesnikovu pogrebu medju rijetkim prijateljima i Heinea, prem je Heine već nekoliko godina po-

Digitized by Google

konjnik. Crépet priča, da je Baudelaire prije Mulatkinje Žane volio Židovku Saru, prozvanu zbog zrikavosti Škiljom (Louchette). Maksim du Camp priča, da je pjesnik „šetao po Indiji na slonovima i pravio stihove“, da nije imao crnih očiju već crvenkaste, da nije bio lijep i da ga je jedared pohodio sa zelenom bojadisanom kosom. Levallois opet tvrdi, da je na onom čuvenom putu vidio samo otok Bourbon. „Baudelaire je imao veliku za jednog pisca mahnu, o kojoj se niko nimalo ne sumnjaše. Bijaše neznalica. Što je znao, znao je dobro, ali malo je znao“. Drugi biografi tvrde protivno. Ta i Leopardiev prijatelj Ranieri pisaše: „Mali grbavac, zavidljiv, sebičan, nezahvalan, tašt, nalazeći sasvim prirodan život na račun imućnijeg prijatelja“.

Odbace li se od tih biografija kontradikcije, ostaje dosta suh i poučan kostur. Pjesnik je seljački potomak. Djedovi su ratari u Neuville-en-Pont, u kantonu Sainte-Ménéhoulde (département de la Marne). Otac kao da mu bijaše svrzimantija, odgojitelj kod vojvode Choiseul-Praslina, bez sumnje čovjek vrlo obrazovan i ugladjen. Onda nisu instruktori i domaći učitelji bili parije kao danas. Imali su kola i svoju poslugu; bili i ostajali su prijatelji kuće. Baudelaireov otac prijateljevaše sa Choiseul-em, Cabanisom, gospodjom Helvetius. Tvrdi se, da je on dobavio Condorcetu otrov, što ga oslobodi od gijotine. Vojvoda Praslin izradi mu u vrijeme Carstva mjesto tajnika u Luxemburgu, docnijem Gornjem Domu, gdje je uz slobodan stan

Digitized by Google

imao 12.000 fran. godišnje plaće. Prva mu je žena rodjena Janin i s njom ima sina Klaudija. (Umro 1850.) Druga žena, mati pjesnikova, je rodjena Duffay.

Charles Baudelaire je rodjen 9. travnja 1821. u Parizu i kršten u crkvi sv. Sulpicija. Učeni otac često ga vodi u park Luxembourg, budeći kipovima u djetetu ukus za vajarstvo. Iza očeve smrti, u sedmoj dječakovoj godini, uda se udovica mati za generala Aupicka, diplomatu i poslanika u Londonu, Madridu i Carigradu. Dječaku u glumištu najviše zapinjaše za oko hladna i skladna simetrija kristalnog svijećnjaka. U kolegiju je loš djak. — U vrsti dnevnika, štampanog poslije smrti, ovako opisuje svoje djakovanje: „Osjećanje usamljenosti od malih nogu, unatoč porodici i naročito medju drugovima; osjećanje sudbine do groba samotničke. Pored toga vrlo jak nagon za život i uživanje“. Djetetom žudi, da postane papa ili glumac. U 15. godini je u čuvenom pariskom liceju Louis le Grand i tu se, po svjedočanstvu sadruga Louisa Ménarda, najviše odlikovaše u latiskom. Vrlo voli Sainte-Beuvea, šalje mu kao momče zrelu, savršenu pjesmu i ulazi u književničke krugove, gdje je i kasnije više gost nego član. Vrlo voli Petra Borela, „likantropa“, nesrećnog boema i na senskom keju se sastaje sa velikim Balzacom. Približuje se listu G u s a r u.

Zbog ovog vrlo raspojasog života dade mu poočim 5000 fran. poputnice i on se krene preko Bordeauxa za Kalkutu. To je najtamnija stranica

Digitized by Google

njegove biografije. Jedni vele, da je otputovao u 17. godini, drugi — u dvadesetoj. Ne mogaše oprostiti majci ponovnu udaju, a prozaični i glatki diplomat Aupick nije mario čudnovatog pastorka. M. du Camp priča, da je zabranio spominjati i ime Charlesovo. Jedared davaše službeni ručak, uvrijedi mladića, a taj mu odbrusi: „Vi želite poniziti me pred ljudima vaše bagre, koji tobože primaju vaša ačenja za dosjetke i misle, da se iz uljudnosti moraju cerekati. Vi zaboravljate, da nosim ime, koje je vaša žena nepravedno napustila. To treba kazniti, gospodine, i ja ću imati čast udaviti vas!“

Poočim ga išćuška, a momče dobije grčeve. Dvije nedjelje je pod ključem i najzad ga neki časnik povede u primorje. Putovanje trajaše oko osam mjeseca i o njemu se zna tek to, da je još povećalo nastranost pjesnikovu. „Es wandelt niemand ungestraft unter Palmen, und die Gesinnungen ändern sich gewiss in einem Lande, wo Elefanten und Tiger zu Hause sind“ (Goethe).

Kada se vratio sa puta, isplate mu 75.000 fran. očevine. Od njegovog živovanja u to doba je najpoznatije, kada stanovaše na drevnom, aristokratskom pariskom ostrvu Saint-Louisu, u dvorcu markia Pimodana (quai d' Anjou) sa Teofilom Gautierom. Taj stari plemićski hotel bijaše tako krasan, da su njegove dekoracije danas u Louvreu. Za stan (2 sobe i kabinet) plaćaše godišnje 350 fran. (vrlo jeftino). Uredio ga je po svom ukusu, napunio rijetkim pokućstvom i knjigama (oko 30 svezaka). Kre-

Digitized by Google

vet bez nogu od mrke hrastovine sličan lijesu, polumračnu sobu obasjavaju oči prekrasnog angorskog mačka Tiberija. Tu se skupljalo društvo, tražeći u hašišu izvanredne senzacije, a sluga bijaše nijem.

Od Engleza pjesnik najviše voli „salamandarski genij Byronov", od Francuza stare pjesnike, a od Latinaca pisce rimskog propadanja, od Apuleja i Lukana do srednjevjekovnih barbarskih latinista. U to doba je savršen dandy i ta elegantna strast ne ostavlja ga ni u bijedi. Nosi crno ruho s izvanrednim naborima i manšetama od muslina.

Zavoli Mulatkinju Duval, kazališnu figuranticu, glupu i alkoholičnu. Pomagaše joj uvijek i u najvećoj nuždi. Ona umre brzo poslije njega, kao i on, u bolnici. Baudelaire opisa sebe u noveli pod imenom Samuel Cramer, a Champfleuryev Gérard (Pustolovine gdjice. Marice) opisan je, kažu, po pjesniku.

Najradije i najčešće posjećivaše Sainte-Beuvea i s njim je do smrti u srdačnim vezama. Odlazio bi i ka V. Hugu, ali brzo puče medju njima jaz. Kada bi napisao pjesmu, pozvao bi drugove u kremeriju (ulica St. André-des-Arts) ili u kafanicu u Mazarinovoj ulici, častio bi punčem i svečano deklamovao.

Prem u Salonu (1846.) zove republikance „ljutim neprijateljima raskošnosti, lijepih vještina i književnosti", umiješao se u pokret 1848. — 24. veljače u veče našao se u pobunjenom ološu (u ulici Buci) sa novom puškom i novom fišeklijom,

Digitized by Google

vičući: „Napred, da puškaramo generala Aupicka“. Drugi dan već izdaje sa dvojicom prijatelja list Narodni Spas, ali tek dva broja izadjoše. Članci nisu potpisani.

Baudelaireov je bez sumnje članak Božje Kazne, podražavanje Lamennaisu. Tu periodu svog života analizuje: „Koje naravi bješe taj zanos? Strast osvete, prirodjena naslada uništavanja i uspomene od čitanja“. Borio se u radničkoj bluzi u krvavim lipanjskim danima. Republikanci ga poslaše u pokrajinu kao urednika Chateauroux-skih novina. Prvi njegov članak počinje: „Pošto Marat, to nježno čeljade i Bobespierre, taj čistunac, tražahu — onaj trista tisuća mrtvih glava, ovaj — stalnost gijotine, oni su slijedili neopozovljivu logiku svog mišljenja“. No Baudelaire ne ostade dugo u provinciji. Ponašanjem odviše sablažnjavaše. Najviše smetaše svijetu glumica, njegova dragana. Vjeredostojni Asselineau veli, da buntovnička vlada posla pjesnika 1848. kao urednika vladinog lista, koji već u drugom broju prelazi u opoziciju. Još 1851. vidimo Baudelairea odgovornog urednika demokratske Narodne Politike. Tu je štampana pjesma Duša vina

1852. se i kod njega javlja reakcija, kojoj je najvažniji europski glasnik Schopenhauer. Sve više naginje nauci grofa J. de Maistrea i katolicizmu. No njegova poezija nije put u Canossu kao posliednji Verlaine, Huysmans, Bourget i Strindberg, pitajući revoltirano: „Što traže na nebu svi ti sli-

Digitized by Google

jepci...:" On ima samo katolički sensibilitet, artistični i moralni, katoličke nerve.

1855. štampano mu je dosta pjesama u Révue des Deux Mondes s opaskom, da uredništvo nije odgovorno. 1857. izdaje Fleurs du Mal, svoje remekdjelo. Zbog nemoralnosti odsudjen je u glasovitoj parnici na 300 fran. globe, izdavač na 100 fran. i da se izbaci iz djela šest pjesama. Pošto je već u prve dvije godine proćerdao pola baštine, pao pod skrbničtvo i ušao u književnost sa dugom od 30.000 fran., naraslog do 40.000, stanu ga mučiti vjerovnici i kubura. Često je znao prospavati po nekoliko noći na divanu kod prijatelja, a u najtežim časovima bi se spasavao u Honfleur, u kućicu svoje matere. 1861. kandiduje za Akademiju. Redjajući uobičajene posjete akademicima, primiše ga ljubezno Sacy i Lamartine, oporo Villemain i neki Viennet, govoreći mu: „Ima tek pet pjesničkih vrsta, gospodine: Tragedija, komedija, epsko pjesništvo, satira i krilata poezija ((poésie fugitive), koja obuzima basnu, a u ovoj se ja ističem". Sainte-Beuve je volio i branio „mlade", naročito Baubelairea, ali nemaše mnogo utjecaja na izbore. Baudelaire kandiduje i po drugi put. Odrekavši se fotelja Scribeovog, bezuspješno se natjecaše za Lacordaireov.

1861. već toliko strada, da pomišlja na samoubijstvo. Da bi se izvukao iz financijalnih kriza, nosi se dramskim osnovama. Htjede pisati drame: „Don Juanov konac", „Markgrof prve husarske

Digitized by Google

čete“, „Pijanica“. Crépet nadje osnovu za „Delfinu i Hipolita“.

1861. zahvaljuje mu pismeno R. Wagner za povoljan članak. Hvali ga (u Novim ponedjeljcima) Sainte-Beuve. (U engleskom Spectatoru izadje 6. rujna 1868. vrlo povoljna ocjena.)

No taj dandy se već davno otrcao. „Ja sam gajio svoju histeriju sa nasladom i tjeskobom. Sada neprestano patim od vrtoglavice i danas, 23. siječnja 1862. osjetih preći preko tjemena vjetar sa krila ludosti“. U travnju 1864. ode u Briksel, da po primjeru Thackeraya, Dickensa, Longfellowa i Poëa štogod zasluži kao javni predavač i da udje u veze s izdavačima. Za dvije godine ljuto zamrzi Belgiju i Belgijance. Drugovaše samo sa svojim inteligentnim izdavačem Poulet-Malassisem, djakom čuvene pariske Ecole des Chartes. 1865. skokne u Pariz. Jedini ugodni belgijski doživljaj je prijateljstvo sa Ropsom, možda ponajvažnijim crtačem iza Goye i Daumiera. Bijednik piše prijateljima: „Vratiću se u Francusku jedino slavan i ispunivši naročite obaveze.“ Prevario se. Ne zaradi ništa, a obudovjela mati ga mršavo pomaže. Ne stiže više plaćati stan, opasno poboljeva. „Francuska je — žali se — izgubila ukus za pravo pjesništvo. Voli tek gadove Bérangera i Musseta.“ Piše svom skrbniku Ancelleu: „Osim Chateaubrianda, Balzaca, Stendhala, Mériméea, Vignya, Flauberta, Banvillea, Gautiera, Leconte de Lislea, sva mi je moderna žgadija odvratna; krepost — odvratna; „tekući stil“ — od-

Digitized by Google

vratan; napredak — odvratan. Ne besjedite mi nikad o tome mlaćenju prazne slame."

1865. ne može više pušiti. 1866. muče ga vrtoglavica, srdobolja, drhtavica, nervozne krize. Vlasnik njegovog hotela plaća mu lijekove. U ožujku godine 1866. ode u goste k Ropsovom tastu u Namur. Tu je tumačio Ropsu i Malassisu ljepote tamošnjih hramova. Jednog dana padne onesviješten na stubama, a drugi dan opaze na njemu znakove poremećenog mozga. Sainte-Beuve ponio se vrlo plemenito u tim nevoljama. Pjesnik padaše u nesvjestice, paralizirana mu je već desna noga i ruka, mozag se razmekšao. Iz hotela ga prenesu u bolnicu milosrdnica. Gautier ga doduše brani u svom slavnom predgovoru, ali sva je prilika, da je neumjerenost i nevolja glavni uzrok tim mukama, sličnim Heineovim. Sporedni uzrok će biti kobni zakon naslijedjivanja. Kaplja udari i pjesnikovog brata Klaudija, a u F u s é e s, posmrtnoj ispovijesti, priznaje pjesnik: „Moji pretci, idioti ili ludjaci . . .. svi žrtve strašnih strasti."

Kada ga je obašao skrbnik, mogaše pjesnik govoriti tek pokretima. Glavaricu bolnice je sablažnjavao, toliko je od bola kleo i hulio. Prenesu ga u hotel, a u srpnju u Pariz, u bolnicu (rue de Dome). Tu se trebao potpisati i nije znao svog imena! Brada i kosa mu podivljala, pa je sam sebe vrlo svečano pozdravio u ogledalu. — „Non, non, cré non, non!" — bijahu mu jedine razgovjetne riječi. Molbom Champfleurya i znanaca primi mati od ministarstva pomoć od 500 franaka.

Digitized by Google

Baudelaire preminu 31. kolovoza 1867. u 46. godini, u bolnici i lud kao marki de Sades. Osvanu mu „slava, sunce mrtvih" (Balzac). Nad grobom govoraše i Banville. Sainte-Beuve napisa pokojnikovoj majci toplo pismo.

Baudelaire bijaše gentleman, vijeran ljubavnik i vijeran sin. Najglavnija mu je značajka stidljiv ponos. Uredniku lista „Révue" pisaše, da je navikao sebe smatrati „nepogriješivim". Bijaše srednjeg rasta, smedje kose i očiju. Obično brijaše bradu i brkove. Vrlo rano je osijedio. Bijela, dugačka kosa, obrijano lice, crno ruho i dugački modri šal oko vrata davaše mu spoljašnost propalog katoličkog svećenika. Samrtna maska vrlo liči Beethovenovoj: nos pljosnat i ravan, s razvijenim, orgijskim nozdrvama, sardonska velika usta, duboke i velike oči. Svi hvale ljepotu njegove ruke. „Ruke patricijske, navikle baratati najlakšim orudjem, crtahu počešće u zraku evokatorske krugove ili bi pratile ritamski tok fraze."

Bio je nesrećan, vrlo nesrećan.

II.

»Ideal ist, was Natur war.«
(Hölderlin.)

Izvrstan prozaik, kritičar i prevodilac. On je francizovao, pofrancuzio E. Poëa, europeizirao ga je, prikazao magloviti, opiumski genij Tome Quinceya i opisao čarobne i enervantne posljedice hašiša. Poë ga nije osvojio tek srodnošću lapidarnog i sugestivnog stila i sižea. Ima medju njima srod-

Digitized by Google

nosti karaktera i genija, koje uzalud tumačimo Taineovom metodom. Kao da su obojica rodjeni pod zlokobnim znakom Saturna, i ovakvim kobnicima proricahu astrolozi, da će do vijeka biti tužni, ćudljivi, čutljivi i samotnici, da će do smrti putovati putove očajnosti i bolesti medju strahom i dubokim, tihim strastima. Poëa mu otkriše prevodi gdje. Meunier (1848.). Njemu bijaše to velik dogadjaj, kao Stendhal i Dostojevski Nietzscheu. Po krčmama i kafanama hvataše angloamerikanske jahače, kočijaše i mornare, da mu protumače specijalne izraze. Prevodio je 17 godina (do 1865.). Taj je prevod po sudu svih stručnjaka od najboljih u francuskoj književnosti. „Josip de Maistre i Edgar Poë naučiše me misliti."

Da ostavi samo taj prevod i originalnu svoju prozu, do vijeka bi se spominjao u francuskoj knjizi, prvoj svijeta prozom. Male pjesme u prozi su remek-djela modernog „crtičarstva". Napisao ih je pobudjen prekrasnim, nažalost dosta nepoznatim crticama, gdje je Alojzije Bertrand nenatkriljivo naslikao sličice iz srednjevjekovnog grada, pune poezije večernjih katedralskih prozora. U tim pjesmicama dodiruje Baudelaire momente, kojih ne može uhvatiti u harmoniju ograničene metrike. Kao novela što nije kratak roman, kao što ima sižea, koji se mogu izraziti samo u jednoj jedinoj, tačno odredjenoj pjesničkoj formi, tako ima nijansa, suptilnosti, podesnih samo za slobodan i fluidan oblik crtice. U jednoj ovakvoj skici, koje Tolstoj nije htio razumjeti, iznosi u hladnoj iro-

Digitized by Google

niji bolnih redaka tragičnu antinomiju izmedju realnog i imaginarnog života. U drugima gravira najfatalnije nijanse najnesrećnijeg velegrada. U lapidarnom, fabulističkom i simbolskom apersiu zna zgusnuti rezultat cijelog romana. Jacobsen, Turgenjev, Mallarmé, Villiers de l' Isle Adam, Altenberg, naš Mažuranić koriste se tim japanskim, andersenskim, impresionističkim oblikom, najpodobnijim za hvatanje trenutačnog dojma, za delikatni izraz „onoga medju prstima". Već u tim crticama je Baudelaire literarni istovjetnjak Manetov, predak modernog literarnog impresionizma, koji će kasnije sa braćom Goncourtima, Verlaineom, sutonskim Carrièrom i modernim crtačima i karikaturistama smatrati nijansu — tu mekanu paučinu, vežući nas trenutkom za vječnost — najglavnijim sadržajem moderne umjetnosti. Brzina i lapidarnost crtice odgovara aforističkom elektricitetu, a njene nijanse vijeku nerava.

Prem se nije bavio profesionalnom kritikom, napisa najboljih, koje uopće imamo. Essay o Gautieru, prijatelju i ugledniku, izvrstan je komentar Baudelaireovoj estetici, jer ovakvi duhovi sebe slikaju i traže u drugima. „Ko da opiše život sunca? To je priča — tek što je planet dao znak života — puna jednoličnosti, sjaja i veličajnosti". Tom svečanom uvertirom počinje zahvalni članak. Baudelaire se divio Gautierovom eksluzivnom, opsolutnom artizmu, uvjerenju, da nema ništa što se ne da izraziti. „L' inéxprimable n' éxiste pas". Klasični „Teo" (Teofil) njeguje tijelo, jer je kuća genija, a

Digitized by Google

mrzak mu je — kao savremeniku Periklovom — „smijeh, jer izobličuje stvor božji". Gautierovo oko je mirno, tvrdo i misteriozno kao divno mačje oko. No Baudelairea ne privlači k mramornome pjesniku Komedije Smrti toliko srodnost temperamenta, koliko intelekt, estetika. Zapanjuje ga svijesna tehnika i teorija l' art-pour-l' art, koju autor Gospodje Maupin tako mušketarski proglasuje u doba, kada čuveni jedan pisac tvrdi, da — vi već pogadjate — „staklar više vrijedi od tri klasična kipara". I Baudelaire je parnasovac, govoreći, da „osjećajnost srca nije apsolutno nužna i korisna pjesničkom poslu". Glavno je „osjećajnost imaginacije", ukus. „Ukus za ljepotu je njemu (Gautieru) fatum, jer je stvorio iz svoje dužnosti fiksnu ideju". — „Ja tvrdim, da je pjesnik umanjio svoju pjesničku snagu, imajući moralnu svrhu, i nije nemudro reći, da će ovakvo djelo biti slabo". Ovo isticanje suverenosti ljepote nada sve, ovo opetovano naglasavanje vrlo prostog i logičnog principa, da je prvi i glavni cilj umjetničkom djelu estetički, ne bijaše zaludnica u vrijeme, kada zavlada prozaični „gospodin Progres i gospa Industrija..., ti tiranski neprijatelji misli".

U Balzacu, monarhistu i katoliku, Baudelaire ne hvali toliko moćnog realistu, koliko svog srodnika, učenika Swedenborgova, pjesnika energije i „zanosnog vizionara". Sve njegove osobe su „do grla nabijene odvažnošću. To je on sam, Balzac". Hugo opet „korača po pustinjama, naseljenim njegovim mislima... On se izražava potrebnom

nejasnoćom . . . Hugo je genij bez granica. Smiješak i suza u oku gorostasa — to je malo ne božanska osobina". Od pjesama parnasovskog fatalističnog pesimiste Lecontea de Lislea najviše mu se svidja Božansko Ništa, i Manchy, feačka slika ekvatorskog djevojčeta. „To je remek-djelo izvanredno, prava čarolija, gdje blista u svim zagonetnim raskošima tropska čarobnost i krasota, a sa njom se ne može mjeriti nikakva ljepota Sredozemnog mora, talijanska ili španjolska".

Dok neki tvrde, da ne bješe muzikalan, Baudelaire medju prvima razumije Wagnera i magistralno ga prikazuje Parizu. (U isti čas izlazi i Berliozov čuveni članak). U toj studiji su već svi principi moderne impresijske, subjektivne kritike (Lemaître, France) i čuveni stihovi, prvi credo simbolizma i nove europske estetike.

La nature est un temple, où des vivants piliers
Laissent parfois sortir de confuses paroles;
L'homme y passe à travers de forets de symboles
Qui l'observent avec de regards familiers.

Comme des longs échos qui de loin se confondent
Dans une ténébreuse et profonde unité,
Vaste comme la nuit et comme la clarté,
Les parfums, les couleurs et les sons se repondent.

(„Priroda je hram, gdje živi stupovi šapuću zagonetne riječi. Čovjek ovud prolazi šumom od simbola i oni ga posmatraju srodnim pogledima.

Digitized by Google

Kao dugačke jeke, stapajući se u daleki sklad, maglovit i dubok, širok kao noć i kao svjetlost, tako su srodni mirisi, boje i zvuci".)

Simbol je predmet, prikazujući misao analogijom metafore, dakle metafora bez tertiuma comparationis, kondensovana metafora s identisanim objektima. Simbolizam je vrlo star. Cijela poezija je simbolska: Rabelais, Aristofan, sv. Ivan, sv. Pismo, drugi dio Fausta. Najsimbolskija je plastika, pa poezija mitološka i religiozna. Dante je najčišći i najpoznatiji simbolist, najbolji slikar misli materijalnim znacima, i moderni prerafaelite potiču direktno od njega. Njegova tri svijeta su tri glavna raskršća na tamnim putima duše. Ako je predmet znak duše kao duh što je jezgro materije, temelj simbolizma je panteistička misao, ideja apsolutnog identiteta i monizma.

Moderni život kreće se u najgušćoj „simbolskoj guštari". Vilim Ferrero (u „Psihološkim zakonima simbolizma") tumači simbolske potrebe duha zakonom najvećeg uspjeha najmanjim naporom. Ima simbola mnemonijskih, intelektualnih, piktografskih (pismo, knjige, afiše). Odijelo n. pr. nije tek obrana od klimatskih nepogoda, već i simbol našeg položaja društvenog, često našeg značaja i duha, a nije samo Carlyle pisao o filosofiji odijela. (Miliunar i bijednik su jednaki dakle samo u Adamovom kostimu, a kupališta su simboli socijalizma i komunizma). Ima simbola reduktivnih, i takvi su u posljednjoj analizi i najrealističniji opisi. Pitagora misli, da je broj, t. j. simbol kvan-

Digitized by Google

titativnih odnošaja, suština svijeta. Nauke su zbornici grafičkih simbola. Umjetnosti, navike, misli su simboli kao haljine, kuće, zastave, obredi. Jedan od najdražih i najmilijih ljudskih simbola je, pored stupa i kruga, znak krsta. Križ bijaše i prije kršćanstva znak dubok i zagonetan, označujući ponajčešće sunce. Stephenson je, kažu, uskliknuo, gledajući svoju lokomotivu: „I reći, da sve to vuče sunce!"

Pjesnički simbolizam je opravdan zbog nesumnjive fiziološke srodnosti naših osjećajnih elemenata i zbog monističke opravdanosti metaforskih analogija. Kao u svijetu sve što je slično, kao savršen duh što bi iz jednog jedincatog atoma mogao vidjeti sve kombinacije i sva čudesa svijeta, tako su i naše senzacije od istih elemenata ili, da se izrazim baudelaireski, boje odista zvuče, zvuci mirišu, mirisi sjaju. Razlika izmedju starog i modernog simbolizma je ta, što drevni simbolizam bijaše kolektivan, konvencionalan i plastičan, dok je moderni individualan i muzikalan, prevodeći u ljudski izraz „govor cvijeća i nijemih stvari". Dok se stari simbolist mogaše zadovoljiti svima poznatom simbolikom klasičnom ili kršćanskom, moderni je stvaralac novih simbola. Najbolji je dokaz za mučnost takvog stvaranja moderna relativna jalovost simbolističkih nastojanja. I veliki duh jednog Mallarméa se jalovo istrošio u tim naporima. Simbolizam ne bijaše tako sterilan radi nekih paradoksalnih simbolističkih teorija, nego jer ne bijaše uvijek posao pravih pjesnika. Baudelaireova snaga

Digitized by Google

vidi se baš u tome, što je njegov simbolizam razumljiv, lutajući rijetko stranputicom.

Nijedan dakle umjetnik ne izaziva kao simbolist Wagner tjeskobu vremena i prostora, neizmjernost fizičku i moralnu. „Katkada se kod te zanosne i despotske muzike čini, da se na dnu morama rastrzanih magluština nalaze bezdanski sni opiuma". Wagner osvaja pjesnika klasičnim, tradicijskim sižeom i modernim stilom, jednakom snagom orgijskih i mističnih elemenata.

Kao Baudelaire, čezne Tannhäuser za bolom. I Wagner je apsolutan umjetnik, pjesnički reformator, i Baudelaire citira njegove riječi: „Ko nije dobio već u svojoj kolijevci duh nezadovoljstva sa svim što postoji, ne će nikada uspjeti da nadje novo". Kao Gautiera, poštovaše pjesnik Wagnera svijesnog, kritičkog umjetnika. „Svi veliki pjesnici postaju nužno, prirodno kritični".

Taj vincievski, goetheovski, apolinski i istodobno mistični, tragični, orgijski temperamenat nalazi Baudelaire i u najboljem savremenom slikaru Delacroixu. On ga oduševljava „bojom nebeskom, sličnom popodnevu Veroneza". Delacroix slika kao Poë i Wagner san, nerve, dušu. „On izražava atmosferu ljudske duše". Boja mu je sugestivna. I on je svijestan, kritičan umjetnik. Pisaše o Poussinu, Prudhonu, Charletu. I on je i primitivan i dandy. „Sa nasladom se podavaše najmaterijalnijim taštinama dandyzma i pričaše mi u šali, ne bez izvjesne taštine, da je pomoću svog drugara Bonningtona svim silama nastojao uvesti u otmenu

Digitized by Google

omladinu ukus engleskih krojeva u obući i u odjeći". I Delacroix prezire ženu. „Smatraše je predmetom umjetničkim, ugodnim i podobnim uzbuditi duh, ali nepokornim i dosadljivim, ako joj ostavite prag srca, proždirući lakomo vrijeme i sile". I Delacroix se u starosti približio katolicizmu.

Baudelaireove studije o slikarstvu su klasične, i s njima se mogu usporediti tek slični radovi Stendhala, Ruskina, Fromentina i W. Patera.

U Slikaru modernog života (Konst. Guys) iznosi svoje shvatanje modernosti i realizma. Taj članak nije toliko portrait prijatelja, o kojemu pisaše i Thackeray — Thackeray je sam ilustrovao svoje romane — koliko lijepa prilika govoriti o modernim ljepotama. Guys crtaše iz sjećanja, napamet, bez modela, kao Daumier. „Naš zanimljivi umjetnik izražava u isti mah pokret i držanje svečano ili smiješno ljudi i njihovu sjajnu eksploziju u prostoru". Pošto je estetička modernost svako realizovanje nove ljepote, modernista je posmatrač, „vladar, uživajući svagdje u svom incognitu". „Misao, koju čovjek stvara o ljepoti, opaža se na cijeloj njegovoj pojavi, aljkavi odijelo ili naglasuje pokret i zna se najzad uvući neopazice u lične crte". Ruho je, prama tome, značajka nosioca i promjenljiva fizionomija vijeka. Mislim, da mi ne bi ovako mislili i ovako ljubili, kako ljubimo i mislimo, da smo drukčije odjeveni. Odijelo odista pravi čovjeka. Krojač je krojio i stihove Salamuna i Dantea... Baudelaire nalazi u modernim krojevima čar „prirode više moralne i duhovne". Moderne toalete su

Digitized by Google

odista sasvim kršćanske i neklasične: utilitarske i protestantske u muškim (engleskim), galantne, duhovite i katoličke u ženskim (pariskim) krojevima.

Pošto je dandy simbol mode, nije čudo, te mu Baudelaire, kao i Aurevilly, posvećuje sjajne, paradoksalne retke. „Dandy ne radi ništa, prezire svako djelovanje. Može li se zamisliti dandy, govoreći puku a da ga ne grdi?“ Dandy „čezne za neosjetljivošću. Dandy je naslada začudjavati i ponosita svijest nikada ne bivati začudjen“. „Dandyzam graniči sa spiritualizmom i sa stoicizmom... Dandy nikada ne može biti običan čovjek... Dandyzam se obično javlja u prijelaznim epohama, kada demokratija još nije svemožna . . . Dandyzam je posljednji sjaj heroizma u propadanju. Sunce na smiraju, zvijezda što gasne, on je divan: bez topline i pun melanholije“. Po svom dandyzmu je Baudelaire najtragičniji dandy svjetske knjige, dostojan potomak Petronija Arbitera i drug Chateaubrianda, markia Custenea, Pavla de Molènesa, Byrona i Charlesa Lamba. Wilde i Montesquiou de Fezensac su savremeni baštinici njegovog literarnog dandyzma.

Iz sličnih uvjerenja hvali bjelilo (le maquillage) u blistavoj eleganciji kozerije. Scijeni, kao Novalis, da kultura ima antiprirodnu tendenciju. Prirodni čovjek je gol i „otud visoka spiritualnost ruha“. „Modu treba dakle smatrati znakom ideala što plovi u ljudskom mozgu iznad svega onoga zemaljskog, odvratnog i prostačkog mulja, što ga nagomilava život prirodni, ili čak kao trajan i neprestan po-

Digitized by Google

kušaj da se preobrazi priroda". Bojadisanje obraza, usana i očiju je dakle estetično i spiritualistično. „Približava ljudsko lice kipu. Kada crvenilo pali jabučice, povećava sjaj zjenice i daje lijepom ženskom obrazu tajanstveni zanos svećenice. U ostalom opažalo se, da umjetnost ne poljepšava grdobe i da služi samo ljepoti". U ovom tonu govori i o lutkama, igračkama. Tu je ona jezovita pričica, kako siroče pruža kroz ogradu bogataškom djetetu svoju proletarsku igračku: kavez, a unutra — grdan, crn parcov!

Pisaše o M a n e t u, ocu slikarskog impresionizma, o ilustratoru Legrosu, o mladom Whistleru, o Alfredu Rethelu, o Daumieru, o Corotu, o Landseerovim životinjama „očiju punih misli". Arabesku smatraše najspiritualističnijom vrstom crtanja. Nije mario Delarochea, „te kaljave i gorke slike, namazane mastilom i viksom". Njegov je sud gotovo bez iznimaka sud potomstva. Medju prvima proreče, da će Wagner uspjeti. Jedino sa komunistom Courbetom, ocem slikarskog naturalizma, bijaše odviše strog.

Nadmoćnost njegovog ukusa najbolje se vidi iz paralele sa Heineom. Heineov sud o slikama je često tako plitak, da ne zadovoljava ni laika. Prem se Nijemci hvale, da je pored Hillebranda najdublje zaronio u francusku kulturu, njegovo prosudjivanje francuske književnosti je često pristrasno i banalno. Saintsimonistu Enfantina n. pr. zove „jednim od najvažnijih duhova savremenosti", a kasnije ga kudi. Musset mu je najveći francuski pjesnik, ali

Digitized by Google

tek — iza Bèrangera. Njemu se „tekući stil" G. Sandove više svidja od proze V. Huga. Govoreći o tome kiklopu, uvijek je u kontradikciji, a o prijatelju Balzacu, koji mu posveti i novelu, nema ni riječi u pariskim impresijama. Jedino izrazom je Heine ravan Baudelaireu. Heineov stil je življi, prirodniji, duhovitiji, ali nemarniji i bez Baudelaireove tertulijanske plemenitosti i mjere. Kako Baudelaire pati od velike bolesti vijeka, od nesklada izmedju poganskog i kršćanskog, duhovnog i prirodnog, moralnog i amoralnog, egotičnog i altruističnog principa, njegov je stil kod te teme, toliko drage kontrastnom Hebrejcu, gotovo istovjetan sa njegovom najboljom prozom: „Prebijela drevna Venera, Afrodita, kći bijele pjene, nije nekažnjeno pregazila stravične magle srednjeg vijeka. Ona ne nastava više Olimpa i žalova mirisnih mora. Ona se doduše zaklonila u dubinu divne peštere, ali obasjana plamenima, koji nisu sjaj dobrostivog Feba. Zašavši pod zemlju, Venera se približila paklu i bez sumnje odlazi prilikom proklete neke svečanosti redovito na poklon Arcidemonu, knezu mesa i gospodaru grijeha".

III.

»Od svih otrova najljući
je duša.« (Novalis.)

Heroj je onaj, ko je koncentrovan, veli Emerson. Baudelaire je sam sebe koncentrovao, izažeo u svoje djelo i tu je njegova glavna snaga, tu je njegova istinitost i unutrašnji realizam. Ali ako je

Digitized by Google

ta sabrana koncentrovanost glavna dinamična pogodba za vrijednost književnog utjecaja, druga, ne manje važna je pjesnička universalnost. Gledati sebe i u sebi otkriti cijelo čovječanstvo! Koncentrovan pisac je iskren, štedljiv stilist, originalan i subjektivan. Tek universalnošću postaje izraz sveopće ljudske duše i kolektivan ljudski simbol. Baudelaire je koncentrovan i universalan i zbog toga je jedna jedina njegova knjiga najveći lirski francuski dogadjaj, prem pjesnik nije najveći lirski francuski talenat.

Baudelaire je originalan onim, što obično škodi pjesničkoj originalnosti: svojom svijesnom estetikom. Sa Parnasovcima ga veže suverenost forme, ali on ne dijeli u praksi njihovog mišljenja o hladnoj neosjetljivosti pravog artista. Njegova pjesma je refleksivna, objektivna i slikovita kao i njihova, a pored toga naskroz subjektivna i muzakalna, dakle doživljenija, iskrenija, subjektivnija. Njegovo djelo je kao Wagnerova drama — slika i muzika. „Najpotpunije pjesničko djelo je ono, koje bi bilo u posljednjem svom savršenstvu potpuna muzika". U Poganskoj školi ovako se razračunava sa parnasovskim ekscesima: „Prekomjerna strast za formu nagoni u silne i nepoznate nerede. Kada smo zaneseni svirepom strašću za lijepim, za smiješnim, za ubavim, za slikovitim, obamiru pojmovi o istini i o pravdi... Prekomjerna strast za umjetnošću jednaka je harčenju duhovitosti . . . Ja znam priličan broj vjeredostojnih ljudi umorenih, rastuženih, očajnih i slomljenih poput

Digitized by Google

mene tom opasnom igrom. Književnost treba osvježiti svoje sile u boljem uzduhu. Nije daleko vrijeme, kada će se razumjeti, da je svaka književnost, koja ne će bratski stupati sa naukom i filosofijom, ubilačka i samoubilačka". To je samoubilačko kajanje Baudelaireove poetike. U ostalom, hvaleći istinu i pravdu, nije prijatelj tendencijskoj, popularnoj poeziji i literarnom industrijalizmu. Društvo mu nije dalo vjere u pravi napredak, a taj može biti samo usavršavanje individua. „Pravog progresa, napretka moralnog ne može biti no u pojedincu i pojedincem". Taj ničeovac prije Nietzschea je više mizantrop umom no srcem. Ne vjerovaše, kao Tolstoj, da su najčitanija djela najbolja. Kao svi aristokratski duhovi bijaše uvjeren, da ima dvije književnosti kao što ima u glavnome dvije čitalačke publike. Revoluciju je štovao kao prijatelj utopije i ne zbog njenih programa, a prem je sve više i više cijenio katolicizam, preziraše tiraniju i bezenergijski, sterilni moral romantičnih Werthera i Rénéa. „Treba da svako od nas osjeti jedared u životu pritisak nesnosne tiranije. Naučiće je mrziti". Mišljaše, da „neizmjerna strast naša za biografije dolazi iz dubokog osjećanja jednakosti". Kao pravom artistu bijaše mu politika antipatična. „Ja nemam (političkog) osvjedočenja, jer nemam ambicije". U stihovima P. Duponta hvali „neizmjernu ljubav za republiku" kao izraz pjesnikove iskrenosti, dakle kao kritičar, ne kao političar, jer mu se najviše svidjaše pametna aristokratska vlada. Radnik kao društveni tip nimalo ga ne zanima,

Digitized by Google

prem duboko osjeća sirotinjske patnje. Njegovi su sudovi o Francuskoj sve prije nego šovinistički. Toliko je tolerantan, da hvali unatoč političkoj tendenciji Barbiera, primjećujući, da „osobe odviše zaljubljene u korist i u moral zanemaruju gramatiku baš kao osobe u strasti“. Ta snošljivost je to ljepša, što pjesnik nikako ne bijaše pod skeptičnom krabuljom čovjek kompromisa, živući na vlas onako, kako je mislio i pisao, a pisaše i mišljaše vrlo autoritativno. „Priznajem, da u umjetnosti ne mrzim pretjeranosti; umjerenost mi se nikada nije činila znakom jake umjetničke naravi“. „Odista, mržnja je skupocjena tekućina, otrov dragocjeniji od Borgijinog, jer je od naše krvi, našeg zdravlja, našeg sna i od dvije trećine naše ljubavi. Treba da smo škrti“. Prema tome je „grditi fukaru isto što i profukariti se“.

„Osim snage nema istine; ona je najviša pravda“ — veli u „Savjetima mladim književnicima“. Taj zloglasni autor ne savjetuje uživati hašiš, alkohol ili opium. „Zdrava i uredna hrana je jedino što treba plodnim piscima“. Jedno od najboljih sredstava originalnosti je iskrenost, a rad je jedini lijek od bolesti, tuge i nevolje. „Rad je manje dosadan od zabave“.

Baudelaire se vajka u drugoj svojoj autobiografiji (M o j e g o l o s r c e): „Ja nisam još poznavao radosti oživotvorene osnove“. Smišljao je novele i romane: „Pouke čudovišta“, „Nevidljivi markgrof“, „Idiotova ljuba“, „Žrtvenik volje“. „Djevičanska ljubav“, „Kobna slika“, „Modrooka

Digitized by Google

crnica". Zbog neurednog života ima toliko mrtvorodjenčadi u njegovoj prozi, te je vrlo teško uhvatili dajdalsku nit njegove filosofije.

Od potpunih pesimista vijeka, od Leopardia, Schopenhauera i de Lislea razlikuje se tamnim, deističkim spiritualizmom. Njegovo je vjerovanje kao Poëovo u Heureka pjesničko i mistično, često u kontradikciji sa sotonskom i skeptičnom suštinom te poezije. U glavnome, on je pjesnik Zla. I on smatra nesreću glavnom i neoporecivom stvarnošću, dok je svaki deizam optimističan. I on duboko osjeća tri apostolske tuge: tugu vijeka, tugu svijeta i tugu božanstva, ali u Litanijama Sotoni nije Nečastivi simbol Zla, nije kršćanski Sotona, nego je — kao kasnije i Carduciev — princip znanja, patnje i energije, brat očajnika, čuvar životnog drveta i svjetlo naučnjaka. Taj Sotona nije negativan, nije diaboličan, nije pravi djavo. Taj Faustov brat, u kršćanski pakao preneseni Prometej je simbol titanskih, zagonetnih, dubokih i neispunjenih životnih žudnja, a Baudelaire vjeruje, da će se i taj mučenik osloboditi, vjeruje, da će se probuditi sve što je u nama tamno, zlo, satirsko i božansko, ali višom silom još okovano i gušeno, da će sve to biti srećno i pobjedničko u carstvu novih Parakleta. Baudelaire je dakle pesimist kao Aishilova tragedija i nema konsekventne bezutješnosti Lukrecija i Leopardia. On je gnostik, manihejac sa jakim katoličkim sensibilitetom i u njegovom misticizmu ima shelleyskog panteizma, kabalistike, i mudrosti Scotusa Erigene i Dioniza

Digitized by Google

Areopagite, kojima je zlo pogodba za dobro. Drevni Proclus se u magli te pesimističke duše sastaje sa mističnim Poljakom Wronskim, a racionalistički individualizam se miješa sa sadizmom i spiritualističkom erotikom u dubokoj polutami Swedenborgovih iluminatskih sanjarija i inkvizitorskoj jasnoći logike grofa J. de Maistrea.

Nije čudo, što taj mučenik forme postaje tiranijom estetike idealist, jer je oblik nješto nepromjenljivo i apstraktno, medja izmedju dva svijeta, izmedju subjekta i objekta, duše i materije. „Što je umjetnost po modernom shvatanju? Stvaranje sugestivne magije, u kojoj je istodobno i subjekat i objekat, svijet izvan umjetnika i umjetnik". (L' Art philosophique. Posmrtne hartije).

IV.

»Lecteur pasible et bucolique
»Sobre et naïf homme de bien
»Jette ce livre saturnien,
»Orgiaque et mélancolique.«

Baudelaire je i danas relativno dosta nepoznat i nepriznan. Tek god. 1902. podigoše mu na grobu (groblje Montparnasse) spomenik dosta skroman i neukusan. Naročito kod kritičara od zanata ima malo prijatelja. Ed. Schérer parodira njegove stihove. „Ne poznam pisca dosadnijeg za čitanje od Baudelairea". Pjesnik je kritičaru još gori prozaik no stihotvorac. Pretjeruje u cirkumlokuciji i perifrazi. Schérer se ruga njegovim slikarskim studijama. „Jasno je, da Baudelaire sa diletanskim sposobnostima, s izvjesnim darom „chica" i „ragoûta"

Digitized by Google

ne bijaše umjetnik ni pjesnik. Oskudijeva duhovitošću kao i dušom, maštom kao i ukusom. Nikakva genijalnost. Nema ništa iskreno, prosto, ljudsko. Sebe smatraše vrlo snažnim, jer bijaše vrlo pokvaren, ali u jezgru čist filistar. U prvi mah se na nj ljutimo, jer kao da se s nama šegači, a kasnije opažamo, da je prije svega sam svoja budala. Baudelaire nije samo znak dekadencije književne, nego sveopćeg propadanja obrazovanosti. Nije nesumnjivo važno, što se našao čovjek, da napiše četiri sveske kaošto su njegove, nego da ovakvo čeljade ima i svojih poštovalaca, t. j. djaka — da smo ga mi uzeli ozbiljno, da sam evo i ja zabavljen posvetiti mu članak". (1869.) I Brunetière ga je iskasapio. „Bijedni taj djavo nemaše ništa ili gotovo ništa pjesničkog osim želje da to postane". Lemaître (u S a v r e m e n i c i m a) nije pamfletist kao njegovi akademski drugovi, ali članak mu je za čudo dosta nepotpun. Sudeći pjesnika po prozi, sa mukom prelazi preko pjesama u prozi i preko studija. Pa i iz nabacanih, na oko nesuvislih ispovijesti i pisama navodi najparadoksalnije bilješke. Sa stihovima je mnogo tačniji. „Bodlerizam" definira kao mješavinu od idealizma i realizma, najdubljeg sensualizma i kršćanskog asketstva. Priznaje, da je tuce tih pjesama vrlo uspjelo.

Jedna je od najneprolaznijih zasluga P. Bourgeta, da je (u „Esejima o savremenoj psihologiji") izmirio institutsku, akademijsku kritiku sa pjesnikom. No i ta prekrasna, simpatična studija je nepotpuna, jer je pjesnik najviše posmatran sa mo-

Digitized by Google

ralne i socijalne strane, kao reprezentant velike moderne krize idealizma.

Baudelaire je tu dekadent, individualist, revoltirani katolik, jedan od najvažnijih nosilaca modernih moralnih patnja. — Mlada i artistična Francuska brzo je upoznala svog učitelja i mučenika. Leconte de Lisle (Révue européenne 1861.) bratski pozdravlja tog „užasnog pjesnika, toga najboljega čovjeka, koji je dolazio k nama kao kineski ratnik, sa tigrovima i skrletnim zmajevima naslikanim na trbuhu". Suptilni Sainte-Beuve pokaza se i u ovom slučaju ne samo najbolji kritičar i poznavalac mladih talenata, nego i očinski zaštitnik. Autor bolnih, analističnih stihova i romana Naslade najbolje ga je razumio, kada mu Baudelaire pisaše, još kao djače, u stihovima: „Ja usavrših okrutnu vještinu, koju mi darova demon pri porodu: raskrvariti svoje zlo i grepsti svoju ranu". Sainte-Beuve mu piše: „Moj sinko, vi mora da ste se vrlo napatili". „Vi ste osvojili pakao i napravili ste se djavolom. Vi ste htjeli oteti tajne noćnim strašilima". Divna Tuga mjesečine sjeća kritičara na liriku elizabetskog vremena.

Viktor Hugo piše pjesniku iz progonstva (Hautevillehouse, 29. travnja 1860.): „Vi nosite u sebi, dragi mislioče, sve strune umjetnosti! Vi i opet dokazujete zakon, da je u umjetniku kritičar uvijek jednak pjesniku. Vi tumačite kaošto slikate: grandit er". Za pjesme mu je pisao, da je kroz njih u poeziju ušao „nov drhtaj" (un frisson nouveau). „Njegovo djelo" — veli Banville — „nagrdjeno je

Digitized by Google

Northwestern University Library

krvavim ljagama kao i život, ali njihov grozni grimiz bačen je na tkanje bogato i nježno, a hiroviti njegovi vezovi, vrcajući u tisuć divnih varnica, potsjećaju na sjajno veličanstvo nebeskih luča". Gautier prikaza novog i moćnog pjesnika u sjajnom predgovoru Baudelaireovim pjesmama. Ed. Thierry usporedjuje te pjesme sa vulkanskom odom, koju napisa Mirabeau u Vincennesu i sa Danteovom poezijom. Barbey d' Aurevilly kaže: „Taj bakarni stil, znojeći se krvlju, potiče od Dantea — Magnus Parens!... Baudelaire je mizantrop griješnog života i često nam se pri čitanju čini, da bi Timon Atenjanin bio mogao ovako pisati o ljudskoj prirodi i psovati ju, da je imao Aishilov veleum. Poslije C v i j e ć a Z l a ima samo dva izlaza za pjesnika: zrno u čelo ili postati kršćanin".

Baudelaire se rodio, zlopatio i umro zbog jedne pjesničke sveske i ovo je to značajnije i herojskije, što je svoju bol svijesno gajio i sistematski njegovao. Wordsworth, Southey i W. Scott ne postaju tako sistematski i hotimično lude i idioti; Lenau, Hölderlin, Tasso, Nerval, Gogolj ne poludješe svirepom logikom svoje umjetnosti. Heine i Leopardi ne ljube, ne kultivišu toliko svoju bol, dok je Baudelaire — kao kasnije dosta često Nietzsche — svoj vlastiti vječni dželat, svoja vlastita inkvizicija i svoja vlastita žrtva. Primaknuh se evo suštini „bodlerizma". To je: imati najbolniju, najosjetljiviju dušu i unatoč tome tražiti najžešću bol kao najsladju senzaciju. „Ja ljubim moju bol, ja ljubim moje muke" veli već Baudelaireov romantični pre-

Digitized by Google

dak, plemeniti Don Kihot. Za Mikelangjela kažu, da je odista razapeo živa čovjeka, ne bi li dobio što življi dojam muka Nazarenčevih. To još nije bodlerizam, i bio bi, da Florentinac raspinjaše na križ sam sebe. Zbog toga smatram ovoga do ludiia i do smrti dosljednoga pjesnika najzanimljivijom pojavom moderne artistične psihologije i estetičkog heroizma. Kršćanski martir ljubi bol, ali kao ključeve vječnih naslada. Diabolični srednjevjekovni velikaš Gilles de Retz (Rais) nalazi sreću u rafinovanom, seksualnom mučenju nevinosti. Baudelaire je kršćanin bez nade, diaboličar bez vjere u moć djavola. Sam je sebi mučitelj i pakao, cijedeći iz najljuće, najsubjektivnije, najmodernije boli najsladju, najklasičniju, najepikurskiju kaplju naslade. Dublja, potpuniia lirska sinteza ne da se zamisliti.

Taj magijski, opojni, pobožni i orgijski eliksir je zgusnut u lapidarnoj i zagonetnoj knjizi, nazvanoj Cvijeće Zla, jer je to brevijar najmodernijih bolova, prem ima u toj knjizi kletve krunica pobožnih kao tamjan, utješljivih kao topaz, uzbudljivih kao hiacint, milosrdnih kao kalcedon i utažljivih kao rubin. U običnom izdanju nema onih nekoliko pjesama, koje izluči cenzura, pa su u zasebnoj zbirci Épaves. Tu je i pjesma A celle qui est trop gaie, kojoj se toliko divio Sainte-Beuve, žaleći, što nije latinska ili u grčkoj Antologiji. Kažu, da i knez Urusov ima neizdanih Baudelaireovih stihova.

Cvijeće Zla je poredano po naročitoj osnovi u pet dijelova. „Treba li dakle da to priznam vama,

Digitized by Google

a vi to niste bolje od drugih pogodili, da sam u tu okrutnu knjigu sasuo cijelo moje srce, moju nježnost, moju vjeru (travestiranu), svu moju mržnju? Istina je, da bih mogao pisati protivno, i kleti se svim bogovima, da je to knjiga čiste (parnasovske) umjetnosti, majmunska, pelivanska i ja bih lagao kao brica" — piše pjesnik Ancelleu. Njegova suha i diskretna autobiografijska proza ima tu i tamo dragocjenih komentara za razumijevanje te poezije.

Baudelaireovo shvatanje žene je vrlo slično srednjevjekovnome (femina cloaca multorum diabolorum) i osjećanju modernih mizogina sve do Nietzschea i Strindberga. Grofu Josipu de Maistreu je žena „zvijer bez srca", a Leopardiu „životinja bez srca". Baudelaireovo pojimanje ljubavi kao najkomplikovanije torture duše i mesa vrlo nalikuje Schopenhauerovom. „Ja tvrdim: jedina i najveća ljubavna naslada je u svijesti, da činimo zlo". „Dosadno je kod ljubavi to, što je zločin, gdje se ne može biti bez ortaka". „Žene to više ljubimo, što su nam više tudje". „Žena je nješto protivno od dandya. Ona dakle mora da je strašilo. Žena je prirodna, dakle odurna. Ona je uvijek vulgarna, dakle kontrast dandyu." Pjesnik nije trpio, da se žene miješaju u razgovor i čudio se, kako ih puštaju u hramove. Na povratku s Istoka reče — pošto vojvoda L. nazva ženu najdivnijim stvorom: „Gospodine vojvodo, ja ne dijelim vašeg mišljenja. Žena je životinja, koju treba zatvarati, batinati i dobro hraniti." Ljubiti prema tome ženu umnu je sasvim neprirodno i tako su razumljive

Digitized by Google

pjesnikove simpatije — kao i Flaubertove — za najniži erotizam. Njegovo preziranje kaćiperaka — naročito George-Sandove — dostojno je najneotesanijeg Schopenhauera. „Žena Sand je Prudhomme*) razvrata. Ona je uvijek bila moralista... Ona ima čuveni t e k u ć i s t i l, drag filistrima. Ona je glupa, ona je troma, ona je jezičava. U moralnim mislima ima istu dubinu suda i nježnost osjećaja kao vratarica i uzdržavana djevojčura... Ne mogu misliti na to glupo čeljade bez grča od užasa. Da je sastanem, ne bih se mogao svladati, da joj ne bacim u glavu blagosovnik.“**)

„Tek što izadjosmo iz stanja potrebe i nužde, vidimo, da priroda savjetuje samo zločin.“ (Éloge du Maquillage.) „Zločin, kojega je ukus ljudsko zvjere usisalo u materinoj utrobi, jer je trebalo u svim narodima i svim vijekovima i kod svih naroda bogova i proroka, da propovijedaju moral poživinčenom čovječanstvu, jer bi čovjek samac bio nepodoban, da ga nadje.“ I ovo je preteča modernom Zaratustri. „Hoću reći, da moderna umjetnost ima u jezgru demonističku tendenciju.“

Cvijeće Zla je dakle tužno, asfodelsko, krvavo i bolno cvijeće, niknuvši na hrvalištu instinkta i gole duše sa kulturom i moralom. Ta knjiga je anahoretska, tragična tužbalica dioniskog, orgijskog individualiste za tamnim idealom. „Ach, wir werden hienieden in die Höhe geworfen gleich Fallsüchtigen“ (Jean Paul).

---

*) Ime Lemonnierovog klasičnog »bildungsfilistra«.
**) Kamen sa posvećenom vodom na ulazu kat. crkava.

Digitized by Google

Baudelaire blagosilja bol, „najčišću tekućinu što čeliči junaka za svete naslade", usporedjuje pjesnika sa divskom pticom, nespretnom na zemlji, a veličajnom i snažnom u visinama okeanskih oluja. Jedine luči na pučini života su veliki umjetnici sa njihovom čežnjom za idealom, „in deum absconditum". Nema lirika, koji tačnije i sugestivnije opisa glavnu bolest civilizirane duše: čamu, dosadu. Spleen je nužno zlo svake više kulture. Svi veliki bolnici XIX. vijeka, Byron, Keats, Lermontov, Heine, Musset, Lenau, Leconte de Lisle boluju od te bolesti superiorne inteligencije. „Moja glavna mahna je dosadljivost, potpuna otužnost, vječno sumnjanje" — priznaje Chateaubriand. Goethe ulazi u književnost sa spleenskim Wertherom. „Nichts ist ein grösserer Beweis der allgemeinen Verfeinerung als die allgemein wachsende Langeweile" (Jean Paul). „Dosadjivati se mogu samo ljudi duhoviti" — veli Leopardi. „Dosada je, u neku ruku, najuzvišenije ljudsko osjećanje. Ne vjerujem, da se iz proučavanja toga osjećaja radjaju posljedice, koje su mnogi mudraci mislili pronaći. A opet, ne moći biti zadovoljan nikakvim zemaljskim dobrom i, da tako reknem, cijelom zemljom, promatrati neproračunljivu širinu prostora, broj i neizmjernu masu svijetova i naći, da je sve bijedno i sićušno za snagu naše duše; zamisliti neizmjeran broj vaseljena, beskrajnost svijeta i osjetiti, da je duša naša i čežnja naša još ogromnija od tog svijeta, i vazda kriviti stvarnost sa nesavršenosti i ništavila, patiti od nemoći i od praz-

Digitized by Google

nine i zbog toga od dosade: evo za mene najvišeg znaka plemenitosti i veličine što se nahodi u ljudskom životu. Zbog toga je čama malo poznata ljudima osrednjim i vrlo malo ili nimalo ostalim životinjama" (Operette morali). Baudelaire opisuje dakle cijelu skalu groznog, sivog i polumračnog spleena i mučen čamom čezne za Nirvanom orgije i vina. Kao Pascal nosi u sebi svoj ponor i nekoliko puta je osjetio „vjetar straha na nakostriješenoj dlaci". On je uplašen od samog sebe, Heautontimorumenos, bijedno ogledalo vlastite ironije. On je nož i rana, vampir svog srca, „jedan od onih velikih prokletnika, osudjenih na vječni smijeh, a ne mogu se smijati".

„Et vidi mulierem sedentem super bestiam coccineam, plenam nominibus blasphemiae". Baudelaire nije običan ljubavni pjesnik. On je ili spiritualist, vitez, ili orgijski libertinac i u tome kontrastu je čist romantik. Žena mu je sada sramotna, neodoljiva, bestijalna sfinga, sad opet nedostiživ uzor kao Danteova simbolska draga u Novom Životu ili Poëova Ligeija. Normalna ljubav mu je nepaznata. Poznat je njegov nehaj za mladu, nevinu djevojku. Voli ženu iskusnu, u jesenjem naponu medejskih nagona, naročito ženu eksotičnu kao njegova Mulatkinja, ona Malabarka ili gospodja Sabatier, kojoj su namijenjeni serafski, excelsiorski stihovi.

Baudelaireova modernost najviše izbija iz njegove velegradske poezije. Voli Pariz i „njegov ukus vječnosti, uočljiv svagdje pa i u zlu". „Slatko

Digitized by Google

je kroz sumrak gledati radjanje zvijezda u azuru, lampu na prozoru, rijeke od ugljena, razlijevajući se obzorjem, i mjesec, sipajući svoju blijedu čaroliju". Ne mari sela, prirode. Pejzaž koji voli, nije europski, i tu je njegova srodnost sa Leconte de Lisleom, Lotiem, Mirbeauom i t. d. Baudelaire je izvrstan slikar velegradskih abnormalnosti i tu je preteča modernih naturalista.

Pariske slike su tačne, realne i pretvaraju se često u simbol kao neke Zobine. U ovim modernim pariskim impresijama je demokrat. Dok u ostalim pjesmama, govoreći o sebi „besjedi više pjesnički no čovječanski" — kako bi rekao Latinac, u ovim skicama ne može taj mučilac svoje duše sakriti duboke simpatije za nesrećnike. Jedina normalna njegova žena, ni djavo ni angjeo je obično ulično djevojče u drvenim nanulama sa nakitom od nekoliko groša, mršava prosjakinja, „bijela cura kose crljene." Još toplije je opjevao staru služavku „sa srcem velikim", noseći joj na grob cvijeće „kada huji tužni listopad".

I velegradske Baudelaireove simpatije su, poput ljubavnih, kontrastne i ekstremne. Ne traži samo tragiku proletarskog, primitivnog velegrada, nego još više otrovno cvijeće najistančanijeg, najspleenskijeg, najblaziranijeg luksusa. Artistični namještaj mu je draži od prirodnih ljepota. Tako je hipercivilizovan, da mu je naša, europska priroda nepodnosljiva, pa se nasladjuje tek ljudskim proizvodima. Evo kakav je idealni njegov pejzaž. Tužan i crn kao sudnji dan. Kao grad sv. Ivana Apo-

Digitized by Google

stola što nema noći, tako ta Udina nema dana. Sama voda, kamen i kovina! To čudo je jedna jedina neizmjerna palača sa stubištima, sa nepreglednošću mramornih pročelja, doksata, arkada, vodopada, šedrvana i jezera što nijemo vjekuju u smedjem sjaju noćnog zlata. Vode, ružičaste i zelene, ogradjene mrtvim mramorjem — „nepravilnoj" vegetaciji ni traga — tonu u beskrajnost sjajnih, dubokih zrcala. Ćutljivi Gangesi sipaju sa nijemog neba nevidjeno blago iz noćne urne. Pod tunelima od diamanata spava Okean. Sve je crno, sjajno i kristalno. Nigdje planeta, nigdje svjetla, da obasja tu okamenjenu tugu, sjajući tajanstvom unutrašnjeg mrtvačkog svjetla. A nad tragikom tih Babela, što se nijemo i pravilno kreću, „visi mir vječnosti" (P a r i s k i s a n). „Jer ja tražim Prazno, Crno i Golo". I Baudelaireov pejzaž evo ima idealnu, tragičnu i spiritualističnu tendenciju.

Poznaje i priznaje tek suverenstvo boli. On je predestinirani pjesnik smrti. Kao na Böcklinovim svira Smrt i na njegovim guslama. Pjeva smrt dana, smrt umjetnika i smrt svih slabosti. Kao primitivni slikari, kao Grünewald, Cranach i Španjolci, kao Valdes Leal što po naručbi slavnog don Juana slika D v i j e c r v l j i v e l e š i n e, tako Baudelaire ne preza od najsmjelijeg naturalizma, da prikaže veličinu smrti i ništavilo života. U tom je stilu spjevana toliko klevetana M r c i n a (l a C h a r o g n e) Pošto je taj pjesnik ležao od poroda kao na mrtvačkom odru, sjetio se u društvu drage na lešinu što ih iznenadi na šetnji. Vidi crve, sluša iz trulog

Digitized by Google

trbuha kako Smrt, neumorni mlatac, argatuje na svom gumnu i vajka se ljubi, kako će i ona biti takva, legavši poslije posljednjeg sakramenta pod ledinu. Ne poznajem pjesme, gdje je žalac smrti usred ljubavnog zanosa osjećan življe i tragičnije. Ko želi tu umjetnost usporediti sa Leopardievom, neka paraleliše njihove svečane varijacije na tu staru, vječnu temu: ljubav i smrt.

Baudelaire nije čist realist ni čist simbolist. On je estet. I parnasovci su već ekscesivni umjetnici, ali tek u njemu se estetstvo razvilo do ekstrema. Dok za njih postoji priroda kao siže, njega zanima samo čovjek i umjetnost. I Gautier i Heredia opjevaše umjetnike i umjetnine, ali Baudelairea zanima samo objekat estetičan, „moralizovana priroda" — kako bi rekao Novalis. Odatle u tim pjesmama toliko estetičkih aforizama i studija, gdje se slave sve manifestacije umjetnosti i ljepote, od muzike do bakroreza.

„Mirisi su možda ideje" — veli Balzac. „Cvijet je zemaljski, miris je nebeski" (Hugo). Baudelaire je prvi opjevao onaj gotovo spiritualistični karakter mirisa: ne miris našeg, običnog cvijeća, nego miris umjetni, miris parfuma. Od svih lirika ima najosjetljiviji, najpjesničkiji nos. Prvi je podigao zanemareni taj organ u red oka, uha i jezika.

Originalnost njegovog estetičkog pesimizma je u estetičkom individualizmu. Leopardi je patriot. Heine i Byron slave Napoleona i naginju liberalizmu. Baudelaire pjeva samo sebe i svoje boli, a kao demokrat nije odvjetnik kolektivnih, nego izolovanih

Digitized by Google

ljudi i bolova. Tek u Luli mira, imitaciji Longfellowljeve pjesme slavi vječni mir u duhu modernog antimilitarizma.

Vrlo mu je nalik E. Poë i Nikola Lenau. Sva trojica duboko osjećaju smrt. Mistični idealiste, neuropati i protivnici lažnog napretka. Imaju jaku religioznu potrebu.

Lenau nije tolik artist, prem je često simbolist. Baudelaire je plastičniji i lapidarniji, Lenau je prostiji i prirodniji. Lenauovo Crno jezero je crno, nijemo, sjajno i mrtvo kao Baudelaireov idealizovani pejzaž. Obojica vole hipohondarsku utjehu duhana i vina. Nisu pjesnici sunca već mjesečine. Često vole društvo primitivno kao Macchiavelli, kockajući sa seljacima. Baudelaireov simbol boli je Sotona, Lenauov — vječni lutalac Ahasver. Obojica vole umjetnike, noć, samoubijstvo, cigane, čamu i jesen. San im je java, a realnost boluje od njihovih bolova. Muzikalni. Baudelaireova Harmonija večeri je pravo čudo od magije ritma i rime i tek harmonija, muzika riječi daje ovoj pjesmi vječnu, melanholijsku ljepotu. Ali kako da se opiše Tuga mjesečine, divna kao ona opalska kaplja, što ju razbludna mjesečina u tajnoj tuzi spušta na zemaljski krug, a pobožni pjesnik, neprijatelj sna, sakriva tu božansku suzu u njedra, „daleko od očiju sunca"!

Baudelaire, prijatelj simbolske definicije, traži što najviše karakteriše Banvillea i nalazi lijepu, zvučnu riječ lira, vrlo običnu u njegovim stihovima. Dugo se pitah, što bi moglo biti karakteristič-

Digitized by Google

nim znakom Charlesa Baudelairea. I nadjoh mu kao evangjelistu simbolsku životinju. Njegov simbol je mačak, gizdav, crn mačak. Nije dobroćudan kao Du Bellayev ili kao mačak Murr tajnika i komponiste Kreislera, a nije manje užasan od Poëove crne mačke sa groznom, krvavom ogrlicom. Baudelaireov spiritus familiaris je elegantan dandy, ali njegove draguljne oči su oko ponoći pune demonskog, zlog i natprirodnog sjaja. Pored mudre i tihe ptice Minervine, pored sove je mačka jedina životinja, koja zanima toga saturnskog pjesnika. Samo mačku voli medju životinjama i ljudima, jer i u njoj jamačno voli sebe kao u Wagneru, Poëu i Delacroixu. Mačak je zimomoran kao ljubavnik ili učenjak. „Ljubitelj naslade i nauke“ traži tjeskobnu tišinu pomrčine kao pjesnik. Zagonetna životinja je prognano, palo božanstvo, proklet duh — ko zna! Baudelaire priča, da se u njegovom mozgu šepiri i prede natprirodno mače i C v i j e ć e Z l a je bez sumnje transformirano tugovanje jednog tragičnog, misterijskog mačka.

V.

»Naš život nije san, ali treba i možda će to postati.«
(Novalis.)

Još uvijek je običaj govoriti i o velikim pjesnicima kao o „većim“ ili „manjima“. Leopardi sa tridesetak pjesama može nam biti draži od retorskog Huga. Balzac zna dosadjivati pored mršavog Mériméea ili Poea. Gray je slavan kao Arvers ili

Digitized by Google

Bürger radi jedne jedine pjesme. Ne uvidjam, po čemu bi Baudelaire bio „manji“ od drugih velikana. Hugo ga doduše nadmašuje plodnošću, Leconte de Lisle grandioznošću vizije, ali nema pjesnika lapidarnijeg, tragičnijeg, umjetničkijeg i savremenijeg. „On je imao u najvećoj mjeri što nemahu mnogo veći od njega: osjećanje, skrb i tjeskobu misterija oko nas“ (Lemaître). Od svih francuskih lirika on je najsubjektivniji, i ako nije kao Musset „in pullicis morsu Deum invocavit“. On je prvi u novije vrijeme uveo u francusku knjigu anglosaksonsku koncepciju i time je u neku ruku preteča Taineov. Medju mučenicima čiste ljepote je najtragičniji iza mitskog Marsije. Indirektno je velik pjesnik energije, jer mišljaše, da je i genij produkat energije. Pjesma mu je život; živi samo za pjesmu. Pored te estetičke tragedije prolazimo kao Heleni kraj enklisija, mjesta gdje udari grom. Jedini Flaubert prodje kroz sličnu estetičku torturu i zato je pjesnika sa Sainte- Beuveom medju prvima razumio: „Vi ste našli način pomladiti romantično pjesništvo. Vi ne nalikujete nikome (a to je prva svih kreposti). Originalnost stila potiče od (originalnosti) koncepcije. Vaš izraz je sav pun misli, da pukne. Volim vašu gorčinu sa njenim jezičnim tančinama kao šamijanske šare na rijetkoj damaštanskoj oštrici. Vi razumijete dosadnost života, vi! Vi se možete time dičiti bez taštine“.

Većina modernih umjetnika su bodlerovci više ili manje, hotice ili nehotice, jer je bodlerizam jedno latentno stanje moderne duše. Bodlerovci su oni

Digitized by Google

apsolutni umjetnici, kojima je bol najdraže sredstvo senzacije. Puvis de Chavannes ima bodlersku melanholiju i škrti simbolski stil, Gustav Moreau njegovu orijentalnu, nostalgijsku viziju, Whistler sugestiju i nervozni modernizam, Rodin tragično osjećanje u momentu najzanosnijeg života. Umjetnička elita Europe brzo je vidjela u tome zagonetnom čovjeku velik estetički dogadjaj. U djelu Grob Ch. Baudelairea slave tog mučenika poetike francuski i mnogi strani umjetnici. Nijemac St. George i Danas Sophus Clausen izvrsno ga prevode. Rodenbach ga slavi:

. . . lui, l'Episcopal
Qui frappa comme à coups de crosse le silence!

Zola je bodlerovac ekscesima simbolskog i pesimističnog naturalizma. Richepin, Verlaine, Barbey d' Aurevilly, Mallarmé, Maeterlinck, Villiers de l' Isle Adam, Lafargue, Guérin, individualist Barrès: svi književni pravci i svi moderniste imaju u tom majstoru polaznu tačku. „I što više čitaše des Esseintes Baudelairea, to više upoznavaše neopisivi čar u toga pisca, koji je u doba kada je stih znao slikati tek spoljašnost bića i predmeta, znao izraziti ono što je neopisivo, hvala sočnom i mišičavom jeziku, — koji imadjaše više od svakog drugoga tu čudesnu silu, da hvata čudnovatim zdravljem izraza bolesna stanja najefemernija, najdrhtavija iznurenih duhova i tužnih duša“ (A. K. Huysmans: A rebours). Sa Wagnerom, D. G. Rossetiem, Ruskinom, Taineom i Nietzscheom je

Digitized by Google

Baudelaire od najjačih komponentnih sila moderne estetičke struje.

Bijaše mučenik kulture i njen najbolniji ljubitelj. Sv. Augustin veli, da je u svakome čovjeku zmija, Adam i Eva. Baudelaire je rječit primjer, kako je civilizacija ojačala ova dva antiadamska elementa. Taj negativni, hiperkulturni, diabolički je najzanimljiviji momenat bodlerizma i najveća njegova mana. Ta poetika htjela bi biti što manje naravna i prirodna, a pošto je prirodno sve, pa i bolest, smrt i abnormalnost, Baudelaire, kao romantika uopće, nije zdrav, i što je još hudje: hotimice je bolestan. Pošto je bol i subjektivna revolta jedini njegov siže, klaviatura mu nema mnogo tonova. Kao na Poëovoj nema na toj liri mnogo žica, ali taj mrzilac „gluposti sa bičjim čelom" svira orfejski.

U francuskoj književnosti mu je mjesto sa strane, usamljeno. Njegovo galsko libertinstvo nalazi se već kod Rabelaisa, Crébillona, Diderota i Laclosa. Stari Mathurin Régnier najsličniji mu je temperamentom i tragičnom sudbinom. Osim Lenaua i Poëa najviše me potsjeća na „ovaj mali svijet, koncentrovan na šiljku od igle" komponist Schumann i demonski crtač H i r o v a i P o s l o v i c a, duboki i grozni Goya, španjolski Juvenal.

Baudelaire prezirаše modernu utilitarnu civilizaciju radi njenog antiartizma, antiindividualizma i smiješnog optimizma. Kulturan čovjek je nesrećan, to nesrećniji, što je kulturniji; to je bilan Baudelaireove misli. Što je čovjek civizovaniji, više želi

Digitized by Google

i više treba, toliko je dakle nesrećniji. Javno mnijenje je bez logike i karaktera. Nisam srećniji od srednjevjekovnog vladara, jer jedem nepoznatom mu viljuškom i jer se vozim na željeznici. „Gdje svi malo znaju, zna se vrlo malo“. „Jer, medju nama, dragi prijatelju, Vas i sve ostale smatram srećnicima, ali za moj dio, sa dopuštenjem vijeka i vašim, ja sam vrlo nesrećan i znam, da to jesam i sve novine starog i novog svijeta ne uvjeriše me o protivnom“. Ovo Leopardijevo je mišljenje većine pjesnika XIX. vijeka. „Ja tvrdim, da je svijet zavjera hulja protiv čestitih, nitkova protiv plemenitih. Svijet je kao žena plijen onih, koji ga zavedu, iscijede i gaze nogama . . .Samo sreća pravi sreću u svijetu, ne zasluga“. I dok ovako umuje Leopardi, Byron, Schopenhauer ,piše socialist Fourier, da će čovjek, usrećen njegovom naukom, dosegnuti sedam stopa visine i doživljavati 144 godina, „od kojih 120 plodnih u ljubavi!“ Comte, otac pozitivizma, zabranjuje baviti se astronomijom, jer je „nekorisna“. Courbet, preteča naturalizma, zabranjuje slikati angjele, jer ih niko nije vidio. Uzaman se Voltaire narugao Leibnitzevom najboljem od svih svijetova. Uzalud umovaše Diderot: „Živjeti na krilu od boli i suza, igračka neizvjesnosti, zablude, nužde, bolesti, zlih strasti, — na svakom koraku, od časa kad učimo tepati pa do časa odlaska, naš glas muca; živjeti medju nitkovima i varalicama od svake ruke; stupati medju jednim što vam pipa bilo i drugim što vas plaši; ne znati odakle dolazimo, kamo idemo: evo što se zove najljepšim darom naših roditelja i

Digitized by Google

prirode — životom". (Pismo Sofiji Voland). Uzalud pisaše u Engleskoj Mandeville, i Swift dokazivaše, da je većina ljudi ili hulja ili luda. Utilitarac Hartley, nasljednik optimističnog Shaftesburya, Popea i Bolinbrokea veli, da su „svi stvorovi sada i uvijek neizmjerno srećni". Adam Smith računa jednog nesrećnika na dvadeset srećnika: sreća po 80 po sto. Hamburški senator Brockes, utilitarac i optimist, piše: „Ne sjaji li sa te životinje u isto vrijeme sa mudrošću i svemožnošću Providnosti i ljubav za nas?" Ta rajska ptica je guska. Priestley, Condorcetov učenik, najozbiljnije vjeruje u raj na zemlji kao Heine, ali ne kao Heine kada naricaše:

Und Fratzenbilder nur und sieche Schatten
Seh' ich auf dieser Welt, und ich weiss nicht
Ist sie ein Tollhaus oder Krankenhaus.

„Gorak i mračan je život, drugo ništa, a svijet je blato". Protiv ovakvih argumenata, pojačanih refleksijama jednog Schellinga (N a c h t w a c h e n), Carlylea (naročito u antiutilitarskoj F i l o s o f i j i s v i n j e), Renana, Hartmanna i Nietzschea ne čine nam se uspjeli razni usrećiteljski recepti. Nije Bog zna kakav napredak, ako su služile kosti Marina Faliera odista za fabrikaciju šećera. Zato mislim, da je Cvijeće Zla jedno od najvećih djela prošlog vijeka kao reakcija protiv antiestetičkog barbarstva, pozitivističkog optimizma, kao reakcija protiv utilitarskog, nivelističkog i antiindividualnog demokratizma.

Baudelaire je tu izmagijao čudo nepoznato najnaprednijim teorijama: da najljuću bol, najveću ne-

Digitized by Google

gaciju pretvara u harmoniju, u poeziju. Pjesnici najbolje rješavaju iskonsku borbu izmedju pesimizma i optimizma, jer sve, pa i trulež, grijeh, bolest i smrt nosi neprekidnu klicu višeg i vječnog životnog principa. Da taj ideal ne postoji, ljepota ne bi bila posvudna kao trag božanstva i mi ne bi kroz grijeh i roptanje toga mrkog i purpurnog C v i j e ć a osjećali vječne harmonije svijeta Platonovog i Danteovog. „Divan je odista cilj poezije. Vesela ili tužna, uvijek nosi karakter utopije“ (Baudelaire). Što bi bio čovjek bez tih velikih sanjara? Dan bez noći i život bez sna. Sanjajmo dakle!

1903.

Siesta.

Ima mjesta, koja više volimo od drugih, kao ljude. Jednoga privlači grandiozna, gola priroda, drugoga tužni mrtvi gradovi, snivajući mramorni katedralski san.

Rodenbachova pjesma je Bruges, grad crnih patarica, žutih bogomoljaka, tamnih kanala i bijelih labudova. Renanova postojbina je Akropola. Nostalgija Barrèsove duše je suhi, sunčani Toledo, opasan Tajom kao kastiljskim čelikom, Avilla, grad cvijeća i kaludjera, pa hektičave varoši: močvarni Aigues-Mortes i Venecija, lagunska carica purpurnog Jadrana. Kroz Goetheovu poeziju prelijeva se morbidezza minjonske čežnje za vedrom ljepotom

Digitized by Google

Hesperije. Balzacov grad je Pariz. Pariz je Balzac. Balzac je Pariz.

I mi imamo ovakvih odabranih mjesta naših budnih snova. Za onim sjenastim dolovima i dalekim planinama je Prizren, carsko mjesto. U ovom večernjem povjetarcu izdahnuše zvuci dalekih manastira, zadužbina svetih kraljeva.

„Onamo — namo, za brda ona". Ali moj očarani pogled ne traži u zvijezdama izvezenim maglama kobno Kosovo i sveti Hilendar. Za tobom čeznem, zelena Dubravo, za samoćom tvojih elegijskih čempresa, za tvojim surim, gosparskim domovima i bijelim golubovima, što kao nebesko cvijeće padaju na kostur svetog Vlaha. Jer ti si nepoznati grad moje duše, razmetni hrvatski sine. skladni i čestiti Dubrovniče!

Ima u Biogradu jedno mjesto, gdje najprozaičnijem čovjeku dolaze na um takve staromodne misli: To je klupa u Gornjem gradu, ispod starog pašinog konaka. Vrijedi zbog nje doći u Beograd.

Sve, što najljepši srednjeeuropski vidik može dati začudjenom oku, sve je to nekom čudnom magijom razasuto na krvavom pragu, odakle jutro slobodne Srbije pozdravlja mrak plodnog Banata i kitnjastog Srijema. Na tom mjestu razumjeh, zašto se baš u Beogradu morao roditi pjesnik večernje sjete, pjevač harmonijske prirode, elegijski i idilski Vojislav. Dvije velike rijeke, dva grada, dvije ravnice, dvije države, vodu, nebo i brjegove, šume i polja, bedeme, kuće i brodove, istoriju i sadašnjost — sve to nudja siesta na mjestu, gdje nekada

Digitized by Google

dajbudi čitaše krivonosi pretor Ovidijeve prognaničke jadikovke, a svirepi paša slušaše okovanu pjesmu o pelenu i o čemeru.

Sunce zalazi i baca grimizni, kraljevski plašt preko sjajnih rijeka. Što ne mogu perom uhvatiti neopisivu nijansu tih zapaljenih, svečanih voda, preko kojih tumaraju sjene od tihih rumenih oblaka i od večernje varoši, dok barka jedri kao tica, raširivši netopirsko, apokaliptično krilo za sjajem, za vječnim Suncem! Ali slika se mijenja svakog trenutka. Boje izdišu, vode uzdišu mliječnim, pospanim parama. Preko ljubičastog neba putuju crne tice i zaboravljaju u sutonu čudne, tužne glasove, kao zvukove visokih, oblačnih zvona. I veče, tiho veče, grede sa zelenog neba bez šušnja i šuma Na milosrdnom mu čelu zlatni Hesperus. Iz blage ruke truni se na umornu dušu uspavljivo makovo cvijeće.

I najzad osjetite, da toj harmoniji nješto fali i žalite, što večernju siestu ne dijeli s vama lijepa djevojka, ljubiteljica samotnih flanerija.

1904.

Kuća.

Evo nam drevnog praznika. Kroz mračne, maglovite doline ori se pomirljivi, blagoslovni glas starih zvona. Još malo, i medju harmonijom planeta zapalit će se zvijezda, koja je u skromnost

Digitized by Google

betlehemske pojate dovela tri bajna, daleka kralja: Gašpara, Melhiora i Baltazara. I ako je u stvari praznik svih beskućnika, svih velikih, plodnih i nesebičnih misli, rodjenih na tudjoj slami pored govedje i magareće začudjenosti, Božić je danas već praznik sitih i zadovoljnih, uspomene i domaćeg zadovoljstva. Blagdan prezrene štalice postade blagdan domaćeg ognjišta, blagdan kuće. Milosrdni, proletarski Nazarenac vodi nam za ruke očinske Lare i zaštitnike Penate.

To domaće, kućevno obilježje daje Božiću bez sumnje godišnje doba, ljuta zima, vežući čovjeka za toplinu porodice i krova. Zbog toga taj praznik mrtvog Sunca — Božić sunčan i topao, kada se vijavice i jauci vjetra ne odbijaju od snježnog sljemena i od smrznutog kućnog praga, — takav Božić nije Božić. Ne mogu zamisliti Božića na Ekvatoru, Božić bez ognjišta i toplog domaćeg kruga. Teško onome, tko sada nema nikog svoga, ni kuće ni kućišta, teško samoćniku i beskućniku! Ne zavidim ni najmanje modernim nomadima, milijunarskim iskorjenjenicima, kojima je šator indiferentni kosmopolitski hotel ili blazirani jaht. Njih je spleen izjednačio sa jadnicima, koji bi se mogli ironijski tješiti:

„Crkva mi je divno podnebesje,
„Oltar časni brdo i dolina..."

Kuća bi dakle mogla biti simbol ovih mironosnih dana, jer je simbolska slika duše, čovjeka i ovog našeg svijeta. Već Stari osjetiše, da je naše

Digitized by Google

tijelo kuća. Jer samo onaj je čovjek, tko je živa kuća božja: templum Dei absconditi, živa crkva, gdje je duh svećenik, srce oltar, oči — dva divna prozora i kroz njih se naš zagonetni mikrokozam ogleda u zrcalu zakona stvarnosti. Zato pravo veli pitaocu drevni mudrac, da sve svoje, da svoju kuću nosi sa sobom (kao puž, ne kao oštriga).

Ali nije samo čovjek kuća, mlada ili stara (kao pisac tih redaka). I svijet je, po mišljenju najpametnijih, ogromna palača ili grad, kroz koji nikada — nikada ne će proputovati naš pustolovni duh. Taj Božigrad opisa sv. Augustin smirenim bojama, pobožnim slogom. Sv. Ivan Apostol posmatraše iz patoskog zatočenja kroz haotična obzorja i mutne vidike zvjerad, žene i knezove, pa krvave, astartske, bludne Babilone i vedro blaženstvo novog Jerušalaima, kroz haos ekstaze i harmoniju dragog kamenja. Danteu, velikom beskućniku, svijet je spiralski dvor na tri kata: jedan je grad svijetla, Biograd, grad Ljubavi i višnjeg Boga, drugi je grad sjene: grad izkušenja i ustrpljivosti, a treći je Udina, Mučigrad, mjesto laži i zločina. Mudri Spinoza vidi u prirodi jednu kuću jednog posvudnog stanovnika, a tako misli i Goethe i moderna nauka atomskim i molekilskim hipotezama, bliskim teoriji o monadama, živim i svijesnim ćelijicama vaseljenske zgrade.

Kuća je toliko vezana za čovjeka i čovjek uz kuću, da je najbolja slika njegovog duha, simbol kulture i običaja. — Pokaži mi kuću, pa da te vidim! — govori moderni filosof, putujući „u pje-

Digitized by Google

snikovu zemlju da ga razumije", proučavajući mrtve gradove kao geološke ostatke, kao dabrove vodene dvorove, mravinjake ili zakone velegradskih mehanizama.

U kakvom je osjećaju neopisiva poezija holandskih slika, ako nije u tankom razlikovanju intimnosti kućnog života i intimnosti prirode? Vječna je zasluga umjetnosti slobodnog, revolucionarskog Brabanta i slobodoumnog, Spinozinog i Huyghensovog Neerlanda, što se kroz nju smiješi, od Halsa i Jordaensa pa do Rodenbacha, Verhaerena i Maeterlincka, ona ugodna, umorna, sanljiva i sutonska ljepota srećnog, sitog i slobodnog gjadjanskog života. Slike pokojnog F. Thaulowa: crvene drvenjare pored zelenog, modrog i purpurnog leda, pod teretom fjordskog snijega, pričaju o Norveškoj većom rječitošću od Ibsena, Björnsona i Kiellanda. Od svih Turgenjevljevih djela najljepši je opis jedne stare, tople, plemenite ruske kurije: Plemićsko Gnijezdo. Što je civilizacija sjevernija, hladnija, to je toplija, poetičnija kuća: englezki home, germanski Heim. Južnjački klasik, Helen i Rimljanin, više je doduše na foru i Agori nego kod kuće, ali koliko kućne poezije kod Homera i Horaca!

Čovjek je toliko kuća, a kuća toliko čovjek, da su fizionomije nekih ljudih nijeme i nečitljive kao mnoge lažne fasade, a lica mnogih zgrada jasnija i poučnija od mnogih knjiga i licemjernih obraza. Ima kuća tužnih, veselih, bezazlenih, do-

Digitized by Google

brih, čistih, bogatih i siromašnih. Kuće imaju karakter kao i ljudi. To je vrlo dobro znao Balzac, te toliko opisuje kuću kao sliku duše. Ima i zlih, opasnih, kužnih, tragičnih kuća. Iz tih zidova vonja i cijedi se uvriježeni grijeh, iz pljesnivog polumraka duva vjetar strave i ludosti, a u očaju mračne izbe čuči vampirsko grizodušje i škiljavi idijotski, krvavi zločin. Kolike razlike izmedju kuća Dostojevskoga i W. Scotta, Zole i Strindberga! Edgar Poë, Rops i Goya ocrtaše vampirsku sugestiju takvih prokletih mjesta — najboljih dokaza za nevjerovatnu moć tajanstvenog djelovanja ljudske duše, — a naš narod u pričama o Uzdah kuli, o Gavanovim i o drugim prokletim dvorovima i opet pokazuje snagu svog domaćeg osjećanja i psihološke tankoćutnosti. Kao stare, slavne kuće što su sve više i više osobe, tako se starodrevne porodice zovu kućama: Orléans, Habsburg, Oran, Gresham, Fugger.

Kao materijalna kuća što je simbol svijeta fizičkog i intelektualnog, tako je moralna kuća — dom i porodica — slika društva i države. Kućevno osjećanje je izvor socijalnog instinkta. Prije no što čovjek bijaše Aristotelova politička, bio je patriarhalna, domaća životinja. Zato će u uspomeni civilizacije do vijeka sjati vijerna kućanica Penelopa i reduša Rebeka. Što bi bila grčka ljepota bez slavnih djedova, bez Priama, Peleja i groznog Oidipa? Najenergičniji čovjek, što ga sunce grijaše, Rimljanin, je najgordiji, govoreći o Kući (Domus), Otcima i Gradu. Kuća je prvi triumf u borbi čo-

Digitized by Google

vjeka sa prirodom, prva definitivna pobjeda nad materijom, prvi simbol kulture, reda i društva, prvi embrion harmonije i prva realizacija stila. „Moja kuća, moja tvrdjava“, veli Britanac, a samo onaj je pravi zidar slobode, koji je tako slobodan, te prezire i potajno zidanje Slobodnih Zidara.

Kuća ne bi bila kuća, da nije, poput čovjeka. veća ili manja umjetnina. Teško hramu što nije kuća, i kući što nije hram! Teško crkvi, iz koje se iselio Bog! Teško kući, u kojoj ne gori žižak idealu!

Samo ono su prave kuće, koje su izraz velikog stila, koje su, kao veliki ljudi, slika i ogledalo vijeka svoga. Najveći su oni narodi i gradovi, obilujući ovakvim gradjevinama. Tko se još nije divio gotskim magistratima sa kraljevskim portalima, kroz koje stupaše u feudalno doba mlado veličanstvo gradjanske slobode? Koje pero da opiše poslije Huga, Ruskina, Micheleta, Huysmansa velebnu čarobnost katedrale, te okamenjene molitve, stremeći u visinu kao plamen kroz grmljavinu orgulja i pobožnu monotoniju gigantskih zvona? Cijeli narod je sadio neke od tih kamenitih šuma, te nas i danas privlače snagom narodne pjesme i primitivnog svog zanosa. Hramovi, samostani, mramorni rennaissance-zaseoci, dorske kolonade i atički peristili. djela Palladia, Brunelleschia, Fischera i Mansarta mame polubarbare u magiju svoje sjene kao u doba velike plemenske migracije. U zanosni azur, na samom pragu ružičastog Istoka i skladne Evrope, penju se snježne munare i minareti, zanoseći Nje-

Digitized by Google

gočevu poeziju, a medju njima se uzlabudila Sveta Mudrost u ropskom turbanu, prem je sjala u porfiru sa suptilnim Porfirovićima. Akropolu vječnu, demokratsku, strogu i skladnu, pozdravljaju melodijske barke Byrona i Chateaubrianda. Rujni, lagunski Mljetci, mramorni, zeleni, šedrvanski Versailles, romantična Granada, opjevani H pariske Naše Gospe, purgarski Nürnberg, carski Kremlj, veličajni, dosadni, inkvizitorski Escurial, aristokratski Westminster — tko se još ne zaželje tih divnih mjesta, radi kojih će Europa još dugo ostati kruna Zemlje!

I naš narod imadjaše divnih dvorova i zadužbina, koje nas oduševljavaju i danas, iza pljačke od preko polovine horjatskog milenija. Pored junaka i svetaca slavi narodna pjesma mitskog Rada, kovača i neimara i nepoznate graditelje „s mora", zbog kojih je Dukljaninova Dalmacija, hrvatska Provansa, i danas jedna od najljepših zemalja na Kontinentu. „Obliti privatorum publica curate" — piše na dubrovačkoj viječnici u doba, kada se u ostaloj Europi iz feudalizma stvara tiranski apsolutizam. Povijest ove naše starodrevne kuće hrvatske, rušene, paljene, pretvorene iz kraljevske palače u banski dvor, ta dugačka i tragična priča je historija našeg naroda. Ali pored sve domaće nesloge i spoljnih udaraca, ta stara i slavna kuća, kraljevina Hrvatska, nikada ne bješe sasvim razorena kao Bugarska i Srbija, i na gostoljubivom njenom ognjištu nikada ne presta gorjeti sveta vatra hrvatske nezavisnosti! O propali dvori, o stari kro-

Digitized by Google

vovi hrvatski! Kao da vas gledam iz daljine pod blagom sjenom naših gora i brda, dok mi dušom putuju kao ždralovi tudjeg, crnog horizonta zvuci zvona hrvatskih badnjaka, zvuci drevnih zvona pomiješanih sa starodrevnim seljačkim pjesmama. Stari krovovi, propali dvorovi! Trista tisuća hrvatskih iseljenika gledati će ovih večeri vaše tamne slike u svetom mraku badnjačke večeri —

„Još konaka nisam našo,
„Sjever brije s snježnog brda,
„A tudjincu siromaku
„Još je veći mrak u mraku,
„Još je tvrdja zemlja tvrda".

Jer samo slobodna kuća je kuća, a naša hrvatska kuća danas nije slobodnija no u doba, kada je bila bedem zapada i europske civilizacije protiv bizantskog formalizma i azijskog barbarstva. Jednu polovinu drži Nijemac, drugu Magjar. Njeni zadrugari su tudje sluge. Neka se odabrane naše duše spreme na žrtve (kao one dobre duše u „Zidanju Skrada"). Jer se ni danas tako visoke i tvrde kule slobodi ne podižu bez smrtnih muka, koje pretvaraju mučeničke dojke u vječni vrutak života. Divan li će biti slobodan hrvatski dom, kad se sagradi na sreću pozne unučadi! Jedan će tanki prozor gledati na grad Duždeva, a u drugom će se sunčati dan Muhamedovog Istoka. Motivi sa starih hrvatskih kuća prelijevat će se sa jednostavnošću latinske Dalmacije, sa notama samo

Digitized by Google

stanskih smirenih pročelja, sa zanosnim arabeskama Bosne, sa prostotom zagorske kurije i odabranim modernizmima u simfoniji novog, hrvatskog stila. A ljudi, koji će možda šetati slobodnom ovom gradinom, biti će srećniji i bolji od nas, savremenika farizejstva, zakrabuljenog podgrijanim frazama, narodnog propadanja i lutanja u Ameriku.

Ovaj članak bio bi kus, da ne spomenem ladju (kuću na vodi), pa onda kuću — upravo ćeliju, sudjenu svakome, pa i najsiromašnijemu, jer je Smrt (daleko joj lijepa kuća!) najhumaniji demokrat, dajući skroman i udoban stan i onima, koji ga nikad ne imadjahu. Grob je jedina kuća, kojoj mogu biti vlasnik ili besplatan stanovnik.

Domus — domi — domo — dum dum — zovu zvona na polnoćku — domus — domi — domo — dum — dum —

— et Dominus vobiscum.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

891.83 M433v
3 5556 008 708 737

891.83
M433 v

846617

Digitized by Google

Digitized by Google